

Монгол улс: Сонгомол асуудлууд

Монгол улсын Сонгомол асуудлууд нэртэй судалгааны энэхүү өгүүллийг Олон Улсын Валютын Сангийн мэргэжилтнүүдийн баг бэлтгэсэн бөгөөд энэ нь гишүүн орнуудтай тогтмол явуулдаг зөвлөлдөх хэлэлцүүлэгт зориулан нөхцөл байдлыг тодорхойлсон баримт бичиг болдог. Энд тусгагдсэн мэдээлэл нь өгүүллийг бэлтгэж дууссан үе буюу **2008 оны 5-р сарын 19-ний байдлаарх** мэдээ мэдээлэлд үндэслэсэн болно. Энэ баримт бичигт илэрхийлсэн байр суурь нь мэргэжилтнүүдийн багийн байр суурь бөгөөд **Монгол улсын** Засгийн газар буюу ОУВС-гийн Гүйцэтгэх Захирлуудын Зөвлөлийн байр суурь болохгүй болохыг мэдэгдэж байна.

ОУВС-гийн ажлын хэсгийн тайлан болон бусад баримт бичгийг хэвлэн нийтлэх бодлогын хүрээнд зах зээлийн хувьд эмзэг мэдээ мэдээллийг тусгахгүй байж болно.

ОУВС-гийн хэвлэн нийтлэх бодлогын үнэлгээ хийхэд дэмжлэг болгох үүднээс уншигчдын зүгээс санал дүгнэлтээ чөлөөтэй илэрхийлэхийг дэмжиж Publicationpolicy@imf.org цахим шуудангийн хаягаар санал дүгнэлтийг хүлээн авч байна.

Энэхүү тайлан нь олон нийтэд нээлттэй бөгөөд доорх хаягаар авч болно:

Олон Улсын Валютын Сан • Хэвлэн нийтлэх алба

700 19th Street, N.W. • Washington, D.C. 20431

Утас: (202) 623 7430 • Факс: (202) 623 7201

Цахим-шуудан: publications@imf.org • Интернет хаяг: <http://www.imf.org>

Үнэ: нэг хувь нь 18.00 ам. доллар

Олон Улсын Валютын Сан

Вашингтон, К. Т.

ОЛОН УЛСЫН ВАЛЮТЫН САН

МОНГОЛ УЛС

Сонгомол Асуудлууд ба Статистикийн Хавсралтууд

Бёнг Гюн Жанг, Тубагус Феридханусетяван (бүгд АНДГ),
Дэйхан Ким (ТГ), Гари Жоунс (СГ), Базарбай Ардак болон Буянхишиг Хулан
(Монгол дахь ОУВС-гийн Суурин төлөөлөгчийн газар) нар бэлтгэв.

Ази, Номхон далайн газар батлав

2008 оны 5 дугаар сарын 19

Агуулга

Хуудас

I. Монгол дахь Уул Уурхайн Салбарын Төсвийн Тогтолцоо	5
A. Танилцуулга.....	5
B. Зэс, алтны уурхайн төсвийн тогтолцоог загварчлах нь	6
C. Бусад орнуудтай хийсэн харьцуулалт болон татварын тогтолцооны өөр сонголтууд	13
D. Дүгнэлт.....	19
Ашигласан ном.....	21
II. Монгол дахь Төрийн Ажил эрхлэлт болон Цалин	22
A. Танилцуулга.....	22
B. Төрийн ажил эрхлэлт болон цалингийн талаарх сүүлийн үеийн хандлагууд	23
C. Бодлогын Чиглэлд Гарган Гол Дэвшилтүүд.....	29
D. Дүгнэлт.....	30
Ашигласан ном.....	32
III. Монгол дахь Хадгаламж, Зээлийн Хоршоод.....	33
A. Танилцуулга.....	33
B. Хямрал болохоос өмнөх ХЗХ-ны салбарын хөгжил	33
C. ХЗХ-ын Дампуурал.....	35
D. Хямралын Дараах Нөхцөл Байдал.....	37
E. Дүгнэлт	39
Ашигласан ном.....	40
IV. 2001 оны ЗГССГА-ыг Ашиглан Монгол Улсын Төсвийн Мэдээллийн Тухай Танилцуулга, Урьдчилсан Дүн	41
A. Ерөнхий асуудлууд	43

В. Үр дүн.....	44
С. Дараагийн алхамууд.....	47

Шигтгээнүүд

II.1 Төрийн албаны дунд хугацааны шинэчлэлийн стратеги.....	29
II.2 2007 оны Төрийн албаны тооллогын үр дүн.....	30
III.1 ХЗХ-ны тухай хуулийн төсөл.....	36
IV.1 Туршилтын судалгааны танилцуулга.....	42
IV.2 Монгол Улсын нягтлан бодох бүртгэлийн товч.....	44
IV.3 2001 ЗГССГА тайлан болон үндсэн балансууд.....	48

Хүснэгтүүд

VI.1 Монгол Улс: Засгийн газрын балансын хөгжил, дэвшил (2004-06)
VI.2 Монгол Улс: Засгийн газрын нэгдсэн баланс, 2006
VI.3 Монгол Улс: Засгийн газрын үйл ажиллагааны тайлан (2001 ЗГССГА), 2006
VI.4 Монгол Улс: Засгийн газарт зориулсан Бэлэн мөнгөний эх үүсвэр болон хэрэглээний тухай тайлан (2001 ЗГССГА), 2007

Статистикийн Хавсралт Хүснэгтүүд

1. Үндсэн мэдээлэл, 2002-07
2. Өнөөгийн зах зээлийн үнээр ДНБ салбараар, 2002-07
3. 2005 оны тогтмол үнээр ДНБ салбараар, 2002-07
4. ДНБ-ий дефлятор салбараар, 2002-07
5. Өнөөгийн зах зээлийн үнээр Үндэсний нийт орлого болон хадгаламж, 2002-07
6. Хөдөө, аж ахуйн гол бүтээгдэхүүний гарц, 2002-07
7. Үйлдвэрлэл болон уул уурхайн үндсэн бүтээгдэхүүний гарц, 2002-07
8. Нийт үйлдвэрлэлийн ба уул уурхайн бүтээгдэхүүний гарц, 2002-07
9. Нүүрс олборлолтын салбар, 2002-07
10. Нефтийн импорт, 2002-07
11. Цахилгааны салбар, 2002-07
12. Ажил эрхлэлт салбараар, 2002-07
13. Улаанбаатар хотын хэрэглээний үнийн индекс, 2002-07
14. Улаанбаатар хотын хэрэглээний үнийн инфляци, 2002-07
15. Жижиглэнгийн үнэ, 2002-07
16. Улсын үйлдвэрүүдийн хувьчлал, 2002-07
17. Засгийн газрын ажилтнуудын дундаж цалин, 2002-07
18. Ерөнхий засгийн газрын үйл ажиллагааны товч, 2002-07
19. Ерөнхий засгийн газрын орлого, 2002-07
20. Ерөнхий засгийн газрын зарлага, 2002-07
21. Ерөнхий засгийн газрын зарлага салбараар, 2002-07
22. Ерөнхий засгийн газрын нийгмийн зарлага, 2002-07

23. Татаас ба шилжүүлэг, 2002-07
24. Нийгмийн хамгаалал, нийгмийн тусламжийн сан, 2002-07
25. Нийгмийн хамгааллын халамжийг хүртэгсдийн тоо, 2002-07
26. Засгийн газрын ажил эрхлэлт ба цалин, 2002-07
27. Эрүүл мэндийн салбарын зарлага, 2002-07
28. Боловсролын салбарын зарлага, 2002-07
29. Мөнгөний бодлогын судалгаа, 2002-07
30. Монгол банкны баланс, 2002-07
31. Арилжааны банкуудын нэгдсэн баланс, 2002-07
32. Банкны зээлийн санхүүгийн бус салбарт олгосон хуваарилалт, 2002-07
33. Засгийн газарт олгосон цэвэр зээл, 2002-07
34. Зээлийн хүү, 2002-07
35. Банкны салбарын санхүүгийн орчны үзүүлэлтүүд, 2002-07
36. Төлбөрийн баланс, 2002-07
37. Экспортын түгээмэл бараа, бүтээгдэхүүний бүтэц, 2002-07
38. Импортын түгээмэл бараа, бүтээгдэхүүний бүтэц, 2002-07
39. Худалдааны чиглэл, 2002-07
40. Үйлчилгээ, орлогын данс, 2002-07
41. Дунд болон урт хугацааны зээлийн зарцуулалт, 2002-07
42. Богино хугацааны хөрөнгийн урсгал, 2002-07
43. Дотоодын зээл, зээлийн үйлчилгээ, 2002-07
44. Дотоодын хувьцааны зээл зээлдэгчээрээ, 2002-07
45. Монгол банкны албан ёсны нөөц, 2002-07
46. Арилжааны банкуудын гадаад валютын гүйлгээний сонгомол асуудлууд, 2002-07
47. Нэрлэсэн валютын ханш, 2002-07

I. МОНГОЛ УЛСЫН УУЛ УУРХАЙН САЛБАРЫН ТӨСВИЙН ТОГТОЛЦОО¹

A. Удиртгал

1. **Монгол Улсын уул уурхайн салбар нь эдийн засгийн өсөлт, хөгжилд хувь нэмэр оруулж байгаа томоохон салбар юм.** Зэс, алт, нүүрс зэрэг үндсэн ашигт малтмалаас гадна төмөр, цинк, молибдени зэрэг ашигт малтмалыг олборлодог (Чакир ба Клемм, 2007). Зэс, алтны үнэ огцом, тогтмол өссөний ачаар 2007 онд уул уурхайн салбар ДНБ-ий 27½ хувийг, экспортын орлогын 64 хувийг бүрдүүлэхийн зэрэгцээ зэс, алт, нүүрсний борлуулалтаар улсын төсвийн орлогын 36½ хувийг бүрдүүлсэн байна. Уул уурхайн салбар нь эдийн засагт чухал үүрэг гүйцэтгэдэг хэдий ч тус салбар нь капиталд илүү суурилсан салбарын хувьд ажлын хүчний зөвхөн 4 хувийг бүрдүүлж байна.
2. **Дэлхийн зах зээл дээрх өндөр үнэ нь тодорхой хэмжээгээр эдийн засаг дахь уул уурхайн салбарын ач холбогдлыг нэмэгдүүлж байгаа ч Монгол Улсын ашигт малтмалын нөөц маш их бөгөөд дэлхийн зах зээл дээрх үнэ буурч хэвийн түвшиндөө хүрсэн үед ч энэхүү салбар нь Монгол Улсын эдийн засгийн хөгжилд гол үүргийг гүйцэтгэсэн хэвээр байх болно.** Эдийн засгийн хувь хамгийн өндөр ач холбогдолтой, боловсруулах шатандаа явж буй ордын тоонд зэс, алтны нөөц бүхий (Айвенхоу Майнз, 2005 ба 2007) Оюу Толгой (ОТ), Таван Толгой болон Багануурын нүүрсний ордууд орох юм.²

Монгол Улс: Уул уурхайн салбарын ДНБ, төсвийн орлого, экспортод оруулах хувь нэмэр					
	2004	2005	2006	2007 Тооц.	2008 Төс.
	(хувиар)				
Ашигт малтмалын ДНБ					
Бодит өсөлт	34.3	10.9	6.3	1.7	1.4
Нэрлэсэн ДНБ-д эзлэх хувь	17.0	21.9	29.9	27.4	24.7
Ашигт малтмалын орлого					
ДНБ-д эзлэх хувь	3.7	4.0	10.5	14.7	13.6
Засгийн газрын нийт орлогын хувь	11.2	13.3	28.6	36.3	31.8
Ашигт малтмалын экспорт					
Нийт экспортод эзлэх хувь	63.7	70.7	70.4	64.0	63.9
Үүнээс: зэс	32.6	30.5	41.1	41.6	38.7
алт	27.5	31.0	17.5	12.0	15.7

Эх үүсвэр: Монгол Улсын эрх бүхий байгууллагууд ба ОУВС-гийн шинжээчдийн тооцоо.

3. **Уул уурхайн салбарын төсвийн тогтолцоог боловсруулахад хэд хэдэн онцлог асуудлууд байдаг.** Ашигт малтмалын нөөц нь нөхөн сэргээгдэдгүй бөгөөд уул уурхайн компаниуд болон Засгийн газар хооронд гардаг гол хурцадмал асуудлуудын нэг бол ашиг

¹ Дайхайн Ким бэлтгэв.

² Лиценз эзэмшигч болон Засгийн газрын хооронд байгуулах Хөрөнгө оруулалтын гэрээний хэлэлцээ хийх, Улсын Их Хурлаас соёрхон батлах явц удааширсны улмаас одоогоор ОТ уурхайг ашиглах үйл явц хойшлогдсоор байна. Хөрөнгө оруулалтын гэрээ нь Ашигт малтмалын тухай (2006) хуулийн хүрээнд хийж буй анхны гэрээ юм.

болон эрсдэлээ хуваах асуудал юм. Ийм учраас уул уурхайн салбарын төсвийн тогтолцоо нь Засгийн газрын хувьд өөрийн нөөцөөсөө боломжийн хэмжээгээр өндөр ашиг хүртэх, үүний зэрэгцээгээр тус салбарын боломжит хөрөнгө оруулагчдыг татах өрсөлдөх чадварыг баталгаажуулахад чиглэгдэх ёстой. Эдгээр хоёр зорилтуудыг тэгш авч үзсэнээр Монгол Улсын уул уурхайн салбар нь эдийн засгийн тулгамдсан бэрхшээлүүд, үүнд өргөн хүрээнд тархмал байгаа ядуурал, эдийн засгийг төрөлжүүлэх зэрэг асуудлуудыг шийдвэрлэхэд шаардлагатай томоохон санхүүгийн эх үүсвэрийг хангах бололцоотой болох юм.

- 4. Энэхүү баримт бичиг нь зэс, алтны олборлолтоос улсын төсөвт орох орлогын бүтэц, хувь хэмжээ, орлогын мэдрэмж зэрэгт төсвийн тогтолцоо хэрхэн нөлөөлөхийг харуулж байгаа юм.** Энэхүү шинжилгээг ОТ төсөлтэй ижил төстэй зэс, алтны уурхайн жишээн дээр суурилан 2007 оны эцэст хүчин төгөлдөр байсан ашигт малтмалын татварын тогтолцоог ашиглан дүн шинжилгээ хийсэн юм (Нээлттэй нийгэм форум, 2007). Ердын нөхцөл байдалд татварын дарамт боломжийн түвшинд байгаа хэдий ч зэс, алтны салбарт ноогдуулж байгаа татварын дарамт олон улсын стандарттай харьцуулахад өндөр, ялангуяа ашигт малтмалын үнэ гэнэтийн ашгийн татвар ноогдуулах суурь үнээс давж гарсан тохиолдолд татварын дарамт өндөр байгаа нь дүн шинжилгээнээс харагдаж байна. Мөн түүнчлэн нөөцийн ашгийн татвар нь гэнэтийн ашгийн албан татвар болон улс хувь эзэмшин оролцох зэрэг хувилбаруудаас илүү дээр хувилбар гэдгийг илтгэж байна. Энэхүү баримт бичгийн үлдсэн хэсэг дараах байдлаар зохион байгуулагдсан болно. В хэсэгт Монгол Улсын уул уурхайн салбарын өнөөгийн төсвийн тогтолцоог шинжилсэн болно. Үүний зэрэгцээгээр одоогийн татварын тогтолцооны хүрээнд төслөөс улсын төсөвт орох орлого, ашигт малтмалын үнээс хамаарах төсвийн орлогын мэдрэмж болон прогрессив шинж чанарын хувьд өнөөгийн тогтолцоо хэр үр ашигтай байгаа зэргийн талаар хэлэлцэх юм. С хэсэгт Монгол Улсын өнөөгийн төсвийн тогтолцоог зэсийн томоохон үйлвэрлэгч орны тогтолцоотой харьцуулж, Монгол Улсын хувьд тогтолцооны шинэ хувилбарыг санал болгож байгаа юм. Сүүлийн хэсэгт дүгнэлт гаргав.

Б. Зэс, алтны уурхайн төсвийн тогтолцоог загварчлах нь

Уул уурхайн салбарын төсвийн тогтолцоо

- 5. Уул уурхайн салбарын өнөөгийн төсвийн тогтолцоо нь Ашигт малтмалын тухай хууль болон татварын тухай бусад хуулиар зохицуулагдаж байна.** Энэхүү тогтолцооны хүрээнд шууд хэлбэрээр ногдуулж буй татваруудад ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр, аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар (ААНОАТ), суутган тооцох татварууд (СТТ) болон гэнэтийн ашгийн татвар (ГАТ) зэрэг орж байна. Үүний зэрэгцээгээр хайгуулын болон ашиглалтын лицензын хураамжууд байгаа хэдий ч эдгээр бага ач холбогдолтой юм. Түүнчлэн гаалийн албан татвар болон НӨАТ зэрэг шууд бус татварыг уул уурхайн салбарт ногдуулдаг. Энэхүү тогтолцооны хүрээнд татварын журмыг баримтлана. Үүнд:

- **Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр.** Ашигт малтмалын тухай хуулийн дагуу бүх металын нийт борлуулалтын орлогын 5 хувьтай тэнцэх татвар ногдуулна. Дотоодын зах зээл дээр борлуулсан буюу эрчим хүч гаргахад зориулагдсан нүүрс болон бусад түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын борлуулалтын орлогод 2 ½ хувийн татвар ногдуулна.
- **Ах ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар.** ААНОАТ-ыг татвар ногдуулах орлогын эхний 3 тэрбум төгрөг (өнөөгийн валютын ханшаар 2.6 сая ам.доллар)-т 10 хувийн татвар, 3 тэрбум төгрөгөөс дээш давсан орлогын дүнд 25 хувиар татвар ногдуулна. Мөн уг хуулиар тайлангаар гарсан алдагдлыг 2 жил дараалан албан татвар ногдуулах орлогоос хасч тооцно. Албан татвар ногдуулах орлогоос жил бүр хасагдах алдагдлын хэмжээ нь тухайн жилийн албан татвар ногдуулах орлогын дүнгийн 50 хувиас хэтрэхээргүй байна.
- **Гадаадын аж ахуйн нэгжийн төлөөний газарт өөрт ногдох ашгаасаа гадаадад шилжүүлэх татвар.** Ноогдол ашиг, ашигт малтмалын нөөц ашигласны, зээлийн хүү, лизингийн хүү, удирдлагын зардлаас олсон орлого зэрэгт Монгол Улсын ААНОАТ-ын тухай хуулийн дагуу 20 хувийн суутган тооцох татвар ногдуулна. Гэхдээ энэхүү татварын хэмжээг олон улсын гэрээгээр багасгаж болох бөгөөд тухайлбал, Канад Улстай байгуулсан гэрээний дагуу Канадын компаниудад төлж байгаа ноогдол ашгийн суутган тооцох татварыг 5 хувь хүртэл бууруулах боломжтой байдаг.
- **Гэнэтийн ашгийн татвар.** Экспортын бараа, бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтөөс улбаалан зэс, алт олборлогч компаниудын ашгаас өндөр хувь хүртэх үүднээс гэнэтийн ашгийн татварыг анх 2006 онд нэвтрүүлсэн болно. Энэхүү татварыг Оросын газрын тосны татварын загвар дээр суурилан боловсруулсан бөгөөд Монгол Улсад олборлосон алт, зэсний баяжмалын борлуулалтын орлогод ногдуулдаг татвар юм.³ Зэсийн баяжмалын хувьд Лондонгийн Металын Ханшны зэсийн үнэ болон зэсийн суурь үнэ (нэг тонн нь 2600 ам.доллараар тогтоосон) болон хайлуулалтын зардал (2006 онд 1 метр тонн нь ойролцоогоор 1,580 ам.доллараар тооцсон) хоёрын зөрүүнд 68 хувийн татварыг ногдуулдаг. Алтны хувьд Монголбанкны алтны үнэ болон алтны суурь үнэ (нэг унц алт 500 ам.доллараар тогтоосон)-ийн зөрүүнд мөн адил хэмжээний татвар ногдуулна.⁴ ГАТ-ыг орлогын татвараас суутгадаг бөгөөд суурь үнийг индексжүүлээгүй.

³ Одоогийн байдлаар гэнэтийн ашгийн татварыг зэсийн баяжмал үйлдвэрлэгч Эрдэнэт үйлдвэрээс авдаг. Тус компанийн 51 хувийг Монгол Улсын Засгийн газар эзэмшдэг бол үлдсэн хувийг нь Оросын Засгийн газар эзэмшдэг юм. Харин алтны гэнэтийн ашгийн татварыг алт олборлодог хэд хэдэн жижиг компаниудаас цуглуулдаг бөгөөд эдгээр нь 2006 онд нийт гэнэтийн ашгийн татварын орлогын 4-5 хувийг бүрдүүлжээ. Бороо хэмээх алтны хамгийн том уурхай нь 1997 оны Ашигт малтмалын тухай хуулийн хүрээнд байгуулсан Тогтвортой байдлын гэрээний дагуу татвараас чөлөөлөгддөг.

⁴ 2008 оны 3 дугаар сард нийтлэгдсэн “Дэлхийн эдийн засгийн хэтийн төлөв байдлын тухай судалгаа, 2008”-тайланд тусгасан үнийн төсөөллөөр нэг тонн зэс 7,000 ам.доллар, нэг унц алтны үнэ 960 ам.доллар байна.

- **Импортын татвар.** Монгол Улс нь зөвхөн 5 хувийн импортын татвар авдаг. Гэсэн хэдий ч гаалийн хуулийн дагуу гадаадын хөрөнгө оруулагчдын тэргүүлэх салбар эсвэл экспортод чиглэсэн аж үйлдвэрүүдэд ашиглах зорилгоор импортоор оруулж ирж буй тоног төхөөрөмж, суурь машин зэргийг импортын татвараас чөлөөлнө гэсэн хэд хэдэн заалтууд байдаг. Уул уурхайн салбар ч эдгээр хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийг эдлэх боломжтой юм.
 - **НӨАТ.** Одоогийн НӨАТ-ын тухай хууль 2007 оны 1 дүгээр сарын 1-нд хүчин төгөлдөр болсон бөгөөд татварыг хувь хэмжээг 15 хувиас 10 хувь хүртэл бууруулж, экспортын аж үйлдвэрлэлд чиглэсэн импортын бараа, бүтээгдэхүүн зэргийг татвараас чөлөөлөхийг зогсоосон юм. Одоогийн байдлаар НӨАТ-ыг уул уурхайн салбар болон бусад салбарт адилхан ногдуулж байгаа. Монголын уул уурхайн компаниуд үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүнийхээ ихэнх хувийг экспортод тэг хувийн татвар төлж гаргадаг. Уул уурхайн компаниуд мөн НӨАТ-ын буцаан олголтонд хамрагддаг.
6. **Ашигт малтмалын тухай хуулинд төр уул уурхайн төсөлд хувь эзэмшин оролцох, Монгол Улсын Засгийн газар нь уул уурхайн лизенз эзэмшигчтэй тогтвортой байдлын гэрээ байгуулах боломжтойг тусгасан.** Энэхүү хуулийн дагуу улсын төсвийн хөрөнгөөр нөөцийг нь тогтоосон ордын 50 хүртэлх хувийг, өөр эх үүсвэрээр нөөцийг нь тогоосон ордын 34 хүртэлх хувийг эзэмших эрхтэй байдаг.⁵ Гэсэн хэдий ч энэхүү хуулийн дагуу Монгол Улсын Засгийн газар хувь эзэмшсэнийхээ төлөө уул уурхайн лиценз эзэмшигчдэд хэрхэн, яаж нөхөн олговор олгох нь тодорхойгүй байгаа юм. Түүнчлэн Ашигт малтмалын тухай хуулийн дагуу уул уурхайн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулдаг компанийн хөрөнгө оруулалтын хэмжээ эхний 5 жилд 50 сая ам.доллороос илүү гарсан тохиолдолд үйл ажиллагааны тогтвортой нөхцөлийг хангах зорилгоор Засгийн газартай Хөрөнгө оруулалтын гэрээ байгуулахыг зөвшөөрдөг. Тогтвортой байдлын гэрээний хугацаа анхны хөрөнгө оруулалтын хэмжээнээс хамаарах бөгөөд хамгийн ихдээ 30 жилээр байгуулах боломжтой юм.
7. **Ашигт малтмал болон ААНОАТ-ын тухай хуулинд зардал нөхөхтэй холбоотой татварын заалтуудыг тусгасан бөгөөд энэ нь төсвийн тогтолцоог тодорхойлогч чухал хүчин зүйл юм.** Ашигч малтмалын тухай хуулинд хайгуулын ажлын зардал болон уурхайн эдэлбэрийн ашиглалтанд бэлтгэсэн зардлыг үйлдвэрлэл эхэлснээс хойш 5 жилийн хугацаанд буюу тусгай зөвшөөрлийн хүчин төгөлдөр байх хугацаанд үйлдвэрлэлийн зардалд оруулан шулуун шугамын аргаар элэгдэл тооцно гэж заасан байна. ААНОАТ-ын хуулинд зааснаар уул уурхайн үйлдвэрлэлд ашиглагдаж байгаа үндсэн хөрөнгийг элэгддэг хөрөнгө гэж тооцож байгаа бөгөөд элэгдсэн хөрөнгийн зардлыг ашиглах хугацаанд нь шулуун шугамын аргаар элэгдэл тооцно гэж заасан. Их хэмжээний өр тавих үйл ажиллагааг хязгаарлах үүднээс ААНОАТ-ын тухай хуулинд өр болон хөрөнгийн харьцаа 3:1 –с илүү байгаа тохиолдолд өрийн хүүгийн зардлыг хасч тооцохыг хориглосон байна.

⁵ Одоогийн байдлаар төрийн хувь эзэмших асуудлыг Улсын Их Хурлаар дахин хэлэлцэж байгаа бөгөөд төрийн хувь хэмжээг өндөрсгөх магадлал өндөр байгаа.

Зэс, алт олборлох төсөл

8. Энэхүү баримт бичигт загварчлан тооцоолсон төслийн хэрэгжих хугацаа 45 жил бөгөөд энэ хугацаанд 20 ½ сая метр тонн зэс, 37 сая унц алт үйлдвэрлэж байгаа гэж төсөөлж үзье. Уурхайн үйл ажиллагаа 2008 онд эхлэнэ гэж тооцвол зэс болон алтыг 2011 онд олборлож эхлэнэ. 2018 он гэхэд жилдээ олборлож байгаа зэсийн хэмжээ хамгийн дээд цэгтээ буюу 924 мянга метр тоннд хүрэх бөгөөд улмаар дараагийн жилүүдэд олборлолтын хэмжээ аажмаар буурна. 2016 онд жилдээ олборлож байгаа алтны хэмжээ хамгийн дээд цэгтээ буюу 1,768 мянган унцэд хүрэх бөгөөд улмаар аажмаар буурч 2036 онд дахин өсч эхлэнэ. Уурхайн үйл ажиллагааны хугацаанд нийт олборлолт болон хөрөнгө оруулалтанд 7.7 сая ам.долларын зардал гаргахаар тооцоолсон байна.⁶ Анхны хөрөнгө оруулалт болон үйл ажиллагааныхаа зардлыг нөхөх буюу цэвэр мөнгөн урсгал нь ашигтай гартал 2.7 тэрбум ам.доллар шаардлагатай гэсэн тооцоо гарч байна.

9. “Дэлхийн эдийн засгийн төлөв байдлын тухай судалгаа” (ДЭЗТБТС)-нд тусгагдсан зэс, алтны төсөөллийг төсөөллийн эцсийн он болох 2013 он хүртэл, харин 2013 оноос хойш бодит тогтмол үнийг ашиглан суурь тооцоог хийсэн.⁷ Уурхайн үйл ажиллагаа явагдах хугацаанд нэг метр тонн зэсийн дундаж үнэ нь 3,084 ам.доллар, нэг унц алтны дундаж үнэ 940 ам.доллараар тооцов. Нэг метр тонн зэсийн баяжмалыг боловсруулахад 138 ам.доллар, элэгдлийг хассан үйл ажиллагааны дундаж зардлыг тооцоход нэг метр тонн зэсийн баяжмалд 261 ам.доллар ногдож байна. Дээрх зардал нь зэс, алтны үнээс үл хамаарна.

⁶ Энэхүү баримт бичигт өөрөөр заагаагүй бол ам.доллар гэдэг нь 2007 оны нэрлэсэн ам. долларыг зааж байна.

⁷ Энэхүү баримт бичигт 2008 оны 3 дугаар сард хэвлэгдсэн ДЭЗТБТС-ны үнийн төсөөллийг ашигласан.

Загварчилсан тооцоо	
Баяжмалын нийт үйлдвэрлэл	66.4 сая мтонн
Нийт баяжмалын зэсийн эзлэх хэмжээ	20.5 сая мтонн
Нийт баяжмалын алтны эзлэх хэмжээ	36.9 сая унц
Зэсийн дундаж үнэ	нэг тонн зэс 3,084 тогтмол ханштай ам.доллар
Алтны дундаж үнэ	нэг унц алт 940 тогтмол ханштай ам.доллар
Боловсруулалтын зардал	нэг тонн баяжмал 138 тогтмол ханштай ам.доллар
Элэгдийг тооцсон үйл ажиллагааны зардал	нэг тонн баяжмал 261 тогтмол ханштай ам.доллар
Үйл ажиллагаагаа эхлүүлэх хугацаа	3 жил
Хэдэн жилийн дараа ашигтай ажиллах	5 жил
Дээрх хугацаанд шаардлагатай хөрөнгө оруулалт	2.8 тэрбум тогтмол ханштай ам.доллар
Эх сурвалж: Монголын эрх бүхий байгууллагууд, ОУВС-гийн ДЭЗТБТС.	

Төслийн бэлэн мөнгөний урсгал ба Засгийн газрын орлого

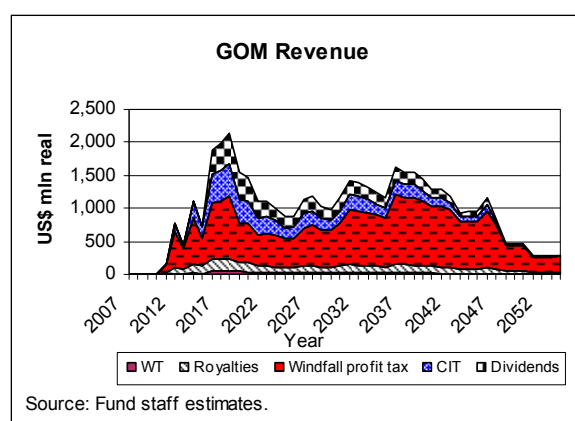
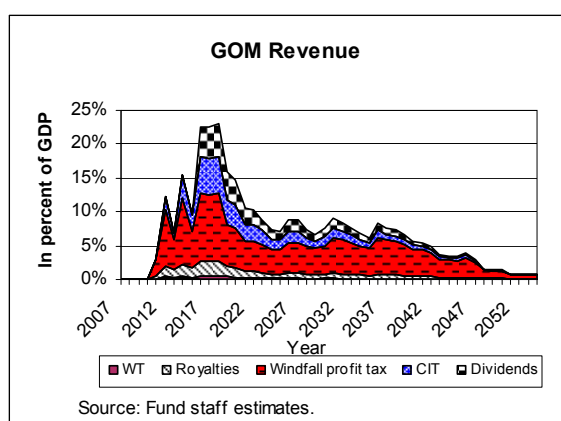
10. Симуляцийн дүнгээр бэлэн мөнгөний цэвэр урсгал 60 тэрбум ам.долларт хүрэх бөгөөд үүнээс Монгол Улсын Засгийн газар 47 тэрбум ам.долларыг хүлээн авна.⁸ Төслийн дотоод өгөөжийн түвшин (ДӨТ) 21 хувь буюу их ашигтай тооцоо гарч байна. 10 хувиар тооцсон төслийн өнөөгийн цэвэр үнэ цэнэ (ӨЦҮЦ10) 9.7 тэрбум болж байгаа бөгөөд Засгийн газрын хувь 8.1 тэрбум болж байна. Засгийн газар нь нийт ашгийн 60 хувийг хүртэх тооцоо гарч байгаа бөгөөд энэ нь 2007 оны нэрлэсэн ДНБ (3.9 тэрбум ам.доллар)-ийг хоёр нугалсантай тэнцэх юм.⁹

⁸ Төслийн үйл ажиллагааг эхлүүлэх үед Монгол Улсын Засгийн газар уурхайн 34 хувийг эзэмшинэ гэж тооцоолсон бөгөөд дээрх хэмжээний хувийг үргэлжлүүлэн эзэмших хүсэлтэй байгаа тохиолдолд Засгийн газар ирээдүйд гарах хөрөнгийн санхүүжилтийг 1/3-ыг хийх ажлыг хариуцна. Засгийн газрын оруулах санхүүжилтийн хувь хэмжээний хувь загварчилсан төслийн хүрээнд хувийн салбарын түншүүд нь Засгийн газрын оруулах ёстой санхүүжилтийг хийх бөгөөд Засгийн газар нь өөрийн санхүүжилт (хуримтлагдсан хүүг нь нэмээд)-ийг хувьцааныхаа ногдол ашгийн хөрөнгөөс төлнө гэж тооцоолсон юм. Өрийн хүүг LIBOR+3.3 хувиар тооцно. Төслийн хүрээнд Засгийн газар нь хуримтлуулсан өрийн хүүгээ төлөхөд хангалттай ашиг олоогүй тохиолдолд Засгийн газар үүссэн өрийг (nonrecourse loan) барагдуулах албагүй юм.

⁹ Нийт үр өгөөж гэж нийт орлогоос үйл ажиллагааны зардал болон татвар, өрийн үйлчилгээ, хөрөнгө оруулагчдад олгох шагнал, урамшууллын зардлыг хасаж тооцсон дүнг хэлнэ. Төслийн талаар дэлгэрэнгүй мэдээлэл байхгүй тул энэ судалгаанд нийт үр өгөөж гэж нийт орлогоос үйл ажиллагааны зардлыг хассан дүнг хэлэх юм.

Бэлэн мөнгөний урсгал ба Засгийн газрын орлого				
Татвар ногдуулахаас өмнөх ДӨТ (хувь)	бодит	33		
Татвар ногдуулсны дараах ДӨТ (хувь)	бодит	21		
Хямдралын хувь		0	5	10
Төслийн ӨЦҮЦ	сая ам.доллар	59,632	21,702	9,723
Зээлдүүлэгчийн ӨЦҮЦ	сая ам.доллар	721	167	-187
Хөрөнгө оруулагчийн ӨЦҮЦ	сая ам.доллар	20,670	7,799	1,790
Засгийн газрын ӨЦҮЦ	сая ам.доллар	38,240	13,736	8,120
Нийт үр өгөөж	сая ам.доллар	67,373	26,690	13,547
		(хувиар)		
Нийт үр өгөөж дахь Засгийн газрын хувь	бодит	69	64	60
Үүнээс ГАТ				31
ААНОАТ				12
Ноогдол ашиг				9
Нөөц ашигласны төлбөр				6
Эх сурвалж: Валютын сангийн шинжээчдийн тооцоо				

11. Засгийн газрын жилийн орлого 2018 он гэхэд хамгийн дээд цэгтээ буюу ДНБ-ий 23 хувь (2.25 тэрбум ам.доллар)-д хүрэх бөгөөд цаашид буурах тооцоо гарч байна. Төсвийн орлогын томоохон хэсгийн ГАТ бүрдүүлж байгаа бөгөөд түүний дараагаар ААНОАТ, ногдол ашиг, ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр зэрэг орж байгааг дүн шинжилгээнээс харж болно. Компаниудын зэс, алтны экспортын өндөр үнийн ашгаас төсөвт авах зорилгоор ГАТ-ыг нэвтрүүлсэн хэдий ч нэмэлт орлогоос хувь хүртэх арга хэрэгслийн хувьд энэ нь хэд хэдэн сул талтай юм (дэлгэрэнгүйг В хэсгээс үзнэ үү). Ялангуяа, татвар ногдуулах суурь үнэ (нэг метр тонн зэс 2,600 ам.доллар, нэг унц алтны 500 ам.доллар)-ийг индексжүүлээгүйгээс инфляцийн түвшин өндөр байгаа тохиолдолд татварын дарамтыг ихэсгэх, хөрөнгө оруулалтын болон бусад зардлаа нөхөх боломжгүй нөхцөлд хүргэх магадлалтай юм.¹⁰

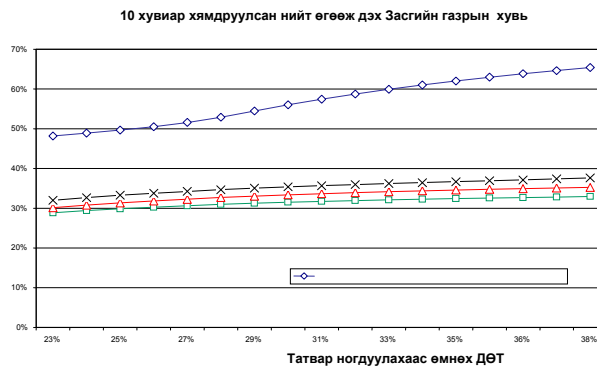

Өнөөгийн төсвийн тогтолцооны прогрессив шинж

¹⁰ Тус загварт нийт төсвийн орлогын ГАТ-ын хувь хэмжээ нэмэгдэж байгаа үндсэн шалтгаан юм.

12. Ашигт малтмалын үнэ өндөр байгаа тохиолдолд төслийг хэрэгжүүлснээр Засгийн газрын хувьд төдийгүй хөрөнгө оруулагчийн хувьд ихээхэн хэмжээний эдийн засгийн үр өгөөжийг бий болгох төлөвтэй байна. Бизнес төлөвлөгөөний ашгийг харуулах уламжлалт хэмжигдэхүүн болох төсөөлсөн ДӨТ-ийн мэдрэмжийг үнэлэхийн тулд 10 хувиар хямдруулсан нийт өгөөж (НӨ10) дэх Монгол Улсын Засгийн газрын хувь, зэсийн үнийг олон янзаар төсөөлөн тооцсон болно.¹¹ Нэг тонн зэсийн дундаж үнэ 2,775 ам.доллар (нэг паунд нь 1.26 ам.доллар), алтны дундаж үнэ 940 ам.доллар байгаа тохиолдолд татвар ногдуулсны дараах ДӨТ 20 хувьд хүрэх бөгөөд энэ нь уул уурхайн салбарын хувьд сайн ашигтай байхыг харуулж байна. Гэсэн хэдий ч саяхан шинээр үйлчилж эхэлсэн татварын прогрессив тогтолцооноос улбаалан татвар ногдуулсны дараах ДӨТ зэсийн үнэ, татвар ногдуулахаас өмнөх ДӨТ -тэй адил хэмжээгээр өсөхгүй юм.

Зэсийн үнэ (ам.доллар/тонн)	1,850	2,159	2,467	2,775	3,084	3,392	3,701	4,009	4,317
Татвар ногдуулахаас өмнөх	25	27	29	31	33	35	36	38	39
Татвар ногдуулсны дараах ДӨТ (хувиар)	16	18	19	20	21	22	22	23	24
ЗГ-ын хувь (хувиар)	50	52	54	57	60	62	64	65	67

13. Энэхүү шинжилгээгээр ГАТ-аас шалтгаалан Монгол улсын уул уурхайн салбарын өнөөгийн төсвийн тогтолцоо прогрессив шинжтэй гэдгийг харуулж байна. Ашигт малтмалын нөөц ашигласны төлбөр, импортын татвар, ноогдол ашгийн суутган татвар зэрэг нь регрессив (+ “Ашигт малтмалын нөөц ашигласны хураамж” хүснэгт) шинжтэй байна. Татвар ногдуулахаас өмнөх ДӨТ 28 хувьд (зэсийн үнэ 2,313 ам.доллар) хүрэх хүртэл ААНОАТ болон ногдол ашгийг нэмснээр систем нь прогрессив байгаа бөгөөд ихэнх тохиолдолд ААНОАТ болон ногдол ашгийг тооцохдоо ГАТ-ийг хасаж тооцдогийн улмаас ДӨТ тооцож үзэхэд эдгээр орлого нь прогрессив буюу өсөх нэмэгдэх хандлагатай

¹¹ Хөрөнгө оруулалт, үйл ажиллагааны зардал зэрэг хэд хэдэн хүчин зүйл татвар ногдуулахаас өмнөх ДӨҮЦ -д нөлөөлөх магадлалтай. Энэхүү баримт бичигт бид үнээс хамаарсан өөрчлөлтүүдийг тооцов.

байдаг.¹² Ерөнхийдөө, НӨ10 хувь, зэсийн үнэ 1850 ам.доллар (татвар ногдуулахаас өмнөх ДӨХ 25 хувь) байгаа тохиолдолд МУЗГ-ын эзэмшлийн хувь 50 хувиас нэмэгдэж, зэсийн үнэ 4,009 ам.доллар (татвар ногдуулахаас өмнөх ДӨХ 38 хувь) байгаа тохиолдолд 65 хувьд хүрнэ.

В. Бусад орнуудтай хийсэн харьцуулалт болон татварын тогтолцооны өөр хувилбарууд

Төсвийн тогтолцоог өөр орнуудын жишигтэй харьцуулах нь

14. Монгол Улсын уул уурхайн салбарт үйлчилж буй татварын ерөнхий тогтолцоо нь ГАТ-ын тусгай заалтуудыг үл оролцуулбал оновчтой мэт байна. Хэдийгээр Монгол Улсын ашигт малтмалын нөөц ашигласны 5 хувийн татвар олон улсын жишигтэй харьцуулахад бага зэрэг өндөр мэт боловч хөрөнгийн зардлыг чөлөөтэй нөхөх боломжийг олгож байгаа 25 хувийн орлогын татварыг оролцуулан дүгнэхэд татварын дарамт бусад улсуудынхтай (ГАТ-ыг оролцуулаагүй үйлчилж буй татварын ахиуц түвшин (ҮБТАТ) 32.3 хувь) адил түвшинд байгаа юм. Гэвч зэс, алтны үнэ нэг доллараас илүүтэй нэмэгдэхэд ГАТ нь, ялангуяа ГАТ-ын суурь үнэ бага түвшинд (нэрлэсэн үнээр нэг метр тонн нь 2,600 ам.доллараар) тогтоогдсон тохиолдолд татварын ахиуц түвшинг (81 хүртэлх хувь хүртэл) өсгөхөөр байна.¹³

Бусад орнуудтай хийсэн харьцуулалт: Үйлчилж буй татварын ахиуц түвшин					
	Монгол Улс	Перу	Өмнөд Африк	Замби 1/	Австрали
	Хувиар				
Нөөц ашигласны төлбөр	5.0	3.0 2/	2.0 3/	3.0	2.5 4/
ГАТ	68.0	8.0 5/	0.0	50.0 6/	0
ААНОАТ	25.0	32.0 7/	30.0 8/	30.0	0.3
Ногдол ашгаас суутгах татвар (НАСТ)	5.0 9/	4.1	12.5	15.0	0
ГАТ-гүй ҮБТАТ	32.3	36.9
ҮБТАТ	80.8	34.3	40.0	72.0	31.8

1/ 2008 оны 4 дүгээр сараас хүчин төгөлдөр болсон.

2/ Жилийн орлого 120 сая ам.доллараас их тохиолдолд.

3/ 2007 оны нөөц ашигласны татварын тухай хуулийн төсөл дээр үндэслэв.

4/ Зэсийн баяжмалын хувьд 2.5 хувь, боловсруулсан зэсийн хувьд 5 хувь.

5/ 8 хувийн ажилчдын ашгийн хуваарилалтыг татвар тооцох үйл явцад суутгадаг бөгөөд татварын дарамт биш юм.

6/ Зэсийн үнэ нэг паунд нь 2.5-3 ам.доллар (нэг метр тонн нь 5,510 ам.доллар) бол 25 хувь; дараагийн 50 центэнд 50 хувь, бөгөөд нэг паунд нь 3.5 ам.доллараас их бол 75 хувь.

7/ Тогтвортой байдлын гэрээгээр хамгаалагдсан татвар төлөгч нар ААНОАТ дээр нэмэлт 2 хувийн хураамж төлөх ёстой.

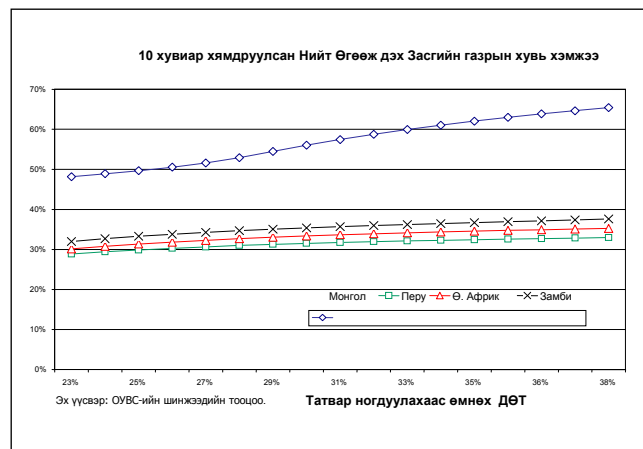
8/ Үүний зэрэгцээгээр бусад төрлийн орлогын татварын хувь хэмжээ нь татварт төлөх орлого болон нийт орлогын харьцаанаас шалтгаална.

9/ 20 хувийн НАСТ-ыг гэрээ байгуулан бууруулж болно. Канадын Татварын Гэрээнд Канадын компанид төлөх НАСТ 5 хувь хүртлээ бууурах боломжтой гэж заасан байдаг. Энэхүү бууруулсан хувь хэмжээ нь Канадын Айванхоу Майнзын ОТ уурхайд ч хамаарч байна.

¹² Үнэ тодорхой түвшнөөс дээш өссөнөөр ГАТ-ын төлбөр нь ЗГ-т төлөх ААНОАТ болон ногдол ашгийн суурийг багасгадаг.

¹³ Төслийн тодорхой хувийг эзэмших гэсэн Засгийн газрын хүсэл нь Монгол Улсын төсвийн тогтолцооны өрсөлдөх чадварыг бууруулах бөгөөд үүний үр дагаварыг тооцоолох хэцүү юм.

15. Харьцуулалт хийсэн бусад татварын тогтолцооноос Монгол Улсын өнөөгийн татварын тогтолцоон дор Засгийн газрын (НӨ10) эзэмших хувь хэмжээ өндөр байгаа бөгөөд илүү өсөн нэмэгдэх хандлагатай байгаа ч үүнд зөв тайлбар хийх шаардлагатай юм. Татвар ногдуулахаас өмнөх ДӨТ-г тооцож үзэхэд Монгол Улсад засгийн газрын эзэмших хувь хэмжээ өндөр байгаа бөгөөд ашиг нэмэгдэх тутамд засгийн газрын эзэмших хувь хэмжээ бусад орныхоос илүү хурдан өсөж байгаа.¹⁴ Уурхайн чанар, ашиглалтын болон үйл ажиллагааны зардлын бүтэц, шууд бус татвар, зардлаа нөхөх, татвараас чөлөөлөгдөх зэрэг тухайн улсын татварын онцлогоос хамаарсан олон янзын түгээмэл бэрхшээлүүдээс үүдэн олон улсын жишигт хийсэн харьцуулалтанд томоохон зөрүү гардаг гэдгийг тэмдэглэх нь зүйтэй. Ялангуяа, уурхайн олборлолт хийх төслийн ашигтай ажиллагааг илтгэдэг татвар ногдуулсны дараах ДӨТ нь засгийн газрын эзэмшлийн хувь хэмжээ өндөр байгаагаас үр хамааран зөв зохистой хэмжээнд байгаа явдал юм. Түүнчлэн эдгээр үнэлгээ нь тодорхой дүгнэлтүүд дээр үндэслэсэн бөгөөд бусад уурхайн болон бусад ашигт малтмалд заавал хамаарах ёсгүй юм.¹⁵ Улс орон өөрийн уул уурхайн салбартаа олон улсын уул уурхайн компаниудын сонирхлыг татаж чадах эсэх асуудлаар зах зээлийн мэдрэмжийн тест авбал илүү дэлгэрэнгүй хариу өгөх магадлалтай юм.

Бусад орнуудтай хийсэн харьцуулалт: Уул уурхайн салбарын ХӨ татах чадамжийн зэрэглэл

	Он	Монгол Улс	Австрали 1/	Чили	Перу	Замби
Бодлогын үнэлгээ	2005-06	33/64	19/64	4/64	44/64	57/64
	2006-07	62/65	12/65	27/65	52/65	50/65
Ашигт малтмалын үнэлгээ	2005-06	3/64	19/64	1/64	43/64	53/64
	2006-07	58/65	15/65	8/65	41/65	32/65

Эх үүсвэр: Фрейзерийн Хүрээлэн Уул уурхайн компаниудын жил бүрийн судалгаа 2006/2007
1/7 хууль, тогтоомжийн дундаж.

¹⁴ Энэхүү загварчлалд төсөөлсөн нэг метр тонн зэсийн дундаж үнэ 1,542- 4,009 ам.долларын хооронд байгаа юм. Үнийн энэ цар хүрээнд байгаа тохиолдолд Замби Улсын ГАТ ихэнх хугацаа болон үнэ хувьд хүчин төгөлдөр бус байх болно.

¹⁵ Тус шинжилгээнд засгийн газрын эзэмшлийн хувь хэмжээ өндөр байгаа нь зөвхөн зэс, алтны борлуулалтад хамаарах ГАТ болон улс хувь эзэмших зэргээс улбаатай юм.

16. ГАТ-ыг нэвтрүүлсэн явдал, Засгийн газар уул уурхайн төслийн эзэмшлийн хувиа хэрхэн санхүүжүүлэх талаарх тодорхойгүй байдал, мөн түүнчлэн уул уурхайн салбарын тогтолцооны дунд хугацааны тогтвортой байдлын тухай асуудлууд нь уул уурхайн салбарын хөрөнгө оруулагчдыг татах ойлголтод нөлөөлсөн байна. Саяхан авсан Фрейзерийн Хүрээлэнгийн судалгааны дагуу Монгол Улсын хөрөнгө оруулалтын орчин дахь хөрөнгө оруулагчдыг татах чадамж нь 2005/06 онд үнэлгээгээрээ судалгааны дунд хэсэгт байсан бол 2006/07 онд тус судалгааны сүүлд орсон байна.¹⁶ Ашигт малтмал олборлох салбарт хөрөнгө оруулагчдын татах чадамжийн тухай судалгааны жагсаалтад Монгол Улс жагсаалтын дээд хэсгээс доод хэсэгрүү шилжсэн байна.¹⁷ Энэ асуудлаар хөрөнгө оруулагчдын зүгээс санал бодлоо илэрхийлсэн боловч 2007 онд уул уурхайн салбарын хайгуулын ажлын зардал 280 сая ам.доллараар нэмэгдсэн байна.

17. Монгол Улсын хөрөнгө оруулагчдыг татах чадамжийг одоогийн байдлаар үйлчилж байгаа ГАТ болон улсын хувь эзэмшлийн заалтад өөрчлөлт оруулснаар нэмэгдүүлж болох юм. Төсвийн тогтолцоонд саяхан оруулсан өөрчлөлтүүдээс улбаалан Монгол Улсын бизнесийн орчны тогтвортой байдал, мөн түүчлэн ил тод байдлын тухай асуудлууд хөндөгдсөн юм. Үүний зэрэгцээгээр ГАТ нь орлого хуваарилах арга хэмжээний хувьд хэд хэдэн бүтцийн сул талуудтай. Үүнд, ГАТ нь зардлыг тооцдоггүй¹⁸, ахиуц татварын хувь хэмжээ өндөр, татвар нь дотоодын хайлуулах болон боловсруулах үйлдвэр барихад татаас маягаар ашиглагдсан¹⁹. Эдгээр асуудлуудыг шийдвэрлэхийн тулд хэрвээ ГАТ хэвээр байгаа тохиолдолд татварын хувь хэмжээг бууруулах, АНУ-ын ДНБ-ий дефляторд орж байгаа өөрчлөлтөөс хамааран жил болгон суурь үнийг өөрчилж байх, бүх төрлийн зэсийн борлуулалтанд татвар ногдуулах зэрэг арга хэмжээг авч болох юм. Уул уурхайн салбарын төсвийн тогтолцооны тодорхойгүй байдлыг бууруулах үүднээс Ашигт малтмалын тухай хуулинд засгийн газрын хувь эзэмшлийн нөхцлийг тодруулах шаардлагатай.²⁰

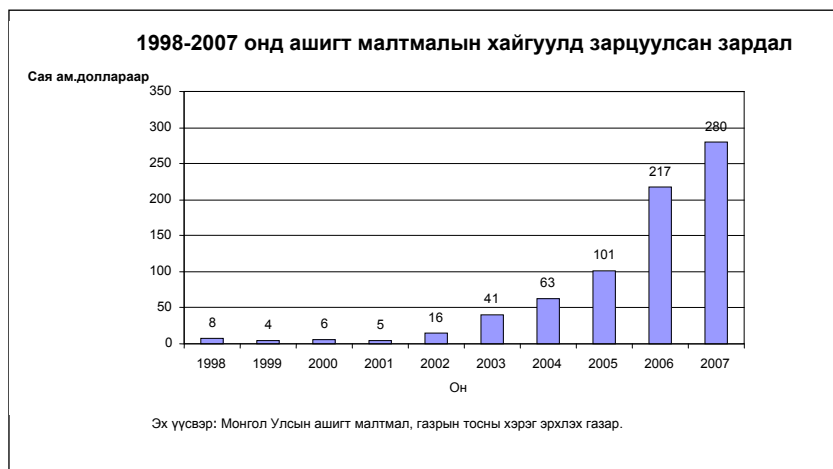
¹⁶ Фрейзерийн хүрээлэнгийн тайланг үзнэ үү (2007). Судалгаанд Антарктикаас бусад дэлхийн бүх тив дээрх 65 хууль, эрх зүйн орчинг хамруулсан бөгөөд үүнд Канад, Австрали болон АНУ-ын эрх зүйн орчинг мөн адил хамруулсан болно. Монгол Улсын индексийг тооцоходоо гэрээгээр 20 хувийн ноогдол ашгийн суутгалын татварыг бууруулж болох нөхцлийг харгалзан үзээгүй болно.

¹⁷ Монгол Улс ялангуяа хүчин төгөлдөр үйлчилж байгаа хууль, тогтоомжийн тайлбар, хэрэгжилт, зохицуулалтын механизм давхардсан буюу уялдаагүй, татварын тогтолцоо, дэд бүтэц болон нийгэм, эдийн засгийн гэрээ зэрэг тодорхойгүй асуудлуудаар доогуур байр эзэлсэн байна.

¹⁸ Энэ нь ГАТ гажуудал бий болгох үндсэн шалтгаан юм. Одоогийн баримтлаж байгаа дүрэм, журмын дагуу зэсийн үнэ өссөн хэдий ч зардал өссөний улмаас компаниудын ашиг буурч байгаа тохиолдолд ч ГАТ-ын дарамт өсөх юм. Эсрэгээрээ, өндөр ашигтай ажиллаж байгаа компани нь зардлаа бууруулсны улмаас ашгаа нэмэгдүүлж байгаа бол ГАТ-т хамрагдахгүй юм.

¹⁹ ГАТ-ыг зэсийн хүдэр болон баяжмалын борлуулалтаас авч байгаа ч тус татварыг дотоодын зах зээл дээр боловсруулсан зэсийн борлуулалтанд ногдуулдаггүй бөгөөд энэ нь дотооддоо хайлуулах болон боловсруулах үйлдвэр барих түлхэц болгох юм.

²⁰ Төсөлд хувь эзэмшин оролцох нь Засгийн газрын байр сууринаас авч үзвэл хэд хэдэн дутагдалтай юм. (үргэжлэл дараагийн хуудсанд).

Орлогын хуваарилалт хийх бусад арга хэлбэрүүд

18. Хамгийн ашигтай төслийн давуу талуудыг татварын бусад арга хэрэгслийг хэрэглэн хамгийн үр ашигтай байдлаар ашиглах боломжтой юм. Дараах чухал зарчмыг хангаж байгаа бол орлого хуваарилах нэмэлт арга хэрэгслийг ашиглах нь зүйтэй юм. Үүнд:

- Шаардлагатай үр өгөөжийг хүртэхийн тулд хөрөнгө оруулагчийн хувьд алдагдал авчрах, ашиг хүртэх боломжийг хойшлуулж болзошгүй эрсдлийг нэмэгдүүлэхгүй байх.
- Өндөр ашигтай төслөөс Засгийн газар хангалттай хэмжээний нэмэлт орлогыг олдог байх ёстой. Ингэснээрээ Засгийн газар болон олон нийтэд төсвийн тогтолцооны шудрага байдлыг илтгэх, улмаар хөрөнгө оруулалтын орчинд тогтвортой байдлыг бий болгоход хувь нэмэр оруулах юм.
- Үйл ажиллагаагаа дүрэм, журмын дагуу явуулдаг, ил тод, хэрэгжүүлэхэд хялбар байх.
- Шинээр бий болсон тохиолдол болгонд хэлэлцээ хийхийг шаардах ёсгүй бөгөөд үүнийг өөгшүүлэх ёсгүй.

Энэхүү баримт бичиг нь нөөцийн ашгийн татвар (НАТ) буюу ашгийн төлөөх прогрессив татварын загварыг ашиглав.²¹

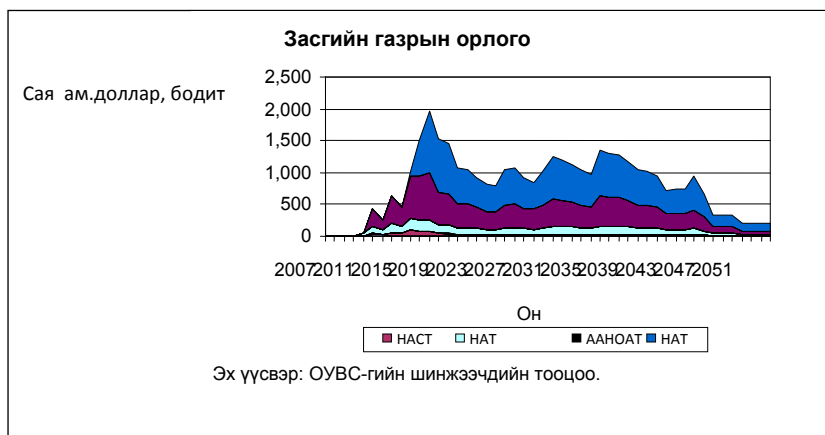
Үүнд, (i) засгийн газар өөрийн хувьд эрсдэл бий болгож байгаа, (ii) ногдол ашгийг хэзээ ч авахгүй гэж тооцоолбол татвар ногдуулах нь орлогоо нэмэгдүүлэх илүү үр ашигтай хувилбар байж болох юм; (iii) засгийн газар хувь эзэмшнээр тэргүүлэх ач холбогдолтой хөгжлийн төслийн санхүүжүүлэхэд шаардлагатай байсан хөрөнгийг өөр зүйлд зарах шаардлага гарах юм; (iv) Засгийн газрын хувьцаа эзэмшигч болон зохицуулагчийн үүргүүд хоорондоо зөрчилдөж болзошгүй юм.

²¹ Уул уурхайн салбарт түгээмэл ашиглагдадгүй ч засгийн газрын зүгээс төсвийн тогтолцооны нэмэлт хувилбар болгон бүтээгдэхүүн хуваах гэрээ (БХГ)-г судлаж байгаа гэдгийг ОУВС-ийг шинжээчид ойлгож байгаа. Бүтээгдэхүүн хуваах бүтэц маш хялбар бөгөөд БХГ-нд (i) засгийн газарт төлөх нөөц ашигласны төлбөр, (ii) нийт бүтээгдэхүүний тодорхой хэсгийг зардлаа нөхөх зорилгоор гэрээлэгч өөртөө үлдээж болно, (iii) бүтээгдэхүүний үлдсэн хэсгийг засгийн газар болон гэрээлэгчийн хооронд хуваарилах томъёоллыг

19. Сайн боловсруулсан тохиолдолд НАТ нь бусад нэмэгдэл татварын хувилбарууд болох хувьсах орлогын татвар буюу буцаан төлөх харьцаан дээр суурилсан илүүдэл ашгийн татвар зэргээс илүү үр ашигтай байдаг. НАТ-ийн тооцооны үндсэн зарчим нь:

НАТ гэдэг нь зардлыг нөхсөний дараагаар урьдчилан тодорхойлсон өгөөжийн түвшинөөс (өөрөөр “хуримтлалын хувь” гэдэг) илүү гарсан бэлэн мөнгөн эерэг урсгалын дүнд ноогдуулж буй пропорциональ татвар юм.

- Олборлолтын зардлыг тооцсон боловч хүүг тооцоогүй бүх хөрөнгийн, үйл ажиллагааны зардал болон бусад татварыг өнөөгийн орлогоос хасаж тооцно. Уурхайн үйлдвэрлэл эхэлснээс үеэс эхлэн жил болгон хасах дүнтэй гарсан цэвэр мөнгөн зардлын балансанд хуримтлалын хүүг ашиглана.²²

- Орлого орсноор хуримтлагдсан хасах дүнтэй мөнгөн урсгал нь нэмэх дүнтэй гарснаар хэлэлцэн тохирсон буюу хууль, тогтоомжоор тогтоосон НАТ хувь хэмжээгээр татвар тооцно. (хувь ААНОАТ-аас багагүй байдаг).

“ашгийн бүтээгдэхүүн” гэдэг. Хэрвээ ашгийн бүтээгдэхүүнийг хуваах үйл явц ДӨТ-д суурилсан бөгөөд гэрээлэгч үндсэн ашгийг олсон бол БХГ-г НАТ-тай дууриалган боловсруулж болох юм.

²² Энэхүү журмаар НАТ-ыг тооцохдоо ААНОАТ-ыг хасагчаар тооцсон байна. Орлогын татварыг тооцохдоо эхлээд НАТ-ыг тооцоод дараа нь түүнийг хасагчаар тооцож болно.

- Тухайн жилдээ татвараа төлсөн бол хуримтлагдсан мөнгөн урсгалын балансыг дараагийн жилд нь тэгээр тогтооно. Энэ нь нэг мөнгөн урсгалд давхар татвар ногдуулахгүй зорилготой юм. Нэмэх дүнтэй гарсан цэвэр мөнгөн урсгалд дараагийн жилд нь НАТ-ын хувь хэмжээгээр татвар ногдуулна. Хэрвээ дараагийн жилд нь цэвэр мөнгөн урсгал хасах дүнтэй гарсан бол орлого нэмэгдсэнээр хасах дүнтэй хуримтлагдсан мөнгөн урсгал нэмэх дүнд шилжтэл НАТ-ыг төлөхгүй.
- НАТ нь санхүүжилтийн арга зүйн хувьд дундыг баримтлагч бөгөөд учир нь ерөнхий өгөөжийн хүүгээр төлөөлүүлсэн хуримтлалын хүү нь өрийн хүү болон хөрөнгийн өгөөжийг хамардаг.

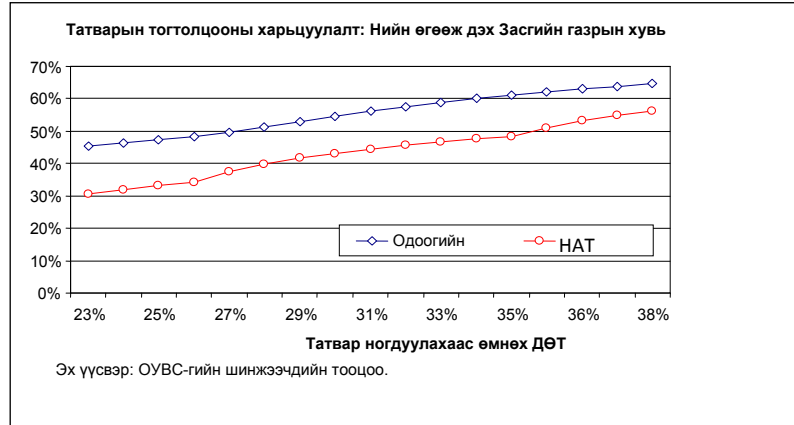
20. НАТ нь ашгийн төлөө бөгөөд хөрөнгө оруулагчийн өгөөжийн хувь болон мөнгөний цаг хугацааны үнэ цэнийг шууд байдлаар харгалзан үздэг. Ийм учраас энэ нь уул уурхайн салбарын хөрөнгө оруулалт, үйлдвэрлэл болон уурхайг хаахад ямарваа гажуудал үүсгэдэггүй бөгөөд үүний зэрэгцээгээр засгийн газарт эдийн засгийн томоохон өгөөжийг хуримтлуулж өгдөг. Хуримтлалын хүү болон татварын хувийг тогтоох нь амаргүй бөгөөд орлого саатах, хөрөнгийн (буюу үйл ажиллагааны) зардал хэтрэх зэрэг эрсдлийг засгийн газрын зүгээс даах шаардлага НАТ –ын үед үүсдэг.²³

21. НАТ-ын тогтолцоо нь өнөөгийн тогтолцооноос илүү прогрессив шинжтэй бөгөөд татварын нийт дарамт нь бага байгаа нь симуляцийн дүнгээр харагдаж байна. Нэмэх дүнтэй мөнгөн урсгал нь 15, 25 болон 35 хувийн хуримтлалын хүүгээс буюу өгөөжийн 15, 25 болон 35 хувиас давсан бол тус тус 25, 35 болон 45 хувийн татвар ногдуулахаар загварт тусгасан.²⁴ Тус загварт ГАТ болон улсын хувьд эзэмшил байхгүйгээр төсөөлсөн. В хэсэгт

²³ Эдгээр бэрхшээлүүдээс үл хамааран сүүлийн үед татварын удирдлага бэхжиж хууль хэрэгжилт сайжирсантай холбогдуулан НАТ-ыг нэвтрүүлэн хэрэгжүүлэх удирдлагын зохих чадавхи Монгол улсад бий гэж үзэж байна.

²⁴ Хуримтлалын хүү, татварын холбогдох хувь хэмжээ зэрэг татварын үзүүлэлтүүдийг бодлогын зорилтуудад үндэслэн тогтоох ёстой юм. Тиймээс энэхүү судалгаагаар авч үзсэн үзүүлэлтүүд нь зөвхөн жишээ бөгөөд ОУВС-гийн тодорхой зөвлөмж гэж ойлгож үл болно.

ашиглагдсан суурь үзүүлэлтүүдийн дагуу НАТ-ын тогтолцоонд засгийн газрын эзэмших хувь нь нийт өгөөжийн (НӨ10) 47 хувь бөгөөд НАТ нь засгийн газрын орлогын ӨЦҮЦ-ийн 40 хувийг эзлэхээр байна. Тус засгийн газрын хувь эзэмших хэмжээ нь өнөөгийн тогтолцооныхтой харьцуулбал 13 нэгж хувиар доогуур байгаа ч төслийн үйл ажиллагаа ашигтай болох тусам энэхүү ялгаа арилж байгаа. Үүгээр зогсохгүй татварын суурь нь төслийн ашгаар буюу тодорхой тогтоосон өгөөжийн түвшингөөс давсан орлогоор хязгаарлагдаж байгаа тул НАТ-ын тогтолцоо нь гажуудлыг бий болгох магадлал бага юм.

Г. Дүгнэлт

- 22. Монгол Улсын ашигт малтмалын нөөцийг зөв зохистой ашиглаж чадвал төсөвт ихээхэн хэмжээний орлого төвлөрөх боломжтой болох ба улмаар эдийн засгийн өргөн хүрээний асуудлыг шийдвэрлэхэд нэн дөхөмтэй болох юм.** Энэхүү баримт бичигт шинжилгээ хийсэн төслийн ӨЦҮЦ 9.7 тэрбум ам.доллараас илүү буюу 2007 оны ДНБ-ий 240 хувь юм. Ийм төрлийн төсөл хэрэгжүүлснээр ашигт малтмалын салбараас төсөвт орох орлого нь ядуурлыг бууруулах, эдийн засгийг төрөлжүүлэх зэрэг зайлшгүй хийх шаардлагатай эдийн засгийн шинэчлэлийг санхүүжүүлэх томоохон эх үүсвэр болох юм.
- 23. Монгол Улсын уул уурхайн салбарын хөрөнгө оруулагчдыг татах чадавхи нь сүүлийн жилүүдэд бага зэрэг буурсан нь ГАТ-ыг нэвтрүүлсэн болон улс хувь эзэмшигчээр оролцож эхэлсэнтэй холбоотой юм.** Татварын ахиуц хувь хэмжээ хэт өндөр, зардлыг нь тооцдоггүй зэрэг ГАТ-ын бүтцийн сул талууд нь хувийн хөрөнгө оруулагчдын Монгол Улсын уул уурхайн салбарын бизнесийн орчны тухай ойлголтод сөргөөр нөлөөлсөн юм. Мөн түүнчлэн улсын хувь эзэмшлийн асуудлаар тодорхой зохицуулалт байхгүй байгаа нь уул уурхайн салбарын төсвийн тогтолцооны тогтвортой байдал, ил тод байдлын талаарх асуудлыг хөндөж байна.
- 24. Уул уурхайн чиглэлийн татварын тогтолцоог өөрчилснөөр хөрөнгө оруулагчдын үр өгөөжийг болон засгийн газрын орлогыг ихээр нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээгээр зарим сул талуудыг засах боломжтой юм.** Ашигт малтмалын нөхөн сэргээгдэхгүй шинжийг харгалзан засгийн газар нь ашигт малтмалаа ашиглуулсаныхаа төлөө эдийн засгийн үр өгөөжийн тодорхой хувийг хүртдэг байх асуудалд анхаарах нь чухал юм. Уул уурхайн

салбарын хэтийн ирээдүйг хамгаалах үүднээс Монгол Улс ГАТ болон улсын хувь эзэмшлийн оролцоо зэрэг орлого хуваарилах арга хэмжээгээ илүү оновчтой болгох гэх мэт уул уурхайн салбарын өнөөгийн төсвийн тогтолцоог сайжруулах хэрэгтэй. Ялангуяа, үр дүнтэй (прогрессив) болон үр ашигтай (ашигийн) зэрэг шинж чанартай НАТ нь өнөөгийн орлого хуваарилах арга хэмжээний оронд нэвтрүүлэх өөр хувилбар байж болох юм.

25. Монгол Улсын өмнө тулгараад байгаа төсвийн холбогдолтой олон асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд ашигт малтмалын баялгийн удирдлагыг сайжруулах өргөн хүрээний алхамыг авч хэрэгжүүлэх хэрэгтэй. Олон улсын туршлагаас үзэхэд ашигт малтмалын салбарын огцом хөгжил нь үр ашиггүй бөгөөд төлөвлөгдөөгүй гэнэтийн зарцуулалтын шийдвэр гаргахад нөлөөлж улмаар төсвийн болон макро эдийн засгийн тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлөх хандлагатай байдаг. Ялангуяа төсвийн тогтолцоо нь төсвийн бодлогын дунд хугацааны тодорхой чиглэлээр хангах чадваргүй орнуудад энэ байдал илүүтэй тохиолддог байна.²⁵ Эдгээр бэрхшээлтэй асуудлыг шийдвэрлэхийн тулд Монгол Улс төсвийн болон макро эдийн засгийн тогтвортой байдал, өнөөгийн болон ирээдүй хойч үеийн хоорондын тэгш байдал зэрэг бодлогын зорилтуудыг тооцож үзсэн үр ашигтай төсвийн тогтолцоогоо бий болгох хэрэгтэй.

²⁵ Зарим орнууд ирээдүйд орох орлогоо тооцоолон их хэмжээний зээл авсан (тухайлбал Венесуэл), зарим нь цалин болон нийгмийн халамжийн салбарт ихээхэн зардал гаргасан (тухайлбал Нигер) бол зарим орнууд эдийн засгийн маш бага өгөөжтэй томоохон улсын хөрөнгө оруулалтын төслийг хэрэгжүүлсэн байна (тухайлбал Алжир, Иран). Дэлгэрэнгүйг Вакеман-Линн болон бусад (2004)-аас үзнэ үү.

Ашигласан ном

Чакир, С ба А.Клемм, 2007, “Монгол Улсын урт хугацааны төсвийн тогтвортой байдал,” 2007 оны Сонгогдсон Асуудлууд, ОУВС Улсын тайлан 07/39 (Вашингтон: Олон улсын валютын сан)

Фрейзерийн Хүрээлэн, 2007, Фрейзерийн хүрээлэнгийн Уул уурхайн компаниудын жил болгоны судалгаа 2006/2007,

(Ванкувер)

http://www.fraserinstitute.org/commerce.web/publication_details.aspx?pubID=3195 үзнэ үү.

Олон улсын валютын сан, 2008, Дэлхийн эдийн засгийн нөхцөл байдлын тухай судалгаа, 4 сар, (Вашингтон: Олон улсын валютын сан)

Айванхоу Майнз, 2005, “Оюу Толгой Төсөл, Монгол Улс – Дэлгэрэнгүй хөгжлийн төлөвлөгөө, Ерөнхий дүгнэлт,” (Улаанбаатар, Монгол Улс)

-----, 2007, Оюу Толгой алт, зэсний төсөл, Монгол Улсын өмнөд хэсэг, (Улаанбаатар, Монгол Улс), <http://www.ivanhoe-mines.com/s/TurquoiseHill.asp> үзнэ үү.

Нээлттэй нийгэмлэг хүрээлэн, 2007, “Монгол Улсын Засгийн газар, Айванхоу Майнз Монголиа Инк. Хооронд байгуулахаар санал болгосон хөрөнгө оруулалтын гэрээний шинжилгээ,” (Улаанбаатар, Монгол Улс)

Вакеман-Линн, Ж., С.Атурупане, С.Даннингер, К.Гвенетадзе, Н.Хобдари ба Е.ЛеБорн, 2004, Газрын тосны баялгийг ашиглах нь: Азербайжаны жишээ (Вашингтон: Олон улсын валютын сан).

II. МОНГОЛ УЛСЫН ТӨРИЙН АЛБА БА ЦАЛИН ХӨЛС²⁶

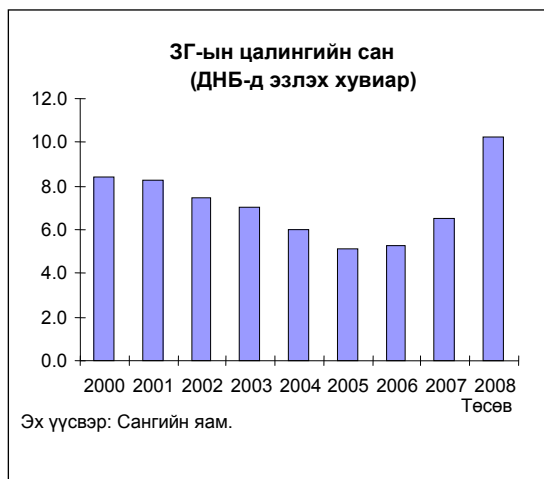
A. Удиртгал

26. 1990 оноос хойш Монголын улсын салбарт томоохон өөрчлөлтүүд гарсан билээ.

Монгол Улс төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засгийн тогтолцооноос зах зээлийн эдийн засагт шилжсэнээр эдийн засаг дахь улсын салбарын үүрэг роль ихээхэн буурсан. Улмаар 1993 онд ДНБ-ий 52 ½ хувийг эзэлж байсан засгийн газрын зардал 1997 онд 34 ½ хувь хүртлээ буурсан бөгөөд энэхүү бууралтыг дагалдан төрийн албан хаагчдын орон тоог ихээр (13.4 хувь буюу 21,145 төрийн албан хаагч) цөөлсөн билээ. 1990 онд эхлүүлсэн төрийн захиргааны болон төрийн албаны шинэчлэлийн үйл явц гол төлөв төрийн байгууллын шинэ бүтэц, тогтолцоог бүрдүүлэх, үүнтэй холбогдсон эрх зүйн болон бодлогын хүрээг бий болгоход төвлөрч байсан билээ. 1993-2000 онуудад шинэчлэлийн гол цөм нь төрийн бодлогыг хэрэгжүүлэх чадварлаг, мэргэшсэн төрийн албыг бүрдүүлэхэд чиглэгдсэн бөгөөд 2000 оноос Монгол Улсын төрийн албаны институцийн чадавхи болон үйл ажиллагааны үр ашгийг сайжруулах нь шийдэх гол асуудлын нэг болсон юм.

27. Шинэчлэлийн арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн хэдий ч Монгол Улсын төрийн алба

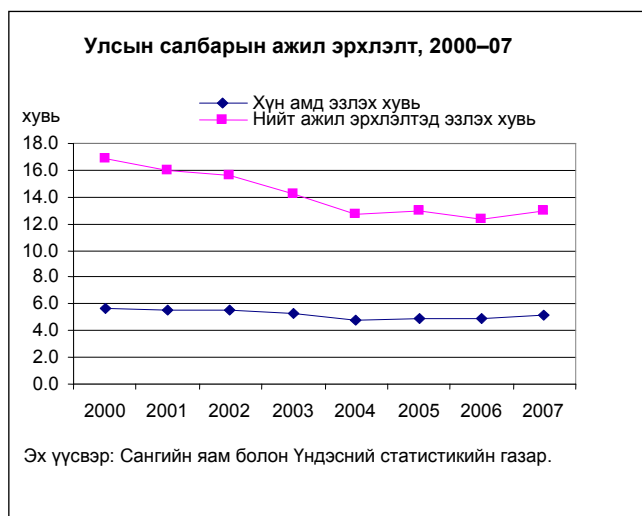
нүсэр хэвээрээ байгаа бөгөөд төрийн үйлчилгээний алба хэт давамгайлсан бүтэцтэй ба цалингийн нягтрал өндөр байна. Мөн түүнчлэн 2008 оны төсвийн дагуу 2008 онд улсаас цалинд зарцуулах хөрөнгийн хэмжээ ДНБ-ий 10.3 хувийг эзлэхээр байна. Энэ нь бусад орнуудтай харьцуулахад нэлээд өндөр хувь юм. Цалингийн сан өндөр байгаа болон бусад зардлууд эрчимтэй өсч байгаа нь төсвийн дунд хугацааны тогтвортой байдалд сөргөөр нөлөөлж болзошгүйг харуулж байна. Тус баримт бичигт төрийн ажил эрхлэлт болон цалин хөлс, эдгээрт гарсан сүүлийн үеийн өөрчлөлтүүд, Засгийн газраас төрийн албаны чиглэлээр авч хэрэгжүүлж байгаа арга хэмжээнүүдийг судлаж үзсэн бөгөөд хэтийн ирээдүйд авч хэрэгжүүлэх зарим бодлогын санал дэвшүүлэв.

²⁶ Буянхишигийн Хулан (ОУВС-гийн Монгол дахь суурин төлөөлөгчийн газар) болон Бьюнг Күүн Жанг нар бэлтгэв.

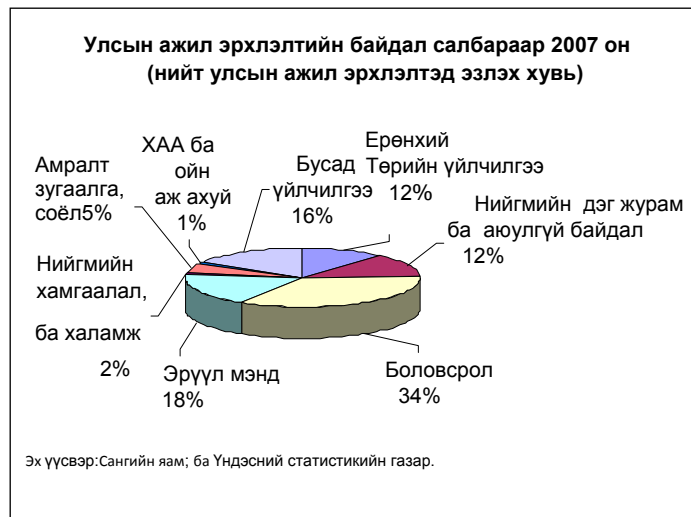
Б. Төрийн ажил эрхлэлт болон цалин хөлсний сүүлийн үеийн хандлагууд

28. **Монгол Улсын төрийн алба хэмжээний хувьд харьцангуй нүсэр юм. Төрийн албан хаагчдын нийт хүн амд эзлэх хувь сүүлийн 8 жилийн туршид тогтмол байсан бөгөөд 2007 оны эцэст хүн амын 5.1 хувь, нийт ажил эрхлэлтийн 13 хувь буюу нийтдээ 135,175 хүн төрийн албанд ажиллаж байна.** Олон улсын түвшинд нийт ажил эрхлэлт болон хүн амд төрийн албан хаагчдын эзлэх хувь хэмжээ тус тус 11 болон 4.7 хувь байдаг. Улсын салбарын цар хүрээ нь дэд бүтэц тааруухан хөгжсөн, цөөн хүн сууршсан өргөн уудам газар нутагт зайлшгүй шаардлагатай төрийн үйлчилгээг хүргэхтэй холбоотой гарч байгаа зардлын тусгал юм. Төрийн албан хаагчдын 60 гаруй хувь нь орон нутагт харьяалагддаг байна.²⁷

29. **Улсын ажил эрхлэлтийн бүтцийг салбараар нь авч үзвэл 2000-07 онд бараг өөрчлөгдөөгүй бөгөөд нийт ажиллагчдын ихэнх нь эрүүл мэнд, боловсролын салбарт ажиллаж байна.** Сангийн яамны мэдээллийн дагуу нийт 2007 онд улсын салбарт 135,175 хүн ажиллаж байсан бөгөөд үүнээс 47,019 (35 хувь) хүн боловсролын салбарт, 23,998 (18 хувь) хүн эрүүл мэндийн салбарт, 16,353 (12 хувь) олон нийгмийн дэг журам, аюулгүй байдлын салбарт, 15,845 (12 хувь) хүн төрийн албанд ажиллаж байна.

²⁷ 2007 оны төрийн албаны тооллого, 12 хуудас.

30. Төрийн үйлчилгээний албан хаагчид хангалттай байгаа ч мэргэшсэн албан хаагчид дутагдалтай байгаа юм. Төрийн албаны тухай хууль (2002)-иар төрийн албыг дөрвөн ангилалд хувааж байна. Үүнд: (i) улс төрийн алба (үүнд, улсын их хурлын гишүүд, Засгийн газрын гишүүд, Засаг дарга нар), (ii) төрийн захиргааны алба (төв болон орон нутгийн байгууллагын албан хаагчид), (iii) төрийн тусгай алба (шүүх засаглал, цагдаа, батлан хамгаалах, дипломат ажилтан болон төв банк, статистикийн газрын дээд удирдах албан тушаалтнууд), (iv) төрийн үйлчилгээний алба (багш, эмч, сувилагч, цэвэрлэгч, судалгааны ажилтан, механикч, номын санч, жолооч болон бусад төрийн үйлчилгээний төсөвт байгууллагын удирдах болон гүйцэтгэх албан тушаалтнууд). 2003-07 оны хооронд улс төрийн албан тушаалтнуудын тоо хэвээр байсан бол төрийн үйлчилгээний алба, төрийн тусгай болон төрийн захиргааны үйлчилгээний албан тушаалын тоо 7.9 хувь, 15.3 хувь болон 29.6 хувиар тус тус өссөн байна. Төрийн албаны бүтцийн хувьд улсад ажиллаж байгаа хүмүүсийн 72.5 хувь нь төрийн үйлчилгээний, 7.2 хувь нь төрийн захиргааны, 18.1 хувь нь төрийн тусгай албанд ажиллаж байна. Нийтдээ 1.9 хувь буюу 2,600 хүн улс төрийн албан тушаал хашиж байна. Үйлчилгээний салбарын ажилчдын тоо өндөр байгаа нь цаашид үр ашгийг нэмэгдүүлэх, эсвэл гэрээний үндсэн дээр төрийн зарим үйлчилгээг хувийн хэвшлийн байгууллагуудаар гүйцэтгүүлэх боломж байгааг илтгэж байна.

31. Сүүлийн жилүүдэд төрийн албан хаагчдын цалингийн сан эрчимтэй өсч байгаа бөгөөд бусад орнуудынхтай харьцуулбал маш өндөр түвшинд байгаа юм. Цалингийн сангийн өсөлт 2001-05 онуудад ДНБ-ий өсөлтийг гүйцэх хэмжээнд биш байсан хэдий ч 2005 оноос хойш цалингийн сан маш хурдан өссөн бөгөөд 2008 онд 89 хувьд хүрэхээр байна. Улмаар энэ нь төрийн албан хаагчдын бодит цалин сүүлийн жилүүдэд огцом өсөхөд нөлөөлсөн байна. Түүхий эдийн барааны үнэ өсөхийн зэрэгцээ улсын төсөвт орох ашигт малтмалын орлого нэмэгдэж төсвийн байдал сайжирсан нь Засгийн газарт төрийн албан хаагчдын цалинг 2006 оноос эхлэн их хэмжээгээр нэмэгдүүлэх бололцоог олгосон юм. Цалингийн хэмжээ нь нийт засгийн газрын зардалд эзлэх хувь хэмжээ нь 2000 онд 20 хувь байсан бол 2006 онд 16 хувь болон буурсан байна. Цалингийн сан нь 2000 онд нийт төсвийн зарлагын 20 хувийг эзэлж байсан бол 2006 онд 16 хувь болтлоо буурсан байна. Гэсэн хэдий ч өнгөрсөн 2 жилийн хугацаанд цалин хөлсийг их хэмжээгээр нэмэгдүүлсний

үр дүнд цалингийн сан 2008 онд ДНБ-ий 10.8 хувь, нийт зарлагын 21.8 хувьд хүрэхээр байна.

Төрийн албаны бүтэц (мянган албан хаагч)					
	2003	2004	2005	2006	2007
Улс төрийн алба	2.6	2.6	2.6	2.7	2.6
Төрийн захиргааны алба	8.1	9.3	9.7	9.9	10.5
Төрийн тусгай алба	22.1	22.9	23.6	24.1	25.5
Төрийн үйлчилгээний алба	94.3	90.1	88.9	89.7	101.8
Үүнээс : Зэрэглэл I 2/	16.1
Зэрэглэл II 3/	8.5
Зэрэглэл III 4/	12.4
Зэрэглэл VI 5/	30.5
Зэрэглэл IV, V, VII-XIV	34.3
Нийт	127.1	124.9	124.8	126.4	140.4

Эх үүсвэр: Төрийн албаны зөвлөл.

1/ Төрийн үйлчилгээний алба нь 14 зэрэглэлтэй. Төсвийн байгууллагын удирдах болон бусад мэргэжлийн албан тушаалтнууд өндөр зэрэглэлд хамрагддаг.

2/ хамгаалагчид, үүдний сахиулууд, зөөгчид, цэвэрлэгчид, кондукторууд, лифтны засварчингууд, галч гэх мэт ордог.

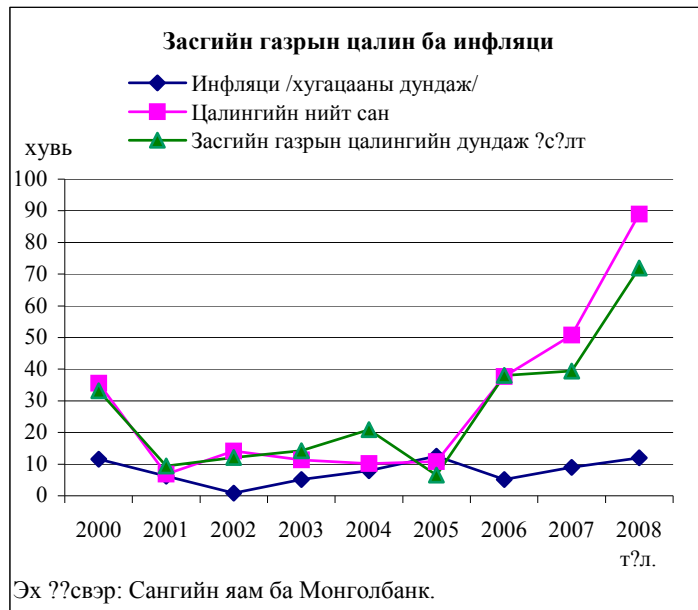
3/ нягтлан бодогч, операторчин, мужаан, бичээч, үсчин, цэцэрлэгийн багшийн туслах, номын санч гэх мэт ордог.

4/ жолооч, цахилгаанчин, зурагчин, агуулах хариуцагч, сувилагч, орон нутгийн соёлын төвийн бүжиг дэглээч гэх мэт ордог.

5/ инженер, хүүхдийн цэцэрлэг болон бага ангийн багш, нягтлан бодогчид, эрүүл мэндийн төвүүдэд эрүүл мэндийн ажилтан гэх мэт.

Эдгээр үзүүлэлтүүд нь Азид ДНБ-ий 5.3 хувь болон нийт зарлагын 20 хувь, Зүүн Европ болон Төв Азийн орнуудад 3.9 хувь болон 12.6 хувь байдаг байна. Энэхүү цалингийн сангийн өсөлтийг хязгаарлахгүй бол дунд хугацаанд төсвийн тогтвортой байдалд эрсдэл учруулж болзошгүй юм.

32. Олон жилийн турш төрийн албан хаагчдын дундаж цалин улсын дундаж цалинтай харьцуулахад доогуур байсан боловч энэ хандлага 2006 оноос эхлэн өөрчлөгдсөн.²⁸

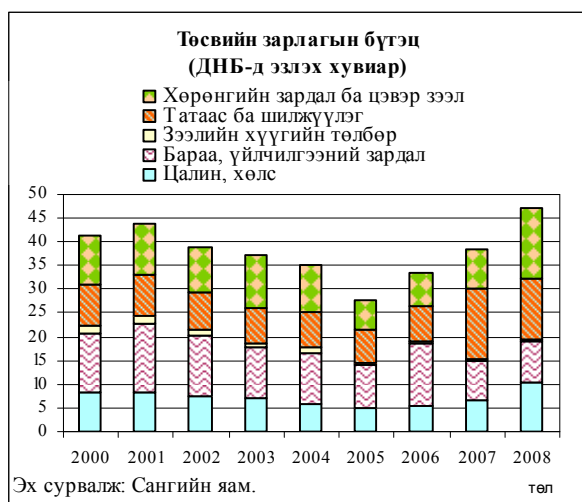

Үндэсний статистикийн газар (ҮСГ)-аас сүүлд явуулсан судалгаагаар 2007 онд улсад ажиллагсдын дундаж сарын цалин улсын дундаж цалин болох 173,000 төгрөг (148 ам.доллар)-өөс бага хэмжээгээр²⁹ давж гарсан бол төрийн өмчийн байгууллагад ажиллагчдын дундаж цалин улсын дундажаас хамаагүй өндөр байгаа дүнтэй

гарсан байна. Төрийн албан хаагчдын цалингийн хэмжээг улсын дундаж цалинд ойртуулж байгаа нь төрийн албанд чадварлаг ажилчдыг татах, үлдээн ажиллуулахад дөхөм болж байгаа ч сүүлийн хоёр жилийн хугацаанд төрийн албан хаагчдын цалингийн хэмжээг хурдацтайгаар нэмэгдүүлсэн нь эргээд хувийн салбарын цалинг (ялангуяа эрүүл мэнд, боловсролын салбарын ажиллагчдын) нэмэгдүүлэх дарамт үзүүлж эхэлсэн бөгөөд инфляцийн дарамтыг нэмэгдүүлсээр байна.

²⁸ Хувийн хэвшлийн цалингийн түвшингийн талаар албан ёсны мэдээлэл байхгүй. Гэвч Үндэсний статистикийн газраас улирал болгон дундаж цалингийн судалгааг авдаг. Энэхүү судалгаанд эрх зүйн статус болон эзэмшлийн хэлбэрээр нь ангилсан аж ахуйн нэгж байгууллагуудын дундаж цалингийн түвшин болон үндэсний дундаж цалингийн түвшинг тайлагнасан байна. Сүүлийн судалгаанд ойролцоогоор 1,035 аж ахуйн нэгж, 172,900 ажилтныг оролцуулсан байна.

²⁹ 2000-08 онуудад төрийн албан хаагчдын дундаж цалин нь цалингийн доод хэмжээнээс дунджаар 2.4 дахин их, тэтгэврийн доод хэмжээнээс 3 дахин их байсан юм. Тэтгэврийн доод хэмжээг 2000 онд сарын 16,000 төгрөг байсныг 2008 онд 81,000 төгрөг болгон өсгөсөн бөгөөд 2000 онд цалингийн доод хэмжээг 18,000 төгрөг (17 ам.доллар)-нөөс 2008 онд 108,000 төгрөг (92 ам.доллар) болтол өсгөсөн байна.

2003–07 Сарын дундаж цалин (мянган төгрөгөөр)					
	2003	2004	2005	2006	2007
Улсын дундаж	81.5	93.1	101.2	127.7	173.0
Төрийн өмчит үйлдвэрийн газар	93.6	114.4	140.1	157.3	200.5
Хувьцаат компани	97.2	104.6	120.2	140.1	157.9
ХХК	72.3	80.7	90.1	114.5	168.7
Хоршоо	43	53.2	62.9	85.2	139.1
Бүх гишүүд бүрэн хариуцлагатай нөхөрлөл	82.5	72.7	63.6	86.4	117.7
Зарим гишүүд хариуцлагатай нөхөрлөл	57.1	60.5	68.4	84.8	106.6
Төсөвт байгууллагууд	71.4	85.9	96.9	124	173.8
Төрийн бус байгууллага	63.8	86.9	90.2	81.2	135.2
Орон нутгийн өмчит үйлдвэрийн газрууд	131.6	135.1
Төрийн албан хаагчдын цалин	73.7	89.1	94.9	131.1	182.7

Эх үүсвэр: Сангийн яам ба Үндэсний статистикийн газар.

33. **Цалингийн нягтрал нэлээд өндөр байна.** 2004-07 онуудад цалингийн дээд болон доод хэмжээний харьцаа бага буюу 2.7 байсан нь Тайланд (14.4), Филиппин (9.5), Камбожи (5.5) зэрэг орнуудахаас доогуур, харин Индонези (2.0) улсынхаас дээгүүр байна. Цалингийн сүлжээний ангилал болон зэрэглэлийн түвшинг нарийвчлан авч үзвэл цалингийн нягтрал илүү өндөр байгаа нь харагдаж байна. Цалингийн нягтрал өндөр байгаа тохиолдолд мэргэшсэн албан хаагчдыг татан ажиллуулах хүндрэлтэй байдаг билээ. Иймд 2008 оны 1 дүгээр сард Засгийн газар цалингийнхаа нягтралыг багасган харьцааг 3.4 хүргэсэн байна.³⁰ Энэхүү харьцаа нь бусад орнуудад 3-20 хооронд хэлбэлздэг бөгөөд дундажаар 7 байдаг.³¹

³⁰ Улс төрийн өндөр албан тушаалтан (тухайлбал Ерөнхийлөгч, Ерөнхий сайд, Улсын Их Хурлын гишүүд, Сайд, Дэд сайд, Үндсэн хуулийн цэцийн дарга, Төрийн албаны зөвлөлийн дарга, аймаг, сумын Засаг дарга нар)-уудын цалин ороогүй болно. Оруулсан тохиолдолд харьцаа нь 2008 онд 7.9 хүрнэ.

³¹ Чиаво-Кампо, Салваторе ба бусад (1997)

Төрийн албан хаагчийн цалингийн нягтралын түвшин				
	Доод	Дээд	Нягтрал	
9/22/1999	19,800	66,124	3.3	
10/17/2001	19,800	85,155	4.3	
9/18/2002	32,700	100,500	3.1	
2/18/2004	40,000	108,000	2.7	
5/25/2005	43,000	116,100	2.7	
2/8/2006	55,900	150,930	2.7	
6/28/2006	64,956	175,381	2.7	
1/1/2007	77,947	210,457	2.7	
10/1/2007	101,331	273,594	2.7	
1/1/2008	139,125	470,548	3.4	

Эх сурвалж: Нийгэм хамгаалал, хөдөлмөрийн яам

34. Зарим нэг дэвшил гарч байгааг үл харгалзан тэтгэмж, цалингийн нэмэгдэл, урамшууллын тогтолцоо нь маш ээдрээтэй байгаа бөгөөд салбар, агентлагуудын хувьд харилцан уялдаагүй ашиглагддаг байна. Тиймээс төсөв болон нийт цалинд зарцуулж зардалд хэрхэн нөлөөлж байгааг тооцоолж үзэхэд хүндрэлтэй юм. Салбар болгон Улсын Их Хурлаас эсвэл засгийн газраас баталсан өөрийн гэсэн цалингийн нэмэгдэл, урамшуулал тодорхойлох журам заавартай байна. 2007 онд Засгийн газрын зүгээс боловсролын болон эрүүл мэндийн салбарын ажилтнуудын урамшуулал нэмэгдлийг үндсэн цалин дээр нэмж олгох арга хэмжээг авч хэрэгжүүлсэн боловч тэтгэмж, шагнал урамшуулалд тодорхойлох тогтсон журмыг боловсруулах, цалин болон ажлын гүйцэтгэл хоорондын уялдаа холбоог сайжруулах чиглэлээр цаашид арга хэмжээ авах шаардлагатай байгаа. Бусад орнуудын хувьд үндсэн цалин болон олгож байгаа нийт цалингийн нэмэгдлийн хэмжээ хоорондын харьцаа 80-100 хувь байна.

Төрийн албан хаагчдын цалингийн нэмэгдэл	
Албан тушаалын ангилал	Нэмэгдлийн нийт хэмжээ (үндсэн цалингийн хувь)
Улс төрийн алба	40-45
Төрийн захиргааны алба	25-75
Төрийн тусгай алба	15-159
Авилгалтай тэмцэх газар	60-115
Шүүх	55-90
Прокурор	48-88
Үндсэн Хуулийн Цэцийн гишүүн	15-40
Хүний эрхийн үндэсний комисс	53-80
Тагнуулын ерөнхий газар	58-147
Цагдаа	40-159
Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх ерөнхий газар	41-144
Гааль	55-100
Батлан хамгаалах	40-112
Төрийн үйлчилгээний алба	20-70
Шинжлэх ухааны салбар	20-45
Мэргэжлийн боловсрол	15-50
Бага болон дунд боловсрол	43-70
Эрүүл мэнд	30-70
Соёл урлаг	28-40
Бусад	40-55

Эх үүсвэр: Сангийн яам, Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам.

В. Бодлогын Чиглэлд Гарсан Гол Дэвслүүд

35. 2004 оны эхээр батлагдсан дунд хугацааны Төрийн албаны шинэчлэлийн стратеги (ТАШС)-ийг хэрэгжүүлэх явцыг удаан хугацаанд хойшлуулсны эцэст 2007 оны 7 дугаар сард засгийн газрын зүгээс ТАШС-ийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг эцэслэн батлав. ТАШС-т тусгасан стратегийн дөрвөн үндсэн зорилтуудтай уялдуулан хэд хэдэн тодорхой асуудлуудыг үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд тусгасан болно (Шигтгээ II.1). Үүнд (i) төрийн ахлах албан тушаалтнуудыг нээлттэй, өрсөлдөөнт шалгаруулалтаар сонгох үйл ажиллагааг нэвтрүүлэх, (ii) төрийн албаны Хүний нөөцийн менежмент, мэдээллийн системийг байгуулах, (iii) хөдөлмөрийн зах зээлийн эрэлт, хэрэгцээг тусгах чадвартай төрийн албаны цалин хөлсний тогтолцоог шинэчлэх, үр дүнд тулгуурласан болгох зэрэг асуудлууд орсон байна. Бас нэгэн чухал арга хэмжээний нэг бол цалингийн зардлын хяналтын загварыг боловсруулж улмаар энэ загвар нь цалингийн өсөлтийн зардлыг тооцоход дөхөм болох юм..

Шигтгээ II. 1. Төрийн албаны шинэчлэлийн дунд хугацааны стратеги

Монгол Улсын төрийн албаны шинэчлэлийн үндсэн зорилтууд:

- Төсвийн байгууллагуудын стратеги төлөвлөлт, гүйцэтгэлийн менежментийн чадавхийг бэхжүүлэх;
- Төрийн албаны хүний нөөцийн менежментийг сайжруулах;
- Төрийн албаны хамгийн зохистой хэмжээг хангах; ба
- Төрийн албан хаагчдын цалин хөлс, урамшууллын тогтолцоог боловсронгуй болгох.

Эх үүсвэр: Монгол Улсын Төрийн албаны шинэчлэлийн дунд хугацааны стратеги.

36. Засгийн газрын зүгээс одоогийн цалингийн тогтолцооны дутагдлыг арилгах чиглэлээр хэд хэдэн арга хэмжээ авч эхлээд байна. Засгийн газрын зүгээс өмнө тодорхойлсон гол дутагдлууд бол (i) төрийн албан хаагчдын цалингийн түвшин доогуур байгаа, (ii) удирдах албан хаагчид болон үйлчилгээний албаны ажилчдын цалингийн нягтралын харьцаа маш бага, (iii) үйлчилгээний албаны ажилтнуудын цалингийн сүлжээ нь ажилтнуудын мэргэшилтэй уялдаагүй, (iv) албан тушаалын ангилал, зэрэг дэвийн тогтолцоо нь хуучирсан. Цалингийн сүлжээний сул талуудыг арилгах зорилгоор 2007 онд Засгийн газар нь ангилал, зэрэг дэв болгоны төрийн албаны албан тушаалын ажлын байрны тодорхойлтыг шинэчлэн хянасан бөгөөд албан тушаалын нэр, салбар болгоны ажлын байрны ангилал, зэрэг дэвийг сайжруулав. Төрийн үйлчилгээний албан тушаалын ангилал зэрэглэлийг дотор нь шинжлэх ухаан, техник мэргэжлийн, бага болон дунд сургуулийн боловсрол, эрүүл мэнд, соёл урлаг, нийтлэг үйлчилгээ гэх мэт 6 ангилан задласан. Үүнтэй холбогдуулан боловсрол, эрүүл мэндийн салбарын ажилтнуудын цалингийн нэмэгдлийг үндсэн цалинд нь нэмж оруулсан байна.

37. **Цалингийн нягтралын харьцааг олон улсын стандартад ойртуулахаар өсгөсөн.** Төрийн захиргааны болон үйлчилгээний албаны цалингийн нягтралын харьцааг 2.4- өөс 2.9, 2.4-өөс 3.1 хүртэл тус тус өсгөсөн байна. Өндөр албан тушаал хашиж байгаа ажилтнуудыг урамшуулах зорилгоор засгийн газрын зүгээс төрийн өндөр албан тушаал хашиж байгаа болон шүүх, прокурорын газрын ажилтнуудын цалинг хоёр дахин нэмсэн.
38. **Төрийн албаны зөвлөл гол гурван яамны чиг үүргийн шинжилгээг хийж, Төрийн албан хаагчдын тооллогыг 2007 онд сүүлээр амжилттай хэрэгжүүлэв (Шигтгээ II.2).**³²Боловсон хүчний удирдлагыг сайжруулахад чиглэгдсэн ХНУМС-ийг бий болгоход төрийн албан хаагчдын тооллогын мэдээллийн баазыг ашиглах юм. Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам, Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны яам, Сангийн яамны чиг үүргийн шинжилгээг хийж, улмаар засгийн газрын бодлогын тэргүүлэх чиглэлтэй уялдуулан зарим чиг үүргийг нэгтгэх, өөр яамдуудад шилжүүлэх шаардлага байгаа эсэхийг тодорхойлсон байна.

Шигтгээ II. 2. 2007 оны Төрийн албан хаагчдын тооллогын үр дүн

Тооллогоор 4,001 төсвийн байгууллагуудад ажиллаж байгаа 140,359 төрийн албан хаагчийг 2007 оны сүүлээр тоолсон байна. Мөн түүнчлэн 112 өөрөө өөрийгөө санхүүжүүлдэг байгууллагын 4,247 ажилчдыг тооллогод хамруулсан байна. Тооллогын үр дүнгээс үзвэл:

- Ажлын байрны сэлгэлт болон төрийн албан хаагчдын тооны цэвэр өсөлт өндөр байна;
- Төрийн өндөр албан тушаалтнуудын дунд жендерийн тэнцвэр байхгүй;
- Хүний нөөцийн хөгжил сул байна;
- Төрийн үйлчилгээний болон нийтлэг үйлчилгээний албаны ажиллагчдын тоо өндөр;
- Хүний нөөцийн талаарх журам, албан хаагчдын хувийн дүрмийг сайжруулах шаардлага байна.

Тооллогоор одоогийн төрийн албаны зарим дутагдлыг олж илрүүлсэн бөгөөд зарим тохиолдолд хоёр буюу түүнээс олон албан тушаалыг нэг хүн хашиж байсан, байнгын албан тушаал дээр түр хугацаагаар томилгоо хийх, тангараг өргөх явдлыг үл тоомсорлох явдал гарсан байна. Тооллогын тайланд “үл үзэгдэх”ажилчид, эсвэл цалингийн санг буруу зүйлд ашигласан байх магадлалын талаар дурдаагүй байна.

Эх үүсвэр. 2007 оны Төрийн албан хаагчдын тооллогын тайлан, Монгол Улс.

Г. Дүгнэлт

39. **Төрийн албанд ДНБ-ий 10 гаруй хувийг зарцуулж байгаа нь бусад орнуудтай харьцуулбал өндөр байгаа бөгөөд зардлыг цаашид нэмэгдүүлэх нь төсвийн тогтвортой байдалд хүндрэл учруулах, улсын бусад салбарын зардлыг “шахан бууруулж” болзошгүй юм.** Цалингийн сан өндөр байгаа нь төрийн албан хаагчдын тоо

³² Тооллогыг Дэлхийн банкны Засаглалыг дэмжих төсөл (ЗДТ)-ийн хүрээнд хийсэн.

өндөр байгаа болон саяхан бодит цалингийн хэмжээг өсгөсөнтэй холбоотой юм. Цалингийн нягтралын хувьд өндөр, төрийн алба бүтцийн хувьд үйлчилгээний алба хэт давамгайлсан байдалтай байна.

40. **2004 онд баталсан Төрийн албаны шинэчлэлийн стратегийг бүрэн хэрэгжүүлэх шаардлагатай.** ТАШС-ийн Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөг батлах, Төрийн албаны тооллого болон гурван яамдын чиг үүргийн шинжилгээг хийж дуусгах зэрэг чухал алхамуудыг Засгийн газар авч хэрэгжүүлээд байна. Хэгийн ирээдүйд төрийн албаны түвшинг оновчтой болгох, хүргэж байгаа үйлчилгээнийхээ чанарыг сайжруулах зэрэг ажлыг авч хэрэгжүүлэх шаардлагатай. Ингэхдээ дараах зүйлүүдийг анхаарах ёстой. Үүнд: (1) тодорхой хугацаагаар шинэ орон тоо бий болгохгүй байх, ингэхдээ зөвхөн төрийн захиргааны гол албан тушаал дээр сонгосон стратегийн ач холбогдолтой ажилтнуудыг ажиллуулах, (2) төрийн албаны орон тооны тухай мэдээллийн санг сайжруулахын тулд ХНММС-ийг бүрэн ажиллуулах, (3) ТАШС-ийг хэрэгжүүлэх зорилгоор Сангийн яам, Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөрийн яам, Төрийн албаны зөвлөл хоорондын уялдааг сайжруулах (4) төрийн үйлчилгээг гэрээлэн хүргэх тухай хуулийг батлуулах, тус хуулийн төслийг дотооддоо хэлэлцэхээр бэлэн болоод байна. Мөн ажил эрхлэлтийн заавар журам ил тод мэргэшсэн төрийн албыг бий болгох зорилгоор Төрийн албаны тухай хуулинд нэмэлт, өөрчлөлт оруулах, (5) төрийн албаны шинэчлэлийг төсвийн дунд хугацааны мэдэгдэлтэй нэгтгэх, төрийн албыг илүү оновчтой болгох үүднээс ТАШС-тай уялдсан төсвийн хувьд олгох боломжтой цалин хөлс, тэтгэмжийн бодлогыг боловсруулах.

Ашигласан ном

Төрийн албаны Зөвлөл, 2004, Монгол Улсын Төрийн албаны шинэчлэлийн дунд хугацааны стратеги (Улаанбаатар, Монгол Улс).

_____, 2007 Төрийн албаны шинэчлэлийн стратегийг хэрэгжүүлэх үйл ажиллагааны төлөвлөгөө (Улаанбаатар, Монгол Улс).

_____, 2008 Төрийн албаны тооллогын тайлан (Улаанбаатар, Монгол Улс).

_____ ба П.Д.П. Австрали ПТВ ЛТД, 2007, Цалингийн харьцуулсан шинжилгээний тайлан (Улаанбаатар, Монгол Улс).

Үндэсний статистикийн газар, 2007, Статистикийн тойм (Улаанбаатар, Монгол Улс).

Чиаво-Кампо, Салваторе, Гуйлио де Томмасо, ба Амитабха Мухерже, 1997,

“Улсад ажиллах нь ба цалин хөлс: Дэлхий нийтийн болон бүсийн төлөв байдал,”
Дэлхийн банкны Бодлого, судалгааны баримт бичиг 1771 (Вашингтон, Дэлхийн банк).

НҮБ, 2004, ЗӨАОХ-ны бүсийн орнуудын Төрийн албаны тогтолцоо, Харьцуулсан төлөв байдал (НьюЙорк).

III. МОНГОЛ УЛСЫН ХАДГАЛАМЖ, ЗЭЭЛИЙН ХОРШООД³³

А. Удиртгал

41. Монгол Улсын санхүүгийн систем нь 16 арилжааны банк болон 369 банк бус санхүүгийн байгууллагуудаас бүрддэг бөгөөд эдгээр банк бус санхүүгийн байгууллагуудад тусгай зөвшөөрөлтэй 182 хадгаламж, зээлийн хоршоод (ХЗХ), 15 даатгалын компани ба 35 үнэт цаасны компаниуд багтаж байна. Санхүүгийн салбарт банкны салбар давамгайлж 2007 оны эцсийн байдлаар санхүүгийн салбарын нийт хөрөнгийн 96 хувийг эзэмшиж байв.

	Санхүүгийн салбарын бүтэц, 2004-07								
	2004 оны 12 сар			2006 оны 12 сар			2007 оны 12 сар		
	Тоо	Хөрөнгө (тэрбум төгрөгөөр)	Нийт хөрөнгийн хувь	Тоо	Хөрөнгө (тэрбум төгрөгөөр)	Нийт хөрөнгө хувиар	Тоо	Хөрөнгө (тэрбум төгрөгөөр)	Нийт Хөрөнгө хувиар
Банкууд	17	892	92.2	16	1,899	94.7	16	3,279	95.7
Хувийн	16	16	1,899	94.7	16	3,279	95.7
Улсын	1	57	5.9	0	0	0.0	0	0	0.0
Банк бус санхүүгийн байгууллагууд	684	76	7.8	1,096	107	5.3	369	147	4.3
Даатгалын компаниуд	19	22	1.1	15	28	0.8
Амь даатгал	0	0	0.0	0	0	0.0
Амь даатгал	0	0	0.0	19	22	1.1	15	28	0.8
Хадгалмж зээлийн хоршоо 1/	570	47	4.9	955	16	0.8	182	36	1.0
Санхүүгийн компаниуд / ББСБ	114	29	3.0	122	69	3.4	137	66	1.9
Үнэт цаасны компаниуд / Брокерийн компаниуд	0	0	0.0	0	0	0.0	35	16	0.5
Нийт	701	968	100.0	1,112	2,006	100.0	385	3,426	100.0

Эх үүсвэр: Монгол банк, Санхүүгийн зохицуулах хороо; болон ОУВС-ийн шинжээчдийн тооцоо.
1/ 2007 оны хувьд шинээр гэрчилгээ авсан хадгаламж зээлийн хоршоод.

42. Өмнө нь ХЗХ-ны салбарыг зохицуулж хянах зохистой тогтолцоо байгаагүйгээс олон тооны ХЗХ-дын үйл ажиллагаа доголдож дампуурсан. Энэхүү баримт бичгээр ХЗХ-д үүсч хөгжсөн цагаас хойшхи хөгжлийн явц, 2005-2006 онуудад ХЗХ-ыг дампууралд хүргэсэн гол хүчин зүйлүүд болон эдгээр асуудлыг шийдвэрлэх зорилгоор засгийн газрын зүгээс авч хэрэгжүүлсэн арга хэмжээг тоймлон танилцуулах юм.

Б. Хямрал болохоос өмнөх ХЗХ-ны салбарын хөгжил

43. Монгол Улсын ХЗХ-ын үйл ажиллагааг 1995 онд хүчин төгөлдөр болсон Хоршооны тухай хуулиар зохицуулдаг. Анхны хүчин төгөлдөр болсон хууль нь хөдөө, аж ахуй, үйлдвэрлэл, хэрэглээ болон маркетингийн чиглэлээр үйл ажиллагаа явуулах хоршоодод чиглэгдэн боловсруулагдсан бөгөөд ХЗХ-ын үйл ажиллагааг зохицуулахад тохиромжгүй байсан юм. Тус хуулийг 1998 онд шинэчлэн найруулж 2002, 2005 онуудад ХЗХ-ын шаардлагын тусгах зорилгоор тус тус нэмэлт, өөрчлөлт оруулсан болно. 2002 онд

³³ Базарбай Ардак (Монгол Улс дахь ОУВС-ийн суурин төлөөлөгчийн газар) болон Бёнг Гюн Жанг нар бэлтгэв.

тус хуулинд нэмэлт өөрчлөлт оруулснаар ХЗХ-ын тоо огцом өсөх нөхцлийг бүрдүүлсэн бөгөөд 2006 оны дунд үед 900 гаруй ХЗХ-д голцуу Улаанбаатар хотод үйл ажиллагаагаа явуулж байжээ.³⁴ Түүнчлэн нийслэл хотод бүртгэлтэй хоршоодын тал гаруй хувь нь хадгаламж, зээлийн үйл ажиллагаа явуулж байсан байна.

44. Монголын хамгийн анхны ХЗХ-д 1996 оны сүүлээр 1997 оны эхээр Азийн хөгжлийн банк (АХБ)-ны санхүүжилтээр хэрэгжиж байсан төслийн хүрээнд үүсгэн байгуулагдахад төрийн бус байгууллагуудын оролцоотой чухал байсан. Улс даяар ХЗХ-ны үндэсний сүлжээг байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх АХБ-ны өөр нэг төсөл 2002 онд хэрэгжиж эхэлсэн. Төслийг хэрэгжүүлж эхэлсний дараахан ХЗХ-ой холбоотой хүндрэлтэй асуудлууд гарч ирснээр төслийг түр хугацаагаар зогсоож улмаар 2006 онд үйл ажиллагааг нь бүрэн зогсоосон.³⁵

45. 2006 оны эхээр Санхүүгийн зохицуулах хороо (СЗХ) байгуулагдах хүртэл ХЗХ-д төрийн ямар нэгэн зохицуулалтгүй байж, зохимжгүй дүрэм, журмын дагуу татварын газраас үйл ажиллагаагааг нь хянадаг байсан юм. Хоршооны тухай хуулийг анх баталснаар Монголбанкнаас ХЗХ-ын тусгай зөвшөөрөл, хяналт шалгалтыг хариуцах болсон бөгөөд арваад хоршоо байгуулах зөвшөөрлийг олгосон юм. 1998 онд Монгол Улсын Их Хурлаас ХЗХ-д тусгай зөвшөөрөл олгох шаардлагыг хүчингүй болгож ХЗХ-ыг улсын бүртгэлд хамруулах эрхийг татварын албанд шилжүүлсэн болно. Хоршооны тухай хуулинд 2002 онд оруулсан нэмэлт өөрчлөлтөөр ХЗХ-дыг зохицуулах тогтолцоог сайжруулахад ахнаарлаа хандуулсан бөгөөд Монголбанкны зүгээс зохицуулалт хийх эрх үүргийг хэсэгчлэн сэргээсэн. Гэвч ХЗХ-дод хяналт тавьж, холбогдох хариуцлага тооцох асуудал нь татварын албан дээр хэвээр үлдсэн. ХЗХ-ны зохих хууль, эрхзүйн орчин байхгүй байгааг шийдвэрлэх зорилгоор 2006 онд АХБ-ны туслалцаатайгаар ХЗХ-д

³⁴ Нэмэлт, өөрчлөлтөөр зээлийн комиссын эрх, үүрэг, хариуцлага, гишүүнийг уулзалт болон хяналтын зөвлөл зэргийг томъёолов.

³⁵ 8.7 сая ам.долларын санхүүжилттэй Хөдөөгийн санхүүгийн төслийн хүрээнд 330 ХЗХ болон ХЗХ-ны холбоог улс даяар байгуулахад дэмжлэг үзүүлэх байв.

зориулсан хуулийн төслийг (III.1 Хайрцаг) боловсруулсан боловч өнөөг хүртэл Улсын Их Хурлаар батлагдаагүй байна.

В. ХЗХ-ын Дампуурал

46. 2003-2004 он гэхэд ХЗХ-ны салбартай холбоотой таагүй асуудал гарч байгаагийн анхны шинж тэмдэг илрэв. Олон ХЗХ-д хэвлэл мэдээллийн тухай хууль тогтоомжийг зөрчин маш өндөр хүүтэй хадгаламжийн бүтээгдэхүүнээ сурталчилсан. Монголбанкны зүгээс ХЗХ-ны зорилго, үйл ажиллагааны чиглэл, гишүүдийн эрх, үүрэг, өндөр хүүний цаана нуугдаж байгаа бодит эрсдлийн талаар цуврал мэдээллийг гаргасан.³⁶ Түүнчлэн Монголбанкнаас тус салбарын зохицуулалтыг чангатгах, ХЗХ-дыг шинээр бүртгэж гэрчилгээ олгох ажлыг түр хугацаагаар зогсоохыг Сангийн яамнаас хүссэн. Монголбанкнаас ХЗХ-д тодорхой зохистой харьцааны үзүүлэлтүүдийг хангахыг шаардсан журам гаргасан бөгөөд татварын албатай хамтран хяналт шалгалт явуулсан. зохистой харьцааны шалгуур үзүүлэлтүүдийг хангаагүй, санхүүгийн тайлангаа буруу мэдээлсэн, шаардлагын дагуу санхүүгийн тайлангаа татварын байгууллагуудад өгдөггүй, хадгаламж эзэмшигч, гишүүдийнхээ жагсаалтыг гаргах чадваргүй зэрэг зөрчлийг Монголбанкнаас илэрүүлсэн юм. Дээрх асуудлаар цаашид арга хэмжээ авах зорилгоор Улсын Их Хуралд танилцуулсан болно. Гэвч 2004 оны Улсын Их Хурлын сонгууль ойртож байсны улмаас Их Хурлаас ямарваа нэгэн арга хэмжээ аваагүй билээ.

³⁶ Улсын Их Хурлын Тамгын газар (2007)

Шигтгээ II. 1. ХЗХ-ын хуулийн төсөл

2007 онд УИХ-д өргөн барьсан ХЗХ-ны хуулийн төсөлд дараах ХЗХ-ны зохицуулалт, хяналтын тогтолцоог тусгасан юм. Үүнд:

Хуулийн төсөлд ХЗХ-г өөрсдийн гишүүдийн нийгэм, эдийн засгийн хэрэгцээг хангах зорилгоор хадгаламж, зээлийн үйлчилгээ санал болгож байгаа, нэгдсэн удирдлага, хяналттай ашгийн бус хуулийн этгээд гэж тодорхойлсон байна. Бүртгүүлсэн ХЗХ нь гэрчилгээ аваагүй бол хадгаламж, зээлийн үйл ажиллагаа явуулах эрхгүй. СЗХ гурван жилийн хугацаатай гэрчилгээг олгох бөгөөд ХЗХ нь гэрчилгээгээ авснаас хойш нэг жилийн хугацаанд үйл ажиллагаагаа явуулаагүй бол гэрчилгээг хүчингүй болгох эрхтэй. СЗХ нь ХЗХ-ыг хяхах байгууллагын хувьд нөөц хөрөнгө бүрдүүлэх зэрэг шалгуур үзүүлэлтүүдийг тогтооно.

ХЗХ-г үүсгэн байгуулагчдын тоо 25 хүрсэн буюу нийт хөрөнгийн 30 дээш хувийг бэлэн мөнгөөр бүрдүүлсэн тохиолдолд байгуулж болно. Зээлийн санхүүжилтийг зөвхөн хадгаламж ашиглан зөвхөн ХЗХ-ны гишүүдэд олгоно. ХЗХ-ны нэг гишүүн болон түүнд холбоотой этгээдэд олгох зээлийн хэмжээ ХЗХ-ны хөрөнгийн 10 хувиас хэтрэх ёсгүй.

ХЗХ-д дараах зүйлийг хориглосон:

- салбар болон төлөөлөгчийн газар байгуулах;
- гишүүний ХЗХ-нд оруулсан хөрөнгийг барьцаа болгон авах;
- банк, санхүүгийн байгууллага, гишүүн нь болсон нийтийн хоршооноос бусад тохиолдолд иргэд болон хуулийн этгээдээс зээл авах, өөр эх үүсвэрээс хөрөнгө татах;
- хадгаламж, зээлийн хүүгээ сурталчлах;
- сугалаа зохион байгуулах;
- гишүүд болон гуравдагч этгээдэд барьцаа болон баталгаа гаргах;
- ХЗХ-ны холбоо, нийтийн хоршооноос бусад тохиолдолд хууль, эрх зүйн байгууллагуудад хөрөнгө оруулах; ба
- ХЗХ-ны гишүүнээр хуулийн этгээдийг авах.

Эх үүсвэр: Сангийн яам.

47. 2006 онд хэд хэдэн ХЗХ-д дампуурснаа зарласан бөгөөд мянга мянган хадгаламж эзэмшигчид мөнгө алдсан. Банк бус санхүүгийн байгууллагуудыг хянах зорилгоор байгуулагдснаасаа хойш СЗХ нэн даруй салбарын хяналтын ажлыг эхлүүлсэн ч ХЗХ-д дампуурсан тухай мэдээлэл цацагдсаар байв. Бэлэн мөнгөний дутагдалд орсон томоохон ХЗХ-ны менежер шинээр томилогдсон СЗХ-ны даргын аллагыг үйлдсэнээр нөхцөл байдал улам хурцадсан. 2006 дунд үед хадгаламж эзэмшигчдийн алдагдал 57 тэрбум төгрөг (ДНБ-ий 1.5 хувь буюу 48 сая ам.доллар)-т хүрсэн тухай тайланг СЗХ-оос УИХ-д хийв. Энэхүү мэдэгдлийн үр дүнд ХЗХ-ын нэр хүнд огцом унасан бөгөөд ХЗХ-ын зарим хадгаламжийг арилжааны банкинд шилжүүлэхэд хүрэв. ХЗХ-ын удирдлага холбогдох хууль, тогтоомж мөрдөөгүйгээс, хадгаламж эзэмшигч болон удирдлагад мэдлэг, мэдээлэл байгаагүйгээс

болон Хоршооны тухай хуулинд байсан хуулийн цоорхойг бууруугаар ашиглан нь энэхүү алдагдалд хүргэсэн гэж тайланд тусгасан байсан.

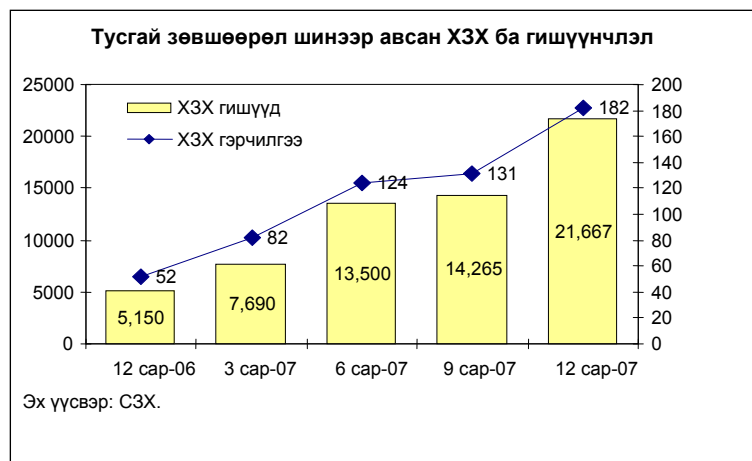
Дампуурсан 29 ХЗХ-ны хохирол

Дампуурсан ХЗХ-ны тоо	29
Хохирогчдын тоо (хадгаламж эзэмшигчид)	8,903
Тооцолсон хохирлын хэмжээ	67.9 тэрбум төгрөг
Зээлийн үлдэгдэл	4.0 тэрбум төгрөг
Битүүмжилсэн хөрөнгийн өртөг	43.0 тэрбум төгрөг

Эх үүсвэр: УИХ-ын Тамгын газар (2007).

Г. Хямралын Дараах Нөхцөл Байдал

48. ХЗХ-ын гишүүдийн зүгээс олон гомдол гарсныг үндэслэн СЗХ нь ХЗХ-ын журам зохицуулалтыг сайжруулж, ХЗХ-д тусгай зөвшөөрөл шинээр олгож эхэлсэн. ХЗХ-ын зохих хууль, тогтоомж байгаагүйгээс СЗХ 2006 онд ХЗХ-ны тусгай зөвшөөрлийн түр журам гаргав. СЗХ өөрийн зохицуулалт, хяналтын үүргээ гүйцэтгэх үүднээс хэд хэдэн гарын авлага, журам гаргасан бөгөөд ХЗХ-нд тусгай зөвшөөрөл олгох үе шатууд болон хяналтын тогтолцоог ил тод болгох, оролцогчдын санал бодлыг тусгасан байх үйл явц дээр анхаарав. 2007 оны эцсээр ойролцоогоор 22,000 гишүүнтэй 182 ХЗХ-д гэрчилгээ олгосон, өргөдлөө өгсөн. 100 ХЗХ-д өргөдлөө өгч, мөн түүнчлэн 50 ХЗХ-д мэдээллээ шинэчлэн өргөлдөө дахин өгөөд байв. Татварын албанд бүртгэлтэй боловч зохих шаардлагын дагуу 2007 оны 10 дугаар сарын 1-ний дотор тусгай зөвшөөрөл авах хүсэлтээ гаргаагүй 600 орчим ХЗХ-г 2007 онд батлагдсан Хоршооны тухай хуулийн зарим заалтыг хэрэгжүүлэх тухай хуулийн дагуу шүүхийн журмаар татан буулгахаар болсон.

49. Тусгай зөвшөөрөл шинээр авсан ХЗХ-ын ихэнх нь жижиг байгууллагууд хэдий ч тус салбарын нийт өөрийн хөрөнгийн 39 хувь, ашгийн 61½ хувийг нэг ХЗХ бүрдүүлж салбарыг давамгайлж байна. ХЗХ-ын тал хувь нь 100-500 гишүүнтэй бөгөөд

гишүүнчлэлийн хөрөнгө нь 100 сая төгрөг (86,000 ам.доллар)-өөс бага байна. Тус салбарын нийт хөрөнгө 2007 онд хоёр дахин өссөн бөгөөд 2007 оны эцсээр 36 тэрбум төгрөг (ДНБ-ий 0.8 хувь)-т хүрэв. 2007 оны эцэст нийт хөрөнгийн 38 хувийг арилжааны банкинд байршуулсан бэлэн мөнгө, харилцах хадгаламж бүрдүүлж байв. Зээлийн багц нь нийт хөрөнгийн зөвхөн тал хувийг бүрдүүлж байсан нь СЗХ-оос тогтоосон шалгуур үзүүлэлт болох 70-80 хувийн хязгаараас хамаагүй доогуур байв. СЗХ-ноос нэгтгэсэн тайлангаас харахад чанаргүй зээлийн багцийн эзлэх хувь хэмжээ 6 ½ орчимд эргэлдэж эрсдэлийн санг зохих хэмжээнд байгуулсан байсан. Өөрийн хөрөнгийн өгөөж 29 хувьтай байсан бол нийт хөрөнгийн өгөөж 5 хувьтай байв.

2007 оны 12 дугаар сарын байдлаар ХЗХ-дын нэгдсэн баланс (сая төгрөгөөр)			
Актив		Пассив болон Эзэмшигчдын хөрөнгө	
I. Урсгал хөрөнгө	34,082.30	I. Пассив	28,269.30
Бэлэн мөнгө, хадгаламж	13,600.20	Хадгаламж	25,959.70
Зээл	18,037.50	Богино хугацааны зээл	386.8
Авлага	1,959.90	Бусад богино хугацааны пассив	1,807.00
Бусад урсгал хөрөнгө	484.7	Урт хугацааны пасств	115.8
II. Урсгал бус хөрөнгө	1,545.30	II. Эзэмшигчийн хөрөнгө	7,358.20
Томол хөрөнгө	1,318.50	Хувьцаат хөрөнгө	6,513.60
Бусад урсгал бус хөрөнгө	226.8	Хоршооны гишүүдийн эд хөрөнгө	844.6
Нийт хөрөнгө	35,627.50	Нийт пассив болон хөрөнгө	35,627.50

Эх үүсвэр: СЗХ.

50. Олон нийтийн өсөн нэмэгдэж буй эсэргүйцлийн улмаас 2007 оны 4 сард засгийн газар 29 ХЗХ-ны хадгаламж эзэмшигчдэд нөхөн олговор олгох шийдвэр гаргав. Нөхөн олговор шаардахын зэрэгцээгээр ХЗХ-ын хяналтыг хангалттай хэмжээнд тавиагүйгээс хохирол учруулсан хариуцлагыг засгийн газар хүлээх ёстой гэсэн байр суурийг хадгаламж эзэмшигчид баримтлаж байв. Нилээд хугацаанд улс төрийн хэлэлцүүлэг явагдасны эцэст улсын төсвөөс олгосон хөрөнгийг битүүмжилсэн эд хөрөнгийг борлуулах замаар нөхөн төлнө гэсэг нөхцөлтэйгээр дампуурсан 29 ХЗХ-ны хадгаламж эзэмшигчдийн алдагдлын 50 хувь (ойролцоогоор 68 тэрбум төгрөг буюу ДНБ-ий 1.5 хувь)-ийг Хохирлыг барагдуулах тухай хуулийн дагуу улсын төсвөөс гаргахаар болсон.³⁷ Өнөөг хүртэл 20 ХЗХ-ны хэргийг шүүхээс хянан шийдвэрлэсэн бөгөөд ХЗХ-оос битүүмжилсэн авсан хөрөнгийн хэмжээ нь засгийн газраас олгосон нөхөн олговрын хэмжээнээс хамаагүй доогуур байгаа нь харагдаж байна.

³⁷ Алдагдлын нөхөн олгох тухай хуулийг УИХ-аар хэлэлцүүлж байх үед дахин 5 ХЗХ дампуурсан. Тус хуулиар эдгээр 5 ХЗХ-ны нөхөн олговрыг хамруулаагүй болно.

**ХЗХ-ын хохирлыг барагдуулах нөхөн олговор
(2008 оны 3 сарын байдлаар)**

Нөхөн олговорын хууль батлагдсан	2007 оны 8 сарын 3
Нөхөн олговорыг олгож эхэлсэн	2007 оны 10 сарын 19
Нийт нөхөн олговор (хуулийн дагуу)	33.0 тэрбум төгрөг
Шүүхийн шийдвэр гарсан нь	20 ХЗХ-д
Нийт нөхөн олговор (шүүхийн шийдвэрийн дагуу)	34.2 тэрбум төгрөг
Олгосон нөхөн олговор	22.7 тэрбум төгрөг
Буцааж авах бэлэн мөнгө болон эд хөрөнгөөс олох мөнгө	1.7 тэрбум төгрөг

Эх сурвалж: Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх газар.

Д. Дүгнэлт

51. **Сүүлийн жилүүдэд ХЗХ салбар зохих хяналт, зохицуулалтын тогтолцоогүй огцом өссөний улмаас 2005-2006 онуудад 30 гаруй ХЗХ дампуурсан юм.** 2006 оны эхээр СЗХ-г байгуулагдтал, ХЗХ-д нь ямарч зохицуулалтгүй байсан бөгөөд маш өндөр хадгаламжийн хүү амлан банкны салбартай өрсөлдөж байсан юм. Тиймээс 2006 онд тус салбарын нийт хөрөнгийн тал хувийг эзэлдэг 30 гаруй ХЗХ-д дампуурсан юм. Эхэн үед эсэргүйцэж байсан хэдий ч засгийн газар хадгаламж эзэмшигчдийн хохирлын 50 хувийг нөхөн олгохоор болов.
52. **Банк бус санхүүгийн салбарыг хянахын тулд СЗХ-г зохих эх үүсвэрээр хангах хэрэгтэй бөгөөд ХЗХ-ны салбарын хууль эрх зүйн салбарыг сайжруулах хэрэгтэй.** СЗХ нь байгуулагдснаасаа хойш олон саад бэрхшээлтэй тулгарч байсан ч банк бус санхүүгийн салбарын хууль эрх зүй, зохицуулалт болон хяналтын орчныг сайжруулах чиглэлээр хэд хэдэн санаачлага гарган дэвшил гаргасан юм. 1000 орчим байгууллагыг хянах үүрэгтэй ч СЗХ нь өөрийн байгууллагын чадавхийг сайжруулахын тулд туршлагатай мэргэжилтэн, эх үүсвэр, тус салбарын статистик мэдээ болон сургалтаа нэмэгдүүлэхэд хангалттай эх үүсвэр байхгүй байгаа юм. Банк бус санхүүгийн байгууллагын хөгжлийн өнөөгийг түвшинд засгийн газраас СЗХ-ны үйл ажиллагааг төсвийн эх үүсвэрээр дэмжих нь чухал юм. 2006 онд АХБ-ны тусламжтайгаар боловсруулсан ХЗХ-ны хуулийн төслийг өнөөг хүртэл батлаагүй байгаа. Энэхүү хуулийн батлахаас өмнө ХЗХ-ны салбарын санал бодлыг сонсож, тус хуулийн хэрэгжилтийг хангахын тулд 2006 оноос хяналтыг хэрэгжүүлсэн СЗХ-ны туршлагыг тусгах нь чухал юм. СЗХ-ны хяналт шалгалтын ажилтнуудыг хуулийн хүрээнд нэмж хамгаалах шаардлагатай байна.

Ашигласан ном

Азийн хөгжлийн банк, 2001, Монгол Улсад санал болгосон Хөдөөгийн Санхүү төслийн талаар Захирлуудын зөвлөлийн даргын тайлан, зөвлөмж (Манила: Азийн хөгжлийн банк).

-----, 2002, Бичилсанхүүгийн гол асуудал, 5-7 хуудас (Манила: Азийн хөгжлийн банк).

Монголбанк, 2007, Сарын Бюлетень, 12 сар (Улаанбаатар).

Сангийн яам, 2007, Хадгаламж, зээлийн хоршооны тухай хуулийн төсөл (Улаанбаатар, Монгол Улс).

Санхүүгийн зохицуулах хороо, 2007, ХЗХ газрын 2007 оны үйл ажиллагааны тайлан (Улаанбаатар, Монгол Улс).

-----, 2007, “2007 оны 3 улирлын ХЗХ-ын нэгдсэн санхүүгийн тайлан” (Улаанбаатар, Монгол Улс).

Улсын Их Хурал, 2007, Буцааж өгөх нөхцөлтэйгээр алдагдлын нөхөн олговор” (Улаанбаатар)

Улсын Их Хурлын Тамгын газар, 2007, 2007 оны 5 сарын 8-ны хурлын тэмдэглэл, Монгол Улсын Их Хурал (Улаанбаатар).

Улсын Их Хурлын ажлын хэсэг, 2006, ХЗХ-ны тухай хуулийн хэрэгжилт, ХЗХ-ын дампуурах болсон нөхцлийн тухай тайлан, Монгол Улсын Их Хурал (Улаанбаатар).

Дэлхийн банк, 2008, Санхүүгийн салбарыг тогтворжуулах, шинэчлэх нь (Вашингтон)

www.worldbank.org үзэв.

IV. 2001 оны ЗГССГА-ыг Ашиглан Монгол Улсын Төсвийн Мэдээллийн Тухай Танилцуулга, Урьдчилсан Дүн

53. **2005 оны 11 сарын 16-ны өдрийн Гүйцэтгэх зөвлөлийн семинараар Захирлууд Засгийн газрын Санхүүгийн Статистикийн гарын авлага (ЗГССГА)-ын тогтолцоог ашиглах нь тухайн улс орны төсвийн мэдээллийн ил тод байдал, уялдаа холбоог илүүтэйгээр хангана гэж үзсэн (Шигтгээ IV.1).** Энэхүү баримт бичгээр Ази, Номхон Далайн орнуудын³⁸ нэг болох Монгол Улсад хийсэн туршилтын судалгааны үр дүнг тайлагнах юм. Тус судалгааны зорилго нь 2001 оны ЗГССГА-ын үйл ажиллагааны тайлан, нэгдсэн баланс, бэлэн мөнгөний тайлан зэргийг Дүрмийн IV дэхь хэлэлцүүлгийн тайланд нэгтгэх явдал юм. ЗГССГА-ын шинжилгээний тогтолцоо нь актив, пассивын өөрчлөлтүүд мөнгөн урсгалын үр дагавар бөгөөд эдгээр нь гүйлгээ эсвэл бусад эдийн засгийн урсгал байж болох юм. Гарсан тайлан болгон төсвийн дөрвөн үзүүлэлт (цэвэр үйл ажиллагааны баланс, цэвэр зээл, зээлдүүлэг, цэвэр хөрөнгө, бэлэн мөнгөний ашиг/алдагдал)-ийг агуулдаг ба эдгээр үзүүлэлтүүд нь гишүүн орнуудад төсвийн бодлого, төсвийн хөгжилд мониторинг хийхэд туслалцаа үзүүлэх юм. Тус тогтолцоо нь хяналт ажиглалтын хөтөлбөрийн хүрээнд тайлан тэнцлийн аргыг сайжруулах гэсэн Сангийн хүчин чармайлттай уялдаж, улмаар төсвийн тайлагналтыг ил тод болгох олон улсын стандартыг сайжруулах явдалтай бүрэн нийцэж байгаа юм.³⁹
54. **Засгийн газрын нэгдсэн төсвийн мэдээллийг нэгтгэх, дүн шинжилгээ хийхэд суурь болгон 2001 ЗГССГА-ыг ашиглах нь Монгол Улсын хувьд дунд хугацаанд тохиромжтой гэдгийг туршилтын судалгаагаар харуулж байна.** Албан ёсны мэдээллийг 2001 оны ЗГССГА-ын зарчим, томъёололтой уялдуулах шаардлагатай ч шинээр тогтоох, нарийвчилсан мэдээллийг шаардсан салбаруудад нягтлангийн тогтолцоо, тайлангийн форматыг ашиглах боломжтой юм. 2001 оны ЗГССГА-г бүрэн шилжихийн тулд тасралтгүй хүчин чармайлт гаргах шаардлагатай бөгөөд ялангуяа мэдээллийн эх үүсвэр, ЗГСС гарцыг цаг тухайд нь сайжруулах зорилгоор Сангийн яамны ахлах мэргэжилтэнгүүдээр удирдуулсан байвал зохистой.
55. **Тус баримт бичигт шинжилгээний үнэ цэнэ нь төсвийн үндсэн үзүүлэлтүүд болон улсын салбарын ЗГС хүснэгтүүдээс урган гарсан тэнцвэржүүлэх зүйлээс урган гарч байгааг дүгнэж байна.** 2005/2006 оны санхүүгийн жилийн санхүүгийн бус хөрөнгө, санхүүгийн актив, пассивын холбогдох мэдээллийг 2006 оны урсгалд нарийвчилсан мэдээллийг нэгтгэсний үр дүнд мэдээллийн дутмаг байдлыг илрүүлж, мөн мэдээллийн

³⁸Бүсийн Газар болгоноос хоёр орныг сонгосон юм. АНДГ-аас сонгогдсон хоёр дахь орон бол Австрали.

³⁹ Стандарт, хуулиудыг мөрдөх тухай тайлангийн мэдээллийн загварын хувьд 2001 оны ЗГССГА нь төсвийн мэдээллийн арга зүйн зөв байдлыг сөргүүлэн үнэлдэг стандарт юм. Үүний адилаар Төсвийн ил тод байдлын тухай гарын авлага нь 2001 оны ЗГССГА дээр суурилсан төсвийн тайлагналтыг зөвлөмж болгосон байдаг. Сангийн мэдээллийн стандартын санаачлагын сүүлийн хяналтаар 2001 оны ЗГССГА нэвтрүүлэхийг дэмжсэн.

уялдааг сайжруулав. 2001 оны ЗГССГА-ын зарчимтай нийцсэн засгийн газрын цэвэр хөрөнгийг тооцон гаргах ерөнхий хэмжигдэхүүнийг боловсруулах суурийг тавьсан гэсэн урьдчилсан дүн гарсан юм.⁴⁰ Түүнчлэн боловсруулсан статистикийн хүснэгтүүд нь санхүүгийн бус төрийн салбарыг хамарсан бөгөөд өргөн хүрээний нэгжүүдийг оролцуулсан төсвийн дансны хамрах цар хүрээг өргөжүүлсэн баттай суурийг хангах байгаа юм. Монгол Улсын туршилтын судалгааны байгууллагын хамрах хүрээ болон статистикийн мэдээллийг нэгтгэхэд ашиглагдсан мэдээллийн эх үүсвэрийн талаар А хэсэгт дурьдсан байгаа. В хэсэгт 2006 оны мэдээллийг ашигласны үндсэнд гарсан гол ололтуудыг дурьдсан байгаа. С хэсэгт нэмэлт арга хэмжээний тухай тусгасан.

Шигтгээ IV.1.. Туршилтын судалгааны суурь мэдээлэл

2005 оны 11 сард гүйцэтгэх захирлуудын семинараар хамтарсан статистик, төсвийн асуудал эрхэлсэн газрын “2001 оны ЗГССГА-ын статистикийн тогтолцоог ашиглан Сандахь төсвийн шинжилгээг сайжруулах нь” баримт бичгийг батлав. 2001 оны ЗГССГА-ын статистикийн тогтолцоо (Хавсралт I үзнэ үү)г ашиглах нь шинжээчдийн тайлан дахь тухайн улс болгоны төсвийн мэдээллийг илүү ил тод байдал, уялдааг хангахад хүргэнэ гэдгийг Захирлууд тэмдэглээд, дараах зүйлийг тохиров. Үүнд:

- Үндсэндээ, шинжээчдийн тайланд 2001 оны ЗГССГА-ын статистикийн тогтолцоог ашиглан төсвийн мэдээллийг танилцуулахын тулд үе шатаар ахих хэрэгтэй.
- 2001 оны ЗГССГА-ын үйл ажиллагааны тайлан, нэгдсэн баланс, бэлэн мөнгөний тайлан зэргийг Дүрмийн IV Зүйлийн хэлэлцүүлгийн тайланд оруулахын тулд туршилтын судалгаа явуулна. Туршилтын судалгааг сайн дурын орнуудад хоёр жилийн турш Сангийн төсвийн хүрээнд 2001 оны ЗГССГА-ын тогтолцоонд шилжих үйл явцыг илүү тодорхой тогтоож, ЗГСС системийг ашиглан төсвийн мэдээ тайлангаа нэгтгээд эхэлсэн орон (ойролцоогоор 100)-уудаас мэдээлэл цуглуулан хийх юм.
- Туршилтын судалгаа, Сангийн үйл ажиллагааны үндэс болгон 2001 оны ЗГССГА-ын арга зүйг бүрэн хэрэгжүүлэх үйл ажлын явцын хамт 2008 онд шинжээчид Зөвлөлд тайлагнана.

Хэлэлцүүлгийн дэлгэрэнгүйг дараах сайтаас үзнэ үү

<http://www.imf.org/external/np/pp/eng/2005/102505.pdf> and the Public Information Notice (PIN) No. 05/167 available online at <http://www.imf.org/external/np/sec/pn/2005/pn05167.htm>.

⁴⁰ 1986 оны Засгийн газрын Санхүүгийн Статистикийн гарын авлага (ЗГССГА 1986) тогтолцооны эрс тэс ялгаа байгаа ч гишүүн орнууд болон Санд тус тогтолцоог өргөнөөр ашигласан хэвээр байгаа бөгөөд (санхүүжилтийн) дээд болон доод эгнээг нэгтгэх үйлдлээр хязгаарлагддаг бөгөөд мөнгөн урсгал, хуримтлагдсан дүнг нэгтгэх боломжгүй.

А. Ерөнхий асуудлууд

- 56. Байгалийн баялгийн ач холбогдол нэмэгдэж байгаатай холбогдон эдгээр санхүүгийн бус хөрөнгийг төсөвт тусгах зорилгоор хэмжих, удирдах зэрэг асуудал дээр тулгуурлан АНДГ болон Монгол Улсын холбогдох байгууллагуудтай зөвлөлдсөний үндсэн дээр Монгол Улсыг туршилтын судалгаанд хамруулахаар сонгосон юм.** Засгийн газрын үйл ажиллагааны мөнгөн урсгал дээр гол анхаарлаа хандуулдаг Сангийн судалгааг явуулахад Монгол Улсын төсвийн суурь мэдээлэл хангалттай гэж АНДГ-аас үзсэн юм. Сангийн шинжээчид улсын өрийн ДӨҮЦ-ийг нэгтгэх, ЗГСС-ийн тогтолцоон дахь актив, пассивын байгаа мэдээллийг бүрэн нэгтгэснээр төсвийн тогтвортой байдлын шинжилгээг хийх боломжтой болох юм. Түүнчлэн засгийн газрын бэлэн мөнгөний хязгаарлалтыг тодорхойлох, төсвийн болон мөнгөний статистикийг нэгтгэх, 2001 оны ЗГССГА-ын тогтолцооны дагуу бэлэн мөнгөн дээр суурилсан статистикийн үндсэн үзүүлэлтүүдийг тодорхойлох нь хүндрэлтэй байв.
- 57. Нягтлан бодох бүртгэлд гарсан дэвшил, олон улсын нягтлангийн стандартад илүү дөхөм болсон санхүүгийн тайлагналтанд анхаарлаа хандуулсан нь эрх бүхий байгууллагуудын зүгээс төрийн цэвэр хөрөнгийг тодорхойлох найдвартай арга хэлбэрийг бий болгох нөхцлийн хангаж байна.** Бодлогын шинжилгээг 2001 оны ЗГССГА-ын арга зүйтэй уялдуулах нь Монгол Улсын төсвийн бодлогын урт хугацааны тогтвортой байдлыг үнэлэх нэгдсэн тогтолцоо, улс орны газар доор байгаа баялаг, бүтцийн өөрчлөлтийн зардал, хувьчлалын үйл ажиллагаа зэргийг үнэлэх баттай суурь болох юм.⁴¹
- 58. Туршилтын судалгаанд улсын салбарын байгууллага (төсвийн данс, төсвөөс гадуурх сангууд, нийгмийн хамгааллын сангууд болон эдгээр байгууллагуудын орон нутгийн салбарууд нь)-уудыг хамарсан юм.** Сангийн яамны Төрийн сан эдгээр салбаруудын тодорхой зүйдүүдэд хамаарах бэлэн мөнгөөр хийгдсэн гүйлгээний мэдээллийг нэгтгэдэг.⁴² Үүнээс тусад нь аккруел суурьтай хугацаа нь дуусгавар болсны санхүүгийн бус хөрөнгийн хувьцаа, актив болон пассивын мэдээллийг нэгтгэж байгаа юм (тус улсын нягтлан бодох арга зүйг талаар шигтгээ IV.2.-т дурьдсан). Энэхүү мэдээлэл нь нийгмийн хамгааллаас бусад дэд салбарын гүйлгээг тооцох суурь болох юм.

⁴¹Шинжээчдийн 2006 оны тайлангийн дагуу 2003-06 онуудад ашигт малтмалын баялгийг ашиглаж эхэлсэн явдал нь уул уурхайн салбарын орлого долоо дахин нэмэгдсэн бөгөөд 2006 оны санхүүгийн жилд улсын салбарын албан хаагчдын цалингийн хувь хэмжээ 30 хувиар өсгөхийн зэрэгцээгээр нийгмийн халамжийн шилжүүлэг, зардал их хэмжээгээр тэлсэн болно.

⁴² 2001 оны ЗГССГА-ын арга зүй тогтолцооны дээд эгнээний гүйлгээнд орлого, зарлага, санхүүгийн бус хөрөнгийн цэвэр худалдан авалт орно.

Б. Үр дүн

59. Одоогоор байгаа мэдээллийн эх үүсвэрийг төсвийн үйл ажиллагаанд шинжилгээ хийх боломжоор хангах, өөр хоорондоо холбоотой бөгөөд уялдаа бүхий төсвийн статистик мэдээллийн багцыг боловсруулахад ашиглах юм. 2001 оны ЗГССГА-ын тогтолцоог хэрэгжүүлснээр Монгол Улсын төсвийн тогтвортой байдлыг сайжруулахыг зэрэгцээгээр үндсэн балансад орсон өөрчлөлтүүдээс үүдэн улсын салбарын пассивыг илүү сайн үнэлэх ажил дээр анхаарлаа хандуулан ажиллах боломжийг шинжээчдэд олгож байгаа юм. Энэхүү хэсэгт дурьдсан хэвтээ (урсгал, хуримтлагдсан дүн) болон босоо (цэвэр зээл, цэвэр зээлдүүлэг, санхүүжилт) интеграцчилалын мэдээллийг боловсруулах боломжгүй байсан юм. Шигтгээ IV.3-т дүн шинжилгээний хувьд ач холбогдол бүхий үндсэн үзүүлэлт, балансын тайлбарыг статистик хүснэгтээр хавсаргав (IV.1, IV.2, IV.3, IV.4 хүснэгтүүд).

Шигтгээ IV.2. Монгол Улсын нягтлан бодох бүртгэлийн практикийн товч

2007 оны Дүрмийн IV Зүйлийн Шинжээчдийн тайланд Монгол Улсын төсвийн тогтолцоо 2006 оны эхний үеэс нилээд хувьсаж ирсэн. Энэ болон бусад хөгжил, дэвшлийн тусгал нь хүний, аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хууль, НӨАТ тухай хууль болон экспортын бараа, бүтээгдэхүүний өндөр үнийн улмаас уул уурхайн компаниудын орлогоос төсөвт орлого татах зорилгоор шинээр нэвтрүүлсэн гэнэтийн ашгийн татвар зэрэг арга хэмжээнүүд юм. ГАШ-ийн татварын орлогоор Хөгжлийн сан байгуулагдсан бөгөөд тус сангийн орлогыг дараах байдлаар хуваарилсан байна. Үүнд: (i) гуравны нэгийг нь хадгаламжинд; (ii) гуравны нэгийг нь хөрөнгө оруулалтын зардал; and (iii) гуравны нэг нь айл, өрхүүдэд чиглэгдсэн нийгмийн хөтөлбөрт юм. Хувьсаж буй төсвийн тогтолцоон дээрээ суурилан эрх баригчид нягтлан бодох бүртгэл болон мэдээллийг ангилах, олон улсын стандартад нийцсэн нэгтгэлийн арга зүйг нэвтрүүлэх чиглэл рүү шилжих санаатай байгаагаа илэрхийлсэн.

Сангийн яам (Төрийн сан)-наас нэгтгэсэн төсвийн мэдээлэл нь зөвхөн бэлэн мөнгөн дээр суурилсан бөгөөд ЗГСС-ийн стандартчилалыг бүрэн мөрдөөгүй гэсэн тайлан АНДГ-т ирсэн. Энэхүү багц мэдээлэл нь ирээдүйн төсөөллийг оролцуулан сангийн шинжээчдийн тайланд танилцуулсан төсвийн мэдээллийн анхдагч эх үүсвэр юм. Аккруел суурьтай бүрэн багц данс байхгүйгээс туршалтын судалгааны үеэр боловсруулсан хүснэгтэнд аккруел суурьтай, Сангийн яамнаас нэгтгэсэн бөгөөд орлого, зарлагыг тооцоолж байж, мөн санхүүжилт болон бэлэн мөнгөн дээр суурилсан нягтлан бодох бүртгэлийг гаргаж байж хувьцааны мэдээллийг ашиглах юм. Сангийн яамны хувьцааны мэдээллийн эх үүсвэрээс гадна цэвэр хөрөнгийг тогтоох боломжин дээр үндэслэн 2001 оны ЗГССГА-ын тогтолцоотой уялдаж байгаа анхан шатны мэдээллийг гаргах боломжтой болсон юм. Хувьцааны мэдээллийг дэд салбарын мэдээллийг нэгтгэсэн байдлаар харуулсан бол бодит байдал дээр орлого, зарлага нь дэд салбар болгон дээр тусад нь харуулсан байдаг. Энэ нөхцөл байдлын улмаас улсын салбарын үйл ажиллагааны нэгтгэлийг 2001 оны ЗГССГА-ын тогтолцоогоор ашигласан талаарх санал, гомдлыг хүлээн авахад хүндрэлтэй байдалд хүргэв.

60. IV.1.Хүснэгтэнд 2004-06 оны хугацаанд Балансын өөрчлөлт, шинэчлэл хэрхэн явагдсаныг харж болох бөгөөд актив, пассивын оны эцэс дэх байдлын талаарх нарийвчлалтай мэдээллийн санг боловсруулах асуудлыг эрх баригчид сайн мэдэж байгаа. Одоогийн балансанд тусгаагүй байгаа Монгол Улсын засгийн газар эзэмшдэг ихээхэн хэмжээний үйлдвэрлэгдээгүй активыг үл харгалзсан ч улсын цэвэр хөрөнгө

нэмэгдсэн нь баталгаажсан юм (ДНБ-ий 18.4 хувиас 37.3 хувь хүртэл).⁴³ Энэ нь их хэмжээний өр барагдуулсан ба гадаад мөнгөн тэмдэгтээр зээлсэн зээлийн үлдэгдэл ДНБ-ий 75.7 хувиас 44.0 хувь хүртэл буурсантай холбоотой юм. Эдгээр өөрчлөлт, шинэчлэлийг дагалдан цэвэр санхүүгийн хөрөнгө (санхүүгийн активаас пассив хасах) нь цэвэр зээллэгээсээ сайжирсан буюу 2004 онд ДНБ-ий -29.1 хувиас 2006 онд ДНБ-ий -4.8 хүртэл буурсан байна.

61. 2006 оны хуримтлагдсан дүн болон урсгалын хуучин мэдээллийг нэгтгэх буюу босоо интеграцчилалын үр дүнд IV.2. хүснэгтэд харуулсан тоон өгөгдлийг гаргаж авсан юм.

2001 оны ЗГССГА-ын тогтолцоог зөв нэвтрүүлж байгаа тохиолдолд үнэ болон хэмжээний өөрчлөлт (ашиг, алдагдал болон хэмжээний өөрчлөлтүүд)-үүд хувьцааны актив, пассивт хэрхэн нөлөөлж байгааг тодорхой харуулдаг. Монгол Улсын хувьд санхүүгийн бус хөрөнгийн хуримтлагдсан дүн, урсгалын мэдээлэл анхдагч шатандаа явж байгаа, нягтлан бодох бүртгэлийн үед санхүүгийн актив, пассивын гүйлгээний мэдээллийг нэгтгэхэд сул талууд байсаар байгаа (13 хэсэгт хийсэн хэлэлцүүлгийг үзнэ үү) бөгөөд эрх баригчид цэвэр хөрөнгөд нөлөөлж байгаа холбогдох гүйлгээг тодорхойлохын тулд жилийн эцсийн түвшингийн зөрүүгээр тогтоож байна. IV.2. Хүснэгтэд заасны дагуу гүйлгээгээр дамжуулсан санхүүгийн бус актив нэмэгдэж байгаа нь хөрөнгө, бараа бүтээгдэхүүн худалдан авалтын хувьд 2006 оны хаалтын балансантай уялдуулж болохгүй юм. Хувьцааны түвшинд суурилан санхүүгийн актив, пассивын гүйлгээний тооцооны мэдээлэлд “гадаад валютад шилжүүлсний зөрүү”-г оруулдаг бөгөөд зөрүүг оруулсан үед эрх баригчдын зүгээс тооцоолсон цэвэр үнийг тусад нь тодорхойлдоггүй.

62. Засгийн газрын үйл ажиллагааны тайлан (IV.3 Хүснэгт)-д 2006 оны турш санхүүгийн гүйцэтгэл маш байсныг илтгэж байна. ДНБ-ий 15.2 хувьтай тэнцэх нийт үйл ажиллагааны баланс (НҮАБ)⁴⁴ -аар хэмждэг засгийн газрын хадгаламж нь ДНБ-ий 9.3 хувийг бүрдүүлж байсан нь санхүүгийн бус активт оруулсан хөрөнгө оруулалтын хэмжээнээс илүү байв. Үүний үр дүнд цэвэр зээлдүүлэг (ЦЗ)⁴⁵ ДНБ-ий 5.9 хувьд хүрэв. Нийт үйл ажиллагааны илүүдэл нь 2006 онд улсын салбарын цэвэр хөрөнгө нэмэгдэхэд хүргэсэн бөгөөд энэхүү үр дагавар нь Засгийн газрын балансанд тусгагдсан байна. Цэвэр хөрөнгө (2004-06) байнга өсөж байгаа нь төсвийн бодлогын тогтвортой байдлыг илтгэж байгаа юм.

⁴³ АНДГ-ын төсвийн мэдээнээс 2004 онд ДНБ 2,152 тэрбум төгрөг, 2005 онд 2,780 болон 2006 онд 3,715.

⁴⁴ Орлогоос Зардлаа хасаж, эрх баригчдаас тооцоолж байгаагүй тогтсон хөрөнгийн хэрэглээнээс бусад.

⁴⁵ 2001 оны ЗГССГА-ын нийт үйл ажиллагааны баланс (НҮАБ) болон цэвэр зээлдүүлэг (ЦЗ) нь урсгал болон ерөнхий балансын уялдаа холбоо бүхий хамтрагчид билээ. Туршилтын судалгаагаар НҮАР нь ДНБ-ий 15.2 хувь гэдгийг тогтоосон бөгөөд тус үзүүлэлт нь 2008 оны Шинжээчдийн тайланд тусгасан 2006 оны засгийн газрын урсгал баланстай болох ДНБ-ийн 14.8 хувьтай их ойролцоо байв.

63. **Босоо интеграцилалд түгээмэл, бараг бүх салбарт ЦЗ болон санхүүжилтийн мэдээллийн хооронд зөрчил гарч байгаа нь мэдээллээ баталгаажуулах, энэхүү судалгаанд тодорхойлсон хоосон зайг нөхөх ажлыг хийх шаардлагатайг харуулж байна.** IV.2.Хүснэгтэд 2006 оны хувьд гүйлгээний улмаас гарсан цэвэр хөрөнгө болон цэвэр санхүүгийн хөрөнгийн өөрчлөлтүүд нь IV.2. хүснэгтэнд тусгасан нийт үйл ажиллагааны баланс болон ЦЗ-ээс ялгагдаж байгааг тэмдэглэх нь зүйтэй юм. IV.2.хүснэгтэнд тусгагдсан улсын салбарын статистикийн зөрүү нь IV.3.хүснэгтэнд тооцоолсонтой бүрэн уялдаж байгаа бөгөөд үүнийг эх мэдээллийн сангаар баталгаажуулж байгаа юм. Өөр журам ашиглан нэгтгэдэг засгийн газрын үйл ажиллагаа (орлого ба зарлага) бол санхүүжилт (санхүүгийн активын цэвэр худалдан авалтаас хасах нь цэвэр пассив)-ын мэдээллийг дахин оруулахад эрх баригчдын зүгээс тайлагнасан нийт үйл ажиллагааны баланс (НҮАБ)-ыг илүү нарийвчлалтай болгохын тулд мэдээллийн эх үүсвэрийн санд өөрчлөлт, зохицуулалт хийх шаардлагатай юм. Засгийн газрын нэгдсэн мэдээлэл нь статистикийн зөрүү ДНБ-ийн 1.8 хувийг эзэлж байгааг харуулж байгаа бөгөөд энэ нь одоогоор ашиглагдаж байгаа дотоод санхүүгийн тайлагналын тогтолцоо болон 2001 оны ЗГССГА-д тулгуурласан статистикийн мэдээ цуглуулах үйл явц хоорондын уялдааг сайжруулах боломжтой юм. Энэхүү нөхцөл байдлыг засгийн газрын нэгжүүдэд хийгдсэн гүйлгээг нэгтгэх асуудлаар нотолсон бөгөөд тус гүйлгээний үр дүнд нийт орлогын болон зардал нь АНДГ-ын тайланд тусгасан тоо, хэмжээнээс зөрсөөр байв.⁴⁶
64. **Оны эцэс дэх дүн, урсгалын мэдээллийн дүн шинжилгээг өргөжүүлсэн хөгжлийн дасгалын хувьд туршилтын судалгааны хүрээнд Бэлэн мөнгөний эх үүсвэр, түүний хэрэглээний тухай тайланг 2007 оны мэдээллийг ашиглан боловсруулав (IV.4. Хүснэгт).** Тус тайлангийн гол зорилго нь бэлэн мөнгөний гүйлгээнээс урган гарсан нийт илүүдлийг бэлэн мөнгөний бус амлалтуудыг тусгасан цэвэр зээллэгтэй хэрхэн харьцуулалт хийх вэ гэсэн асуудал юм. 2006 болон 2007 оны засгийн газрын бэлэн мөнгөний илүүдэл байгаа нь засгийн газар бэлэн мөнгөөр хязгаарлагдаагүй бөгөөд аккруел болон бэлэн мөнгөний суурь дээр үндэслэн тооцоолсон төсвийн хэрэгжилтийг харьцуулж болно гэдгийг илтгэж байна.⁴⁷ Нягтлан болох бүртгэлийн практикт байгаа он удаан жилийн тулгамдсан асуудлуудын улмаас жил болгон засгийн газрын пассив, бэлэн мөнгөний хуримтлалд гарсан өөрчлөлтүүдэд нөлөөлж байгаа санхүүжилтийн үндсэн хүчин зүйлийн өөрчлөлт, дэвшлийг илүү ойлгох байдлыг хязгаарладаг гэдгийн эрх баригчид хүлээн зөвшөөрч байгаа.
65. **IV.4.хүснэгтэнд тусгаснаар бэлэн мөнгөний хуримтлалын цэвэр өөрчлөлтийг сар болгон тодорхойлох гэсэн хүчин чармайлт нь амжилтыг хязгаарлав.** Төрийн сангийн үйл ажиллагааны дотоод хяналт болон АНДГ-т тайлагнах зорилгоор эрх баригчид бэлэн мөнгөний балансанд гарч байгаа өөрчлөлтүүд болон сар болгоны мэдээлэл тайлангийн системд баланс барих зорилгоор банкны системын цэвэр зээлийг тооцож байна. 2001 оны

46

47

ЗГССГА болон шинжилгээний тогтолцоонд мэдээллийг дахин оруулахад 2007 оны сар болгоны бэлэн мөнгөний гүйлгээтэй холбоотой мэдээлэл нь тухайн санхүүгийн жилийн бэлэн мөнгөний хуримтлалын цэвэр өөрчлөлтийг тэгээр илэрхийлэх юм. Энэхүү тааруухан үр дүнгээр пассивын дүн шинжилгээ хийх, 2001 оны ЗГССГА-ын бэлэн мөнгөн дээр суурийг үндэслэсэн тайлангийн үндсэн онцлог болох санхүүгийн жилийн турш төсвийн болон мөнгөний бодлогыг хамтатган авч үзэхэд эрх баригчдын чадварт шууд нөлөөлөх санхүүгийн гүйлгээний ангилалд гарсан алдааг тусгасан юм. Нягтлан бодох бүртгэлийн практикт алдаагаа засаж байх үед болон санхүүжилтийн үндсэн бүрэлдэхүүнийн талаар мэдээлэл байгаа эсэх асуудлаар бэлэн мөнгөний илүүдлийн хэмжээний талаар тодорхой дүгнэлт гаргахад энэхүү хичээл дэмжлэг болох юм.⁴⁸

В. Дараагийн алхамууд

- 66. 2001 оны ЗГССГА-ын дагуу Монгол Улсын эрх баригчид үйл ажиллагааны болон тайлагнах зорилгоор төсвийн мэдээллийг нэгтгэх ажлыг сайжруулах чиглэлээр ажиллахаар санал нэгдсэн.** Энэ ялдамд эрх баригчид жилийн төсвийн мэдээллийг уялдааг сайжруулах чиглэлд хүчин чармайлтаа нэмэгдүүлэхээр төлөвлөж байна. Өнөөг хүртэл эрх баригчид нэгдсэн төв засгийн газарт зориулж Бэлэн мөнгөний хэрэглээ болон эх үүсвэрийн тухай тайланг сар болгон нэгтгэх, гарсан үр дүнг нь Олон улсын санхүүгийн статистик тоо гэдэг хэвлэлд гаргахаар тайлагнасан мөнгөний болон санхүүгийн статистикийг уялдуулах зорилготой хөтөлбөрийг хэрэгжүүлж эхлээд байна. Үүгээр ч зогсохгүй тус тайланг үйл ажиллагааны талаар Санд тайлагнах зорилгоор ашиглах, Сангийн Тусгай мэдээлэл түгээх стандартыг захиалан авах гэсэн эрх баригчдын зорилтыг дэмжихэд ашиглагдаж болох юм.
- 67. Эрх баригчид бэлэн мөнгө болон аккруел суурьтай статистикийн мэдээг нэгтгэж 2001 оны ЗГССГА-ыг хэрэгжүүлэхэд туслалцаа үзүүлэх ба төсөв бэлтгэх, тайлагнах зорилгоор дансуудыг хянах ажлыг бодолцож байна.** Одоогоор ашиглаж байгаа төрийн сангийн дансны кодуудыг 2001 ЗГССГА-ыг ангилалын бүтэцтэй холбосноор энэ ажлын хэрэгжүүлэх боломж бий болох юм. Засгийн газрын үйл ажиллагааны тайланд ашиглах хөрөнгийн хэрэглээний аккруел арга хэмжээг боловсруулах ажлыг Үндэсний статистикийн газрын үндэсний данс хариуцсан мэргэжилтнүүдтэй хамтран хийх боломжтой юм.
- 68. Байгууллагын салбаруудыг илүү тодорхой болгох, ерөнхий засгийн газрын нэгж хоорондын гүйлгээг тодорхойлох, нэгтгэх ажлыг сайжруулах чиглэлээр нэмэлт ажил хийх шаардлагатай юм.** Саяхан эрх баригчид төсвийн төв засгийн газар болон нийгмийн хамгааллын дэд салбарын мэдээллийг хэсэгчлэн нэгтгэсэн мэдээллийг танилцуулсан. Өөр эх үүсвэр ашигласан, бүрэн бус боловч оны эцсийн өгөгдөл мэдээллийг ерөнхий засгийн газрын нэгтгэлд тусгасан бөгөөд төсвөөс гаднах сангууд болон орон нутгийн захиргаанд зориулж мэдээллийг байнга нэгтгэдэг юм. Энэ практик нь засгийн газрын дэд салбарын

санхүүгийн үйл ажиллагааны нарийвчилсан арга хэмжээг бий болгох, 2001 оны ЗГССГА-ыг ашиглан салбар дотроо болон салбараас гаднах санхүүгийн урсгалыг нэгтгэх асуудлыг ээдрээтэй болгож байгаа юм.

69. Төсвийн шинжилгээнд санхүүгийн бус, улсын корпорациудыг бүрэн хамруулах АНДГ-ын шаардлага тэнцвэржүүлэх үүднээс эрх баригчид санхүүгийн бус салбарын байгууллагуудыг хамруулах чиглэлээр ажиллаж байна. Эдийн засгийн үйл ажиллагаанд Монгол Улсын засгийн газрын санхүүгийн нөлөөллийн дүн шинжилгээг хийхэд засгийн газраас удирддаг улсын корпорациудын мэдээллийг оролцуулан статистикийн мэдээлэл цуглуулах хүрээг өргөжүүлэх шаардлагатай юм. Тус салбарт засгийн газрын балансыг оролцуулан статистикийн тогтолцоог өргөжүүлэх, холбогдох мэдээллийн эх үүсвэрийг хүртээмжийг нэмэгдүүлэхийн ач холбогдлыг эрх баригчид хүлээн зөвшөөрч байна.

Шигтгээ IV.3. 2001 оны ЗГССГА тайлан болон үндсэн баланс

Засгийн газрын үйл ажиллагааны тайлан (IV.3 Хүснэгт) нь аккруел суурь дээр гүйлгээг бүртгэнэ. Тайланд гүйлгээг дараах байдлаар хуваана.

Орлого	Цэвэр хөрөнгийг нэмэгдүүлэх гүйлгээ.
Зардал	Цэвэр хөрөнгийг бууруулах гүйлгээ.
Санхүүгийн бус хөрөнгийн цэвэр худалдан авалт	Цэвэр хөрөнгийг өөрчлөлгүйгээр санхүүгийн бус хөрөнгийн оны эцэс дэх дүнд нөлөөлөх гүйлгээ (худалдан авалтаас хасах нь байршил).
Санхүүжилт	Цэвэр хөрөнгийг өөрчлөлгүйгээр санхүүгийн актив, пассивт нөлөөлөх гүйлгээ (санхүүгийн хөрөнгийн цэвэр худалдан авалтаас хасах нь цэвэр пассив).

Засгийн газрын үйл ажиллагааны шинжилгээг хоёр чухал төсвийн үзүүлэлтээр дэмжинэ:

Үйл ажиллагааны баланс	Орлого, зардалын гүйлгээ цэвэр хөрөнгөнд нөлөөлөх арга хэмжээний товч. Цэвэр үйл ажиллагааны баланс нь орлогоос зардал хассантай тэнцэнэ. Нийт үйл ажиллагааны баланс (НҮАБ) нь орлогоос үндсэн хөрөнгөөс бусад хэрэглээнээс бусад зардал. ^{1/}
Цэвэр зээллэг	Засгийн газар нь эдийн засгийн бусад салбараас шингээж авсан эсвэл гаргасан санхүүгийн эх үүсвэрийг төлөөлнө. Үүнийг тооцоолохдоо НҮАБ-аас хасах нь санхүүгийн бус хөрөнгийн цэвэр худалтан авалт. Цэвэр зээллэг нь санхүүгийн хөрөнгийн цэвэр худалтан авалтаас цэвэр пассивыг хассантай тэнцэнэ.

Нэгдсэн баланс нь төсвийн байр сууринаас засгийн газрын үйл ажиллагааны тогтвортой байдлын үнэлгээнд гол анхаарлаа хандуулах юм (IV.2. Хүснэгт). Энэ нь засгийн газрын цэвэр хөрөнгийг санхүүгийн жилийн эхээр болон эцсээр харуулдаг бөгөөд үүгээр холбогдох гүйлгээ болон бусад эдийн засгийн урсгалыг харуулна. Төсвийн бодлогын тогтвортой байдал нь засгийн газрын цэвэр хөрөнгө цаг хугацааны туршид хэрхэн өөрчлөгдөхөөс хамаарна. Цэвэр хөрөнгийн өөрчлөлт нь зөвхөн засгийн газрын гүйлгээ бус харин актив болон пассивын үнийн болон тоо хэмжээний өөрчлөлтөөс үүдэн гарч байгаа ашиг, алдагдалтай холбоотой бусад эдийн засгийн урсгалаар тайлбарлаж болох юм.

Цэвэр хөрөнгө	Нийт активаас хасах нь пассив. (t) хугацаан дахь цэвэр хөрөнгийг өмнөх хугацаан дахь цэвэр хөрөнгө (t-1) дээр нэмэх нь гүйлгээнээс үүдсэн (ЦҮАБ) (t) хугацаан дахь цэвэр хөрөнгийн өөрчлөлт дээр нэмэх нь бусад эдийн засгийн урсгалаас үүдсэн (t) хугацаан дахь цэвэр хөрөнгийн өөрчлөлтүүд.
Санхүүгийн цэвэр үнэ цэнэ	Санхүүгийн хөрөнгийн оны эцэс дэх үлдэгдлээс өр төлбөрийг хасах
Бэлэн мөнгөний эх үүсвэр, хэрэглээний тайлан (IV.4 хүснэгт) нь бэлэн мөнгөний илүүдэл/хомсдлыг хуримтлуулсан гүйлгээний орлого, зардалтай холбоотой цэвэр бэлэн мөнгөний урсгал болон санхүүгийн бус хөрөнгийн гүйлгээг харуулна. Засгийн газрын бэлэн мөнгөний түвшин болон түүний үзүүлэлтүүдийн үнэлгээ нь төсвийн бодлогод шинжилгээ хийх, мөнгөний бодлого болон пассивын шинжилгээний уялдааг тодорхойлогч чухал бүрэлдэхүүн хэсэг юм.	
Бэлэн мөнгөний илүүдэл/хомдол	Үйл ажиллагааны цэвэр бэлэн мөнгөний дотоод урсгалаас хасах нь санхүүгийн бус активд оруулсан хөрөнгө оруулалтын цэвэр гадаад урсгал.
<hr/>	

Хүснэгт 1. Монгол улс: Үндсэн Үзүүлэлтүүд, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
Хүн ам						
Нийт хүн ам, оны эцэст (сая)	2.48	2.50	2.53	2.56	2.59	2.64
Хүн амын өсөлт (жилийн өөрчлөлт, хувиар)	1.35	1.16	1.16	1.16	1.26	1.55
Орлого						
Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн (ДНБ), оны үнээр (тэрбум төгрөг)	1,413	1,660	2,152	2,780	3,715	4,558
(сая ам.доллар)	1,273	1,448	1,814	2,307	3,156	3,894
(нэг хүнд оногдох, ам.долларт шилжүүлснээр) 1/	518	582	720	905	1,224	1,489
			(Жилийн өөрчлөлт, хувиар)			
Бодит ДНБ, 2000 оны зэрэгцүүлсэн үнээр	4.7	7.0	10.6	7.3	8.6	9.9
Ашигт малтмалын ДНБ 2/	-5.6	-0.4	31.1	10.6	6.3	1.7
Ашигт малтмалын бус ДНБ 2/ 3/	7.5	8.8	6.2	6.4	9.2	12.2
Хөдөө аж ахуй, ан агнуур, ойн аж ахуй, загас барилт	-10.1	6.3	15.8	10.7	7.5	15.8
Бусад	15.2	9.6	3.0	4.8	9.8	10.8
Хуримтлал-хөрөнгө оруулалтын тэнцэл			(ДНБ-д эзлэх хувиар)			
Үндэсний нийт хуримтлал	18.0	28.4	36.0	38.2	42.1	43.7
Засгийн газар	3.9	6.6	7.8	8.4	14.8	14.1
Хувийн хэвшил	14.1	21.8	28.2	29.9	27.3	29.6
Нийт хөрөнгө оруулалт	26.7	35.5	34.5	37.0	35.1	41.1
Хуримтлал-хөрөнгө оруулалтын тэнцэл	-8.7	-7.1	1.5	1.3	7.0	2.6
Инфляци			(Жилийн өөрчлөлт, хувиар)			
Хэрэглээний үнийн индекс (ХҮИ), хугацааны дундаж 4/	0.3	5.1	8.3	12.7	5.1	9.0
ХҮИ, хугацааны эцэст 4/	1.6	4.7	11.0	9.5	6.0	15.1
ДНБ-ий дефлятор	5.1	9.8	17.2	20.4	23.1	11.6
Улсын нэгдсэн төсөв			(ДНБ-д эзлэх хувиар)			
Нийт орлого ба тусламж	33.8	33.4	33.1	30.1	36.6	40.6
Ашигт малтмалын орлого	1.6	2.5	3.7	4.0	10.5	14.7
Ашигт малтмалын бус орлого ба тусламжийн орлого	32.2	30.9	29.4	26.1	26.1	25.9
Нийт зарлага ба цэвэр зээл	39.0	37.1	35.0	27.5	28.5	38.4
Нийт тэнцэл	-5.2	-3.7	-1.8	2.6	8.1	2.2
Ашигт малтмалын бус нийт тэнцэл	-6.8	-6.2	-5.5	-1.4	-2.4	-12.5
Мөнгө ба зээл			(Өөрөөр илэрхийлээгүй бол жилийн өөрчлөлт, хувиар)			
Нийт мөнгө	41.9	49.7	20.3	37.3	30.8	57.3
Нөөц мөнгө	21.7	14.7	16.8	19.7	37.7	39.6
Төв банкны үнэт цаасны хүү, хугацааны эцэст (хувиар) 5/	8.0	15.0	15.8	3.7	5.1	8.4
Төлбөрийн тэнцэл			(Өөрөөр илэрхийлээгүй бол ДНБ-д эзлэх хувиар)			
Урсгал дансны тэнцэл (албан шилжүүлгийг оролцуулаад)	-8.7	-7.1	1.5	1.3	7.0	2.6
Экспорт (өөрчлөлт, хувиар)	0.1	19.7	39.0	22.5	44.6	26.3
Импорт (өөрчлөлт, хувиар)	8.6	9.8	23.5	19.8	23.9	43.2
Нийт албан нөөц (сая ам.доллараар)	268	204	208	333	718	1,001
(Дараа оны бараа, үйлчилгээний импортын сараар)	3.0	1.7	1.6	2.1	3.3	3.6
Улсын болон улсын баталгаат өр төлбөр			(Өөрөөр илэрхийлээгүй бол ДНБ-д эзлэх хувиар)			
Нийт улсын өр	79.5	98.5	81.4	60.3	46.7	40.0
Дотоод өр	2.7	13.1	6.8	3.7	1.7	0.6
Гадаад өр 6/	76.9	85.4	74.6	56.6	45.0	39.4
(сая ам.доллараар)	978	1,237	1,352	1,306	1,420	1,535
Өрийн үйлчилгээ (сая ам.доллараар)	32	284	91	43	57	52
(Бараа, үйлчилгээний экспортын хувиар)	4.5	34.0	7.5	2.9	2.8	2.0
ОУВС-гийн квот			(сая ЗТЭ-ээр)			
	51.1	51.1	51.1	51.1	51.1	51.1
Ханш			(1 ам.долларт оногдох төгрөг)			
Хугацааны дундаж	1,110	1,147	1,187	1,205	1,177	1,170
Хугацааны эцэст	1,125	1,168	1,209	1,221	1,165	1,170

Эх сурвалж: Монголын эрх бүхий байгууллагууд ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоо.

1/ Хүн амын тоо болон хугацааны дундаж ханшид суурилсан.

2/ 2002-05 оны үзүүлэлтүүд нь ажлын хэсгийн тайланд тусгагдсанаас бага зэрэг ялгаатай байгаа нь 2008 оны 5 дугаар сард Монголын талаас хүлээн авсан өөрчлөлттэй холбоотой болно.

3/ ДНБ-ий нийт дүнгээс ашигт малтмалын ДНБ-ийг хассан дүн.

4/ 2002–05 онуудын ХҮИ нь ажлын хэсгийн тайланд тусгагдсанаас бага зэрэг ялгаатай байгаа нь 2005 оны 12 сараас эхлэн хэрэглээний үнийн сагсанд өөрчлөлт орсонтой холбоотой.

5/ 2006 он хүртэл 14 хоногтой үнэт цаасны, 2007 оны хувьд 7 хоногтой үнэт цаасны өгөөжийн түвшинг тооцсон.

6/ ОУВС-гийн зээл, баталгаа болон хугацаа хэтэрсэн өрийг оруулсан болно.

Хүснэгт 2. Монгол улс: ДНБ салбараар, оны үнээр, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	ХБГ					
	(сая төгрөгөөр)					
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй	296,561	342,407	478,380	608,229	723,070	937,718
Загас барилт	39	63	68	106	111	113
Уул уурхай, олборлох үйлдвэр	125,976	185,868	365,682	608,209	1,112,605	1,248,593
Боловсруулах үйлдвэр	57,891	71,286	76,296	101,963	128,891	188,432
Эрчим хүч	55,313	56,884	69,074	80,021	95,076	106,150
Барилга	30,998	50,617	50,245	58,835	63,188	85,623
Бөөний болон жижиглэн худалдаа	160,770	183,688	200,231	226,961	274,243	345,947
Зочид буудал, зоогийн газар	11,858	12,449	14,750	19,135	22,955	27,241
Тээвэр, агуулах, харилцаа холбоо	182,766	203,578	242,872	309,100	334,975	415,281
Санхүүгийн зуучлал	41,645	62,174	81,485	99,967	106,266	129,921
Үл хөдлөх хөрөнгө, түрээс, бизнесийн үйл ажиллагаа	153,371	170,191	185,413	217,120	240,665	280,324
Төрийн захиргаа, батлан хамгаалах	45,999	50,683	58,203	66,847	117,961	175,526
Боловсрол	57,698	66,552	65,826	84,916	121,148	177,352
Эрүүл мэнд, нийгмийн үйлчилгээ	22,839	25,789	33,283	37,967	54,113	80,721
Нийгэм, иргэнд үзүүлэх бусад төрлийн үйлчилгээ	18,698	21,156	25,998	28,323	35,184	43,620
Хасах нь: Санхүүгийн байгууллагын шууд бус үйлчилг	-35,491	-47,624	-64,930	-79,859	-120,750	-175,088
Бараа, үйлчилгээний цэвэр татвар /шууд бус татвар/	186,103	204,604	269,218	311,738	405,254	490,037
Нэрлэсэн ДНБ	1,413,032	1,660,365	2,152,095	2,779,578	3,714,953	4,557,512
Ашигт малтмалын ДНБ	125,976	185,868	365,682	608,209	1,112,605	1,248,593
Ашигт малтмалын бус ДНБ 1/	1,287,056	1,474,496	1,786,413	2,171,369	2,602,348	3,308,919
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй, загас барилт	296,600	342,470	478,448	608,335	723,181	937,832
Бусад	990,456	1,132,026	1,307,964	1,563,034	1,879,167	2,371,087

Эх сурвалж: Монголын эрх бүхий байгууллагууд ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

1/ ДНБ-ий нийт дүнгээс ашигт малтмалын ДНБ-ийг хассан дүн.

Хүснэгт 3. Монгол улс: ДНБ салбараар, 2005 оны зэрэгцүүлэх үнээр, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
	(сая төгрөгөөр)					
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй	446,532	474,495	549,349	608,229	654,054	757,245
Загас барилт	38	48	89	106	94	95
Уул уурхай, олборлох үйлдвэр	421,113	419,431	550,059	608,209	646,310	657,236
Боловсруулах үйлдвэр	113,202	131,549	126,675	101,963	115,585	152,962
Эрчим хүч	74,743	76,649	79,588	80,021	83,635	86,273
Барилга	35,177	54,515	50,914	58,835	61,828	75,682
Бөөний болон жижиглэн худалдаа	210,622	232,839	221,367	226,961	261,760	301,995
Зочид буудал, зоогийн газар	14,567	14,680	16,396	19,135	21,022	21,278
Тээвэр, агуулах, харилцаа холбоо	201,869	233,357	252,249	309,100	346,429	410,868
Санхүүгийн зуучлал	50,419	73,558	87,433	99,967	96,776	110,029
Үл хөдлөх хөрөнгө, түрээс, бизнесийн үйл ажиллагаа	179,467	194,979	200,123	217,120	228,863	238,925
Төрийн захиргаа, батлан хамгаалах	64,484	63,835	64,863	66,847	67,154	67,222
Боловсрол	105,402	99,509	89,654	84,916	88,686	90,922
Эрүүл мэнд, нийгмийн үйлчилгээ	37,601	36,784	36,980	37,966	41,515	42,276
Нийгэм, иргэнд үзүүлэх бусад төрлийн үйлчилгээ	23,207	24,574	27,319	28,323	30,027	33,479
Хасах нь: Санхүүгийн байгууллагын шууд бус үйлчилгээ	-43,176	-56,431	-69,654	-79,859	-109,673	-149,011
Бараа, үйлчилгээний цэвэр татвар /шууд бус татвар/	254,052	268,302	308,187	311,738	383,360	419,022
Бодит ДНБ	2,189,320	2,342,674	2,591,593	2,779,578	3,017,426	3,316,499
Ашигт малтмалын ДНБ	421,113	419,431	550,059	608,209	646,310	657,236
Ашигт малтмалын бус ДНБ 1/	1,768,207	1,923,243	2,041,534	2,171,369	2,371,116	2,659,262
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй, загас барилт	446,569	474,543	549,437	608,335	654,148	757,340
Бусад	1,321,638	1,448,700	1,492,096	1,563,034	1,716,967	1,901,922
	(жилийн өөрчлөлтийн хувь)					
Суурь үзүүлэлтүүд:						
Бодит ДНБ	4.7	7.0	10.6	7.3	8.6	9.9
Ашигт малтмалын ДНБ 2/	-5.6	-0.4	31.1	10.6	6.3	1.7
Ашигт малтмалын бус ДНБ 1/ 2/	7.5	8.8	6.2	6.4	9.2	12.2
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй, загас барилт	-10.1	6.3	15.8	10.7	7.5	15.8
Бусад	15.2	9.6	3.0	4.8	9.8	10.8

Эх сурвалж: Монголын эрх бүхий байгууллагууд ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

1/ ДНБ-ий нийт дүнгээс ашигт малтмалын ДНБ-ийг хассан дүн.

2/ 2002-05 оны үзүүлэлтүүд нь ажлын хэсгийн тайланд тусгагдсанаас бага зэрэг ялгаатай байгаа нь 2008 оны 5 дугаар сард Монголын талаас хүлээн авч

Хүснэгт 4. Монгол улс: ДНБ-ий дефлятор салбараар, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
	Жилийн өөрчлөлтийн хувь					
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй	4.7	10.4	17.9	14.5	10.6	12.0
Загас барилт	32.5	27.8	-42.8	29.5	18.3	1.0
Уул уурхай, олборлох үйлдвэр	36.1	50.4	46.5	49.9	72.1	10.4
Боловсруулах үйлдвэр	-30.0	7.6	8.5	65.5	11.5	10.5
Эрчим хүч	40.1	1.8	14.2	14.8	13.7	8.2
Барилга	15.1	7.0	3.8	1.0	2.2	10.7
Бөөний болон жижиглэн худалдаа	0.7	5.0	12.0	10.2	4.8	9.3
Зочид буудал, зоогийн газар	4.1	5.8	3.6	10.8	9.2	17.2
Тээвэр, агуулах, харилцаа холбоо	8.1	-2.1	7.8	3.5	-3.3	4.5
Санхүүгийн зуучлал	5.2	3.9	7.7	6.9	9.8	7.5
Үл хөдлөх хөрөнгө, түрээс, бизнесийн үйл ажиллагаа	2.9	3.7	3.7	7.6	5.2	11.6
Төрийн захиргаа, батлан хамгаалах	17.1	13.0	10.4	11.1	75.7	48.7
Боловсрол	11.5	24.1	7.2	35.8	36.6	42.8
Эрүүл мэнд, нийгмийн үйлчилгээ	8.4	17.2	25.4	10.7	30.3	46.5
Нийгэм, иргэнд үзүүлэх бусад төрлийн үйлчилгээ	4.5	8.5	8.0	4.7	17.2	11.2
Хасах нь: Санхүүгийн байгууллагын шууд бус үйлчил	4.9	4.3	7.9	6.9	10.1	6.7
Бараа, үйлчилгээний цэвэр татвар /шууд бус татвар/	-3.7	5.7	11.9	14.1	5.7	10.6
Нийт ДНБ	5.1	9.8	17.2	20.4	23.1	11.6
Ашигт малтмалын ДНБ	32.4	48.1	50.0	50.4	72.1	10.4
Ашигт малтмалын бус ДНБ 1/	1.2	5.3	14.1	14.3	9.8	13.4
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй, загас барилт	1.8	8.7	20.7	14.8	10.6	12.0
Бусад	0.2	4.3	12.2	14.1	9.4	13.9

Эх сурвалж: Монголын эрх бүхий байгууллагууд ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

1/ ДНБ-ий нийт дүнгээс ашигт малтмалын ДНБ-ийг хассан дүн.

Хүснэгт 5. Монгол улс: Үндэсний нийт боломжит орлого ба хуримтлал, оны үнээр, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
	(тэрбум төгрөгөөр)					
Дотоодын эрэлт	1,757	2,048	2,475	2,919	3,539	4,624
Эцсийн хэрэглээ	1,380	1,459	1,732	1,891	2,235	2,751
Хувийн хэвшил	1,153	1,212	1,419	1,547	1,809	2,177
Засгийн газар	227	246	313	344	425	575
Нийт хөрөнгө оруулалт	377	590	742	1,028	1,304	1,873
Үндсэн хөрөнгийн нийт хуримтлал	338	532	661	844	1,200	1,769
Хөрөнгийн өөрчлөлт 1/	39	57	81	183	104	104
Гадаад тэнцэл (цэвэр)	-267	-285	-231	-109	178	-67
Бараа, үйлчилгээний экспорт 2/	787	958	1,436	1,787	2,391	2,957
Бараа, үйлчилгээний импорт 2/	-1,054	-1,243	-1,667	-1,896	-2,213	-3,023
Статистик зөрүү 3/	-76	-103	-92	-30	-2	0
Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн 4/	1,413	1,660	2,152	2,780	3,715	4,558
Гадаад орлого (цэвэр) 2/	-8	-18	-56	-127	-170	-93
Үндэсний нийт орлого (ҮНО) 5/	1,405	1,643	2,096	2,652	3,545	4,465
Урсгал шилжүүлэг (цэвэр) 2/	153	185	319	271	253	278
Үндэсний нийт боломжит орлого (ҮНБО) 6/	1,558	1,828	2,415	2,924	3,798	4,743
	(ДНБ-ий хувиар)					
Суурь үзүүлэлтүүд:						
Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Дотоодын эрэлт 7/	118.9	117.2	110.7	103.9	95.2	101.5
Эцсийн хэрэглээ 7/	92.3	81.6	76.2	66.9	60.1	60.4
Хувийн 7/	76.2	66.8	61.7	54.5	48.7	47.8
ЗГ-ын	16.1	14.8	14.5	12.4	11.4	12.6
Нийт хөрөнгө оруулалт	26.7	35.5	34.5	37.0	35.1	41.1
Гадаад тэнцэл (цэвэр) 2/	-18.9	-17.2	-10.7	-3.9	4.8	-1.5
Бараа, үйлчилгээний экспорт 2/	55.7	57.7	66.7	64.3	64.4	64.9
Бараа, үйлчилгээний импорт 2/	-74.6	-74.8	-77.5	-68.2	-59.6	-66.3
Статистик зөрүү 3/	-5.4	-6.2	-4.3	-1.1	0.0	0.0
Дотоодын нийт хуримтлал 8/	7.7	18.4	23.8	33.1	39.9	39.6
Үндэсний нийт хуримтлал 9/	18.0	28.4	36.0	38.2	42.1	43.7
ЗГ-ын хуримтлал 10/	3.9	6.6	7.8	8.4	14.8	14.1
Хувийн салбарын хуримтлал	14.1	21.8	28.2	29.9	27.3	29.6
Хуримтлал-хөрөнгө оруулалтын тэнцэл	-8.7	-7.1	1.5	1.3	7.0	2.6

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн газар ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

1/ Шинээр худалдан авсан хөрөнгийг /хасах нь борлуулсан хөрөнгө/ оруулсан.

2/ Төлбөрийн тэнцлийн тоог ашигласан.

3/ Үйлдвэрлэлийн болон зардлын аргаар тооцсон ДНБ-ий зөрүү.

4/ Үйлдвэрлэлийн аргаар тооцсон ДНБ.

5/ ҮНО нь ДНБ дээр цэвэр гадаад орлогыг нэмсэнтэй тэнцэнэ.

6/ ҮНБО нь ҮНО дээр цэвэр шилжүүлгийг нэмсэнтэй тэнцэнэ.

7/ Статистик зөрүүг оруулсан.

8/ ДНБ, эцсийн хэрэглээ хоёрын зөрүүгээр тодорхойлогдоно /статистик зөрүү орсон/.

9/ ҮНБО, эцсийн хэрэглээ хоёрын зөрүүгээр тодорхойлогдоно /статистик зөрүү орсон/.

10/ Урсгал орлого, зарлагын зөрүүгээр тодорхойлогдоно.

Хүснэгт 6. Монгол улс: Хөдөө аж ахуйн гол нэр төрлийн бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
						ХБГ.
	(Өөрөөр илэрхийлээгүй бол мянган тонноор)					
Мах	413.1	318.1	424.5	384.5	359.4	402.6
Сүү (сая тонн)	317.0	347.2	406.3	425.9	450.1	465.6
Өндөг (сая ширхэг)	4.2	7.1	16.0	21.3	19.0	46.2
Ноос	17.0	15.2	15.3	22.6	22.4	25.6
Буудай	123.1	160.4	135.6	73.5	127.8	109.6
Үр тариа	125.9	165.0	138.4	75.5	138.6	114.8
Төмс	51.9	78.7	80.2	82.8	109.1	114.5
Бусад ногоо	39.7	59.6	49.2	64.1	70.4	76.4
	(сая толгой)					
Бүгд	23.9	25.5	28.0	30.4	34.8	40.3
Хонь	10.6	10.8	11.7	12.9	14.8	17.0
Ямаа	9.1	10.7	12.2	13.3	15.5	18.3
Үхэр	1.9	1.8	1.8	2.0	2.2	2.4
Морь	2.0	1.9	2.0	2.0	2.1	2.2
Тэмээ	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3
	(Өөрчлөлтийн хувь)					
Мах	-11.8	-23.0	33.4	-9.4	-6.5	12.0
Сүү	-4.7	9.5	17.0	4.8	5.7	3.4
Өндөг	-45.5	69.0	125.4	33.1	-10.8	143.2
Ноос	-14.1	-10.6	0.7	47.7	-0.9	14.3
Буудай	-11.5	30.3	-15.5	-45.8	73.9	-14.2
Үр тариа	-10.9	31.1	-16.1	-45.4	83.6	-17.2
Төмс	-10.8	51.6	1.9	3.2	31.8	4.9
Бусад ногоо						
	(нийт толгойд эзлэх хувиар)					
Суурь үзүүлэлт:						
Хувийн эзэмшилд буй мал	97.4	97.9	98.2	98.4	98.6	98.7

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн газар

Хүснэгт 7. Монгол улс: Аж үйлдвэрийн ба уул уурхайн салбарын бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, 2002–07
(Өөрөөр илэрхийлээгүй бол мянган тонноор)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
Цахилгаан (сая квт. цаг)	3,111.7	3,137.7	3,303.4	3,418.9	3,544.2	3,700.7
Нүүрс	5,544.4	5,666.1	6,865.0	7,517.1	8,074.1	9,237.6
Хайлуур жонш	513.9	488.2	468.2	507.9	521.9	637.9
Зэсийн баяжмал	376.3	372.2	371.4	361.6	370.5	371.9
Алт (кг)	12,097.1	11,118.6	19,417.6	24,121.9	22,561.3	17,472.5
Тоосго (сая)	13.2	22.9	12.5	14.6	22.2	20.8
Цемент	147.6	162.3	61.9	111.9	140.8	179.8
Шохой	42.5	42.1	30.0	81.2	60.4	43.3
Зүсмэл мод (мянган куб метр)	10.2	16.6	17.8	13.2	9.6	11.0
Угаасан ноос	1.2	0.5	1.8	0.9	1.1	1.7
Эсгий (мянган метр)	112.9	303.0	67.8	69.1	68.8	87.8
Ноосон даавуу (мянган метр)	32.0	54.6	58.7	64.8	50.4	120.2
Тэмээний ноосон хөнжил (мянган метр)	38.3	27.4	36.8	33.5	34.4	37.7
Гадуур хувцас (мянган ширхэг)	0.0	3.6	2.9	3.6	4.0	4.0
Костюм (мянган ширхэг)	60.7	73.5	98.5	59.8	30.4	12.9
Савхин гутал (мянган хос)	9.5	4.6	3.0	3.0	4.9	21.4
Нэхий дээл (мянган ширхэг)	2.1	3.5	3.5	5.5	7.1	12.4
Мах (гахайн махыг хассанаар)	6.8	11.1	4.3	3.6	7.8	6.8
Хиамны зүйл	1.0	1.2	1.3	1.3	1.2	1.4
Гурил	49.6	54.1	57.8	58.3	63.6	70.8
Нарийн боов	5.9	6.5	7.1	8.3	10.2	13.0
Жигнэмэг	0.2	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1
Сүү, сүүн бүтээгдэхүүн (сая литр)	3.2	5.2	5.9	7.1	6.2	9.2
Хивс (мянган кв. метр)	533.9	663.1	690.4	586.9	606.3	658.1
Боловсруулсан металл	26.3	60.0	84.4	101.7	124.3	147.8

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн газар

Хүснэгт 8. Монгол улс: Аж үйлдвэрийн нийт үйлдвэрлэлт, зэрэгцүүлсэн үнээр, 2002–07 1/

(тэрбум төгрөгөөр)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
Хүнс	85.4	92.5	102.8	104.2	121.8	156.4
Арьс ширэн эдлэл, гутал үйг	0.7	0.7	0.9	0.6	5.9	4.7
Нэхмэл	106.4	91.5	131.3	66.0	102.0	124.4
Хувцас	84.2	121.1	102.2	31.3	26.8	23.5
Эрчим хүч 2/	97.4	98.4	159.5	167.6	173.0	178.4
Нүүрс	13.9	14.6	66.6	73.4	74.4	83.1
Металлын хүдэр олборлолт	273.6	260.2	819.8	866.0	908.8	876.6
Бусад уул уурхай, олборлох	24.3	28.6	29.2	27.9	29.9	28.8
Төмөрлөг бус эрдэс бодис	7.2	9.1	10.3	14.6	13.6	16.8
Модон эдлэл	4.6	7.2	8.3	7.9	8.2	3.5
Химийн бүтээгдэхүүн үйлдвэр	3.6	3.0	6.6	4.7	8.4	5.1
Нийтлэх, хэвлэх үйл ажилла	9.0	15.7	9.5	8.3	8.7	9.1
Тавилга үйлдвэрлэл	0.9	1.0	1.1	1.2	2.2	2.1
Бусад	72.9	85.1	89.6	91.4	144.1	268.4

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн газар

1/ 2002-03 онуудын гүйцэтгэл 2000 оны үнээр, 2004-07 гүйцэтгэл 2005 оны үнээр харуулсан болно.

2/ Цахилгаан болон дулааны эрчим хүчийг оруулсан.

Хүснэгт 9. Монгол улс: Нүүрс олборлолт, 2002–07

(мянган тонноор)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
Үйлдвэрлэл	5,544	5,666	6,865	7,517	8,074	9,238
Импорт	0	0	0	0	0	0
Хэрэглээ	5,535	5,162	5,189	5,473	5,691	5,906
Завсрын 1/	4,723	4,380	4,479	4,620	4,595	4,935
Эцсийн хэрэглээ	812	782	710	853	1,096	971
Үйлдвэр ба барилга	152	154	91	107	237	203
Хөдөө аж ахуй	8	9	5	18	8	3
Орон сууц, нийтийн аж ахуй	436	465	451	514	550	455
Бусад	217	155	163	214	301	310
Экспорт	...	435	1,560	2,116	2,457	3,268
Суурь үзүүлэлт:						
Оны эцсийн үлдэгдэл	157	227	343	272	317	381

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн газар

1/ Дулааны цахилгаан станцийн хэрэглээ.

Хүснэгт 10. Монгол улс: Газрын тосны бүтээгдэхүүн, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
	(мянган тонноор)					
ГТБ-ий нийт импорт	470.6	512.9	563.9	551.3	649.2	782.6
Бензин	243.7	259.1	270.1	254.8	280.4	345.9
Дизель	190.6	214.8	258.2	270.9	310.0	387.4
Онгоцны түлш	20.5	23.9	22.8	18.9	41.4	28.7
Мазут	9.5	12.4	11.1	4.9	5.5	7.6
Шатах тослох материал	6.3	2.7	1.7	1.8	11.9	13.0
	(сая ам.доллараар)					
ГТБ-ий нийт импорт	110.0	142.5	210.2	291.0	422.5	551.3

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн газар

Хүснэгт 11. Монгол улс: Эрчим хүчний салбар, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
	(сая квт. цаг)					
Нийлүүлэлт	3,279	3,309	3,474	3,586	3,713	3,879
Дотоод	3,112	3,138	3,304	3,419	3,544	3,699
Импорт	167	171	171	168	168	181
Ашиглалт	3,279	3,309	3,474	3,586	3,713	3,879
Хэрэглээ	2,032	2,195	2,357	2,534	2,620	2,808
Үйлдвэр ба барилга	1,260	1,361	1,459	1,569	1,627	1,778
Тээвэр, холбоо	85	92	99	106	109	112
Хөдөө аж ахуй	22	24	26	28	24	25
Орон сууц, нийтийн аж ахуй	487	526	568	609	629	652
Other sectors	178	192	207	222	230	241
Түгээлтийн алдагдал	583	489	480	420	442	442
Цахилгаан станциудын өөрийн хэрэглээ	649	618	629	621	630	615
Экспорт	16	7	8	12	21	14
	(1 квт. цагийн үнэ төгрөгөөр, жилийн дундаж)					
Үнэ тариф						
Үйлдвэр	47	47	51	51	51	53
Хөдөө аж ахуй	47	47	51	51	51	53
Өрх	47	47	49	51	51	53
	(өөрчлөлтийн хувь)					
Нийлүүлэлт ба ашиглалт	2.1	0.9	5.0	3.2	3.5	4.5
Нийлүүлэлт						
Дотоод	3.1	0.8	5.3	3.5	3.7	4.4
Импорт	-14.6	2.4	-0.3	-1.9	0.2	7.3
Ашиглалт						
Хэрэглээ	4.3	8.0	7.4	7.5	3.4	7.2
Үйлдвэр ба барилга	4.7	8.0	7.2	7.6	3.7	9.3
Тээвэр, холбоо	-2.6	8.0	7.7	7.4	3.2	2.4
Хөдөө аж ахуй	29.4	8.2	7.6	7.4	-13.2	2.9
Орон сууц, нийтийн аж ахуй	2.3	8.0	7.9	7.3	3.3	3.6
Other sectors	8.4	8.0	7.5	7.7	3.6	4.8
Түгээлтийн алдагдал ба цахилгаан станциудын өөрийн хэрэглээ	37.6	33.5	31.9	31.9	28.9	27.2

Эх сурвалж: Түлш, эрчим хүчний яам

Хүснэгт 12. Монгол улс: Ажил эрхлэлт, салбараар, 2002–07

(оны эцэс дэх нийт ажиллагчдын тоо, мянгаар)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
Нийт ажил эрхлэлт 1/	870.8	926.5	950.5	968.3	1009.9	1024.1
Хөдөө аж ахуй ба ойн аж ахуй	391.4	387.5	381.8	386.2	391.4	385.1
Аж үйлдвэр	99.2	109.5	114.2	113.9	118.9	123.1
Тээвэр, холбоо	38.8	39.5	42.2	42.4	41.2	44.1
Барилга	25.5	35.1	39.2	48.9	56.3	60.0
Боловсрол	59.3	55.3	57.8	58.8	62.0	64.8
Эрүүл мэнд	34.5	36.8	39.4	39.5	39.3	40.2
Бусад	222.1	262.8	275.9	278.6	300.8	306.8
Суурь үзүүлэлтүүд:						
Ажиллах хүч	901.7	959.8	986.1	1,001.20	1,042.80	1,054.00
Ажилгүйчүүд	30.9	33.3	35.6	32.9	32.9	29.9

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн газар

1/ Гадаад ажиллагчдыг хассан.

Хүснэгт 13. Монгол улс: Улаанбаатар хотын хэрэглээний үнийн индекс (ХҮИ), 2002–07

(2005 12 сар = 100)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	(Хугацааны дундаж)					
Ерөнхий индекс	77.5	81.5	88.2	99.5	104.5	114.0
Хүнсний бараа, ундаа	69.8	75.4	85.2	100.8	106.0	118.6
Согтууруулах ундаа, тамхи	89.9	87.3	91.3	99.9	101.5	104.4
Хувцас, гутал	92.5	95.5	96.4	98.2	103.7	105.7
Орон сууц, ус, цахилгаан, түлш	89.2	89.5	91.1	99.0	100.4	109.7
Тавилга, гэр ахуйн бараа	91.5	90.7	92.4	97.2	102.0	112.8
Эм тариа, эмнэлгийн үйлчилгээ	82.3	88.3	91.8	97.0	106.7	130.4
Тээвэр	80.0	82.3	87.7	97.6	109.8	119.2
Холбооны хэрэгсэл	65.7	66.2	77.1	99.5	90.0	79.8
Амралт, чөлөөт цаг, соёлын бараа	84.4	91.9	98.1	100.1	103.4	107.0
Боловсролын үйлчилгээ	70.8	77.7	85.5	93.5	104.3	119.6
Зочид буудал, зоогийн газар	78.7	81.5	87.4	97.2	104.3	117.6
Бусад бараа, үйлчилгээ	77.1	86.5	94.0	98.6	104.7	108.8
	(Хугацааны эцэст)					
Ерөнхий индекс	78.6	82.3	91.4	100.0	106.0	122.0
Хүнсний бараа, ундаа	68.3	74.2	86.0	100.0	103.3	128.7
Согтууруулах ундаа, тамхи	89.9	87.2	93.2	100.0	103.3	106.1
Хувцас, гутал	99.2	99.1	100.4	100.0	107.5	110.7
Орон сууц, ус, цахилгаан, түлш	93.9	92.3	95.9	100.0	108.7	121.0
Тавилга, гэр ахуйн бараа	93.1	90.5	95.1	100.0	107.4	122.3
Эм тариа, эмнэлгийн үйлчилгээ	85.8	90.0	93.3	100.0	123.6	141.1
Тээвэр	81.9	84.4	94.2	100.0	112.1	124.0
Холбооны хэрэгсэл	66.2	66.2	94.7	100.0	86.6	77.3
Амралт, чөлөөт цаг, соёлын бараа	86.2	94.9	102.7	100.0	106.3	110.8
Боловсролын үйлчилгээ	73.8	83.1	88.9	100.0	110.3	132.5
Зочид буудал, зоогийн газар	78.5	81.8	91.9	100.0	110.1	125.5
Бусад бараа, үйлчилгээ	79.2	90.0	97.4	100.0	107.7	111.8
	(өөрчлөлтийн хувь)					
Суурь үзүүлэлтүүд: 1/						
Жилийн дундаж	0.3	5.1	8.3	12.7	5.1	9.0
Оны эцэст	1.6	4.7	11.0	9.5	6.0	15.1

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн газар

1/ Хэрэглээний сагсанд 2005 оны 12 сард орсон өөрчлөлтөөс хамааран 2002-05 оны ХҮИ ажлын хэсгийн тайланд туссан тооноос өөр байгаа болно.

Хүснэгт 14. Монгол улс: Улаанбаатар хотын хэрэглээний үнийн индекс, 2002–07

(12 сарын өөрчлөлтийн хувь)

	2002		2003		2004		2005		2006		2007													
	12 сар	12 сар	12 сар	12 сар	12 сар	12 сар	12 сар	12 сар	12 сар	1 сар	2 сар	3 сар	4 сар	5 сар	6 сар	7 сар	8 сар	9 сар	10 сар	11 сар	12 сар			
Ерөнхий индекс 1/	1.6	4.7	11.0	9.5	6.0	4.2	5.4	5.9	5.2	5.7	6.3	7.1	11.3	13.2	14.2	14.4	15.1	15.1	15.1	15.1	15.1	15.1	15.1	
Хүнсний бараа, ундаа	-1.8	8.7	15.9	16.2	3.3	2.3	5.2	6.6	4.6	6.4	7.5	8.9	15.2	21.4	19.7	21.2	24.6	24.6	24.6	24.6	24.6	24.6	24.6	24.6
Согтууруулах ундаа, тамхи	-0.8	-3.0	6.9	7.2	3.3	2.9	1.1	2.5	2.3	2.2	1.9	1.7	5.0	4.6	5.1	2.9	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7	2.7
Хувцас, гугал	5.7	-0.1	1.3	-0.4	7.5	6.7	5.6	3.1	0.1	-1.3	-0.2	0.4	-0.3	1.3	2.7	2.3	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0
Орон сууц, ус, цахилгаан, түлш	4.8	-1.7	3.9	4.3	8.7	3.7	3.7	4.8	7.9	7.7	8.1	11.0	14.4	7.7	16.4	13.3	11.3	11.3	11.3	11.3	11.3	11.3	11.3	11.3
Тавилга, гэр ахуйн бараа	2.3	-2.8	5.1	5.2	7.4	7.3	8.1	7.5	10.1	9.6	9.1	9.7	11.1	14.2	13.8	12.5	13.9	13.9	13.9	13.9	13.9	13.9	13.9	13.9
Эм тариа, эмнэлгийн үйлчилгээ	9.2	4.9	3.6	7.2	23.6	23.8	23.0	22.3	23.2	23.2	23.7	23.7	35.0	32.9	33.8	13.0	14.2	14.2	14.2	14.2	14.2	14.2	14.2	14.2
Тээвэр	0.7	3.1	11.6	6.2	12.1	5.4	6.7	5.2	6.1	4.8	6.7	8.7	6.7	8.7	7.3	16.7	17.0	10.6	10.6	10.6	10.6	10.6	10.6	10.6
Холбооны хэрэгсэл	10.8	0.0	42.9	5.6	-13.4	-16.6	-17.3	-10.3	-9.4	-7.6	-6.7	-13.5	-10.8	-10.6	-10.3	-10.6	-10.7	-10.7	-10.7	-10.7	-10.7	-10.7	-10.7	-10.7
Амралт, чөлөөт цаг, соёлын бараа	1.8	10.0	8.2	-2.6	6.3	6.8	6.5	4.4	3.3	5.0	2.9	2.2	2.5	-0.2	1.0	2.8	4.2	4.2	4.2	4.2	4.2	4.2	4.2	4.2
Боловсролын үйлчилгээ	6.7	12.5	6.9	12.5	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	10.3	20.2	20.2	20.2	20.2	20.2	20.2	20.2	20.2	20.2
Зочид буудал, зоогийн газар	0.0	4.2	12.4	8.8	10.1	11.4	13.1	11.8	11.3	11.6	11.6	11.6	11.6	11.9	17.0	13.2	13.6	14.0	14.0	14.0	14.0	14.0	14.0	14.0
Бусад бараа, үйлчилгээ	4.3	13.6	8.2	2.7	7.7	6.9	7.0	6.8	7.6	4.1	1.3	1.3	1.7	1.5	2.6	3.9	3.8	3.8	3.8	3.8	3.8	3.8	3.8	3.8

Source: Data provided by the National Statistical Office.

1/ Хэрэглээний сарсанд 2005 оны 12 сард орсон өөрчлөлтөөс хамааран 2002-05 оны ХҮИ ажлын хэсгийн тайланд туссан тооноос өөр байгаа болно.

Хүснэг 15. Монгол улс: Жижиглэнгийн үнэ, 2002–07

(хугацааны эцэст; өөрөөр илэрхийлээгүй бол кг тутмын үнэ, төгрөгөөр)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Хонины мах	950	1,227	1,500	2,003	2,035	2,464
Үхрийн мах	1,081	1,327	1,733	2,265	2,291	2,782
Гурил	297	409	442	397	408	665
Талх	266	288	312	320	320	420
Элсэн чихэр	589	557	580	730	922	860
Цагаан будаа	459	456	685	728	697	756
Ургамалын тос (литр)	1,240	1,408	1,550	1,600	1,570	2,500
Ногоон цай (2 кг)	2,267	1,947	2,400	2,720	2,760	2,900
Тамхи	1,600	1,650	1,650	1,775	1,850	1,975
Бензин А-93 (литр)	435	520	673	800	920	1,140
Бензин А-76 (литр)	400	470	600	736	780	994
Дизель (литр)	420	462	546	860	970	1,153

Эх сурвалж: Үндэсний статистикийн газар ба Нефть импорт концерн.

Хүснэгт 16. Монгол улс: Төрийн өмчийн газруудын хувьчлал, 2001–07 1/

	Хувьчилсан байгууллагын тоо	Өмч хувьчлалын орлого (сая төгрөгөөр)
2001		
Нийт хувьчлал	11	4,903
Томоохон аж ахуйн нэгж байгууллага	1	4,446
Барилгын салбар	0	0
Уул уурхайн салбар	0	0
Хөдөө аж ахуйн салбар	0	0
Бусад	1	4,446
Жижиг аж ахуйн нэгжүүд ба хөрөнгө	10	457
2002		
Нийт хувьчлал	25	15,912
Томоохон аж ахуйн нэгж байгууллага	10	14,681
Барилгын салбар	3	456
Уул уурхайн салбар	0	0
Хөдөө аж ахуйн салбар	1	145
Бусад	6	14,080
Жижиг аж ахуйн нэгжүүд ба хөрөнгө	15	1,231
2003		
Нийт хувьчлал	15	11,174
Томоохон аж ахуйн нэгж байгууллага	7	10,928
Барилгын салбар	2	106
Уул уурхайн салбар	0	0
Хөдөө аж ахуйн салбар	0	0
Бусад	5	10,823
Жижиг аж ахуйн нэгжүүд ба хөрөнгө	8	245
2004		
Нийт хувьчлал	20	18,429
Томоохон аж ахуйн нэгж байгууллага	4	17,818
Барилгын салбар	0	0
Уул уурхайн салбар	0	0
Хөдөө аж ахуйн салбар	0	0
Бусад	4	17,818
Жижиг аж ахуйн нэгжүүд ба хөрөнгө	16	611
2005		
Нийт хувьчлал	22	3,291
Томоохон аж ахуйн нэгж байгууллага	5	1,671
Барилгын салбар	0	0
Уул уурхайн салбар	2	95
Хөдөө аж ахуйн салбар	0	0
Бусад	3	1,576
Жижиг аж ахуйн нэгжүүд ба хөрөнгө	17	1620.6
2006		
Нийт хувьчлал	16	33,975
Томоохон аж ахуйн нэгж байгууллага	1	23,418
Барилгын салбар	1	107
Уул уурхайн салбар		
Хөдөө аж ахуйн салбар		
Бусад	7	9,781
Жижиг аж ахуйн нэгжүүд ба хөрөнгө	6	670
2007		
Нийт хувьчлал	13	20,411
Томоохон аж ахуйн нэгж байгууллага	1	16,119
Барилгын салбар		
Уул уурхайн салбар		
Хөдөө аж ахуйн салбар		
Бусад	6	3,876
Жижиг аж ахуйн нэгжүүд ба хөрөнгө	6	416

Эх сурвалж: Төрийн өмчийн хороо.

1/ Орон нутгийн өмч хувьчлалын орлогыг хассан.

Хүснэгт 17: Монгол улс: Төрийн албан хаагчдын дундаж цалин, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
Нийт ажиллагчдын тоо (мянган хүн)	135.6	132.2	120.5	115.9	125.0	135.2
Цалингийн сан (тэрбум төгрөг)	105.0	116.9	128.8	132.4	196.6	292.5
Жилийн дундаж цалин (мянган төгрөг)	774.3	884.3	1,068.9	1,142.4	1,572.8	2,163.5
Нэрлэсэн цалингийн индекс (2000=100)	122.7	140.1	169.3	181.0	249.2	342.7
Өөрчлөлтийн хувь	12.5	14.2	20.9	6.9	37.7	37.6
ХҮИ (хугацааны дундаж, 2000=100)	110.1	113.8	123.2	138.1	146.4	168.5
Өөрчлөлтийн хувь	1.1	3.3	8.3	12.1	6.0	15.1
Бодит цалингийн индекс (2000=100)	111.4	123.1	137.4	131.0	170.2	203.4
Өөрчлөлтийн хувь	11.3	10.5	11.6	-4.7	29.9	19.5
Ханш (хугацааны дундаж; төгрөг/ам.доллар)	1,110	1,147	1,187	1,205	1,177	1,170
Нэг хүнд оногдох сарын цалин (ам.доллараар)	58.1	64.3	75.1	79.0	111.4	154.0

Эх сурвалж: Үндэсний Статистикийн газар ба Сангийн яам

Хүснэгт 18. Монгол улс: Улсын нэгдсэн төсвийн үйл ажиллагааны хураангуй, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	
						Тодот. төсөв	ХБГ
(тэрбум төгрөгөөр)							
Нийт орлого ба тусламж	477.0	553.9	713.1	837.9	1,360.4	1,699.3	1,851.2
Нийт зарлага ба цэвэр зээл	550.5	615.8	752.5	764.6	1,059.5	1,847.1	1,751.6
Нийт тэнцэл (тусламжийг оролцуулсан)	-73.4	-61.9	-39.4	73.3	300.9	-147.7	99.6
Ашигт малтмалын бус нийт тэнцэл	-96.2	-103.1	-119.2	-37.9	-88.3	-764.5	-571.7
Санхүүжилт	70.9	51.1	39.4	-73.3	-336.4	147.7	-99.6
Гадаад (цэвэр)	81.8	-115.8	77.4	89.9	87.1	78.2	79.9
Дотоод (цэвэр)	-10.9	166.9	-38.0	-163.2	-423.5	69.5	-179.5
(ДНБ-ий хувиар)							
Нийт орлого ба тусламж	33.8	33.4	33.1	30.1	36.6	37.3	40.6
Урсгал орлого	33.2	32.8	32.8	30.0	36.4	37.2	40.5
Ашигт малтмалын орлого	1.6	2.5	3.7	4.0	10.5	13.5	14.7
Ашигт малтмалын бус орлого	31.6	30.4	29.1	26.0	26.0	23.6	25.7
Татварын орлого ба нийгмийн даатгалын шимтгэл	25.4	25.4	27.1	24.9	30.4	29.6	32.9
Орлогын албан татвар	5.1	5.9	6.7	6.4	12.8	12.6	14.2
Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	3.3	4.1	4.6	4.3	6.0	5.1	4.8
Хувь хүний орлогын албан татвар	1.9	1.7	2.1	2.1	2.1	1.5	1.6
Гэнэтийн ашгийн татвар	0.0	0.0	0.0	0.0	4.8	5.9	7.8
Нийгмийн даатгалын шимтгэл	3.8	3.9	3.8	3.4	3.0	3.1	3.5
НӨАТ	8.4	7.3	7.6	6.5	6.5	5.0	5.8
Онцгой албан татвар	3.6	3.5	3.3	2.8	2.7	2.4	2.9
Гадаад худалдааны татвар	1.7	2.0	2.1	2.0	1.9	2.1	2.2
Бусад татварууд	2.7	2.7	3.7	3.6	3.4	4.4	4.3
Татварын бус орлого	7.8	7.5	5.7	5.1	6.1	7.6	7.5
Хөрөнгийн орлого ба тусламжийн дүн	0.5	0.5	0.3	0.2	0.2	0.1	0.2
Нийт зарлага ба цэвэр зээл	39.0	37.1	35.0	27.5	28.5	40.5	38.4
Урсгал зарлага	29.4	26.2	25.0	21.6	21.7	27.0	26.4
Цалин хөлс	7.4	7.0	6.4	5.6	5.3	6.7	6.4
Бараа, үйлчилгээний зардал	12.8	10.5	10.1	8.3	8.6	8.2	8.4
Татаас	0.6	0.6	0.5	0.3	0.3	0.3	0.3
Шилжүүлэг	7.2	7.0	6.9	6.6	7.0	11.1	10.8
Хүүгийн зардал	1.4	1.1	1.1	0.7	0.5	0.5	0.4
Эрсдлийн сан	0.0	0.0	0.0	0.0
Хөрөнгийн зардал ба цэвэр зээл	10.9	10.9	9.9	5.9	6.9	13.6	12.1
Хөрөнгийн зардал	4.8	5.4	4.9	3.2	4.7	11.3	9.8
Дотоодын хөрөнгө оруулалт	3.7	4.0	3.8	2.9	4.5	10.5	9.5
Гадаад эх үүсвэрээс санхүүжих хөрөнгө оруулалт	1.1	1.4	1.0	0.4	0.2	0.8	0.4
Цэвэр зээл	4.7	5.4	5.1	2.7	2.1	2.2	2.2
Эргэж төлөгдөх гадаад цэвэр зээл	4.7	5.1	4.9	3.2	2.4	2.0	1.4
Эргэж төлөгдөх дотоод цэвэр зээл	0.0	0.4	0.1	-0.5	-0.3	0.0	0.8
Урсгал тэнцэл (хувьчлалын орлогыг хассан дүнгээр)	3.9	6.6	7.8	8.4	14.8	10.2	14.1
Анхдагч тэнцэл (хүүгийн зардлыг хассан дүнгээр)	-3.8	-2.7	-0.8	3.4	8.6	-2.7	2.6
Нийт тэнцэл (тусламжийн дүнг оруулснаар)	-5.2	-3.7	-1.8	2.6	8.1	-3.2	2.2
Ашигт малтмалын бус нийт тэнцэл	-6.8	-6.2	-5.5	-1.4	-2.4	-16.8	-12.5
Нийт тэнцэл, санхүүжилтийн дүнгийн зөрүү	-0.2	-0.6	0.0	0.0	-1.0	0.0	0.0
Санхүүжилт	5.0	3.1	1.8	-2.6	-9.1	3.2	-2.2
Гадаад (цэвэр)	5.8	-7.0	3.6	3.2	2.3	3.5	1.8
Гадаад зээл (цэвэр)	5.8	-7.0	3.0	3.0	2.3	1.0	1.8
Ашиглалт	6.8	11.6	4.3	4.0	3.0	2.1	1.8
Үндсэн өрийн төлбөр	1.0	18.6	1.3	0.9	0.6	1.1	0.0
Гадаад хугацаа хэтэрсэн өр	0.0	0.0	0.6	0.2	0.0	0.0	0.0
Дотоод (цэвэр)	-0.8	10.1	-1.8	-5.9	-11.4	1.5	-3.9
Банкны систем (цэвэр)	-2.0	8.4	-2.5	-5.9	-11.8	0.8	-4.2
Банкны бус	1.2	1.7	0.7	0.0	0.4	0.7	0.2
Өмч хувьчлалын орлого	1.2	1.3	0.8	0.2	0.4	0.7	0.4
Бусад банк бус (цэвэр)	0.0	0.4	0.0	-0.2	0.0	0.0	-0.1
Суурь үзүүлэлтүүд:							
Ашигт малтмалын орлогын нийт орлогод эзлэх хувь	4.8	7.4	11.2	13.3	28.6	32.2	36.3
Нийт улсын өр (ОУВС-д төлөх өрийг оруулаад)	79.5	98.5	81.4	60.3	46.7	41.1	40.0
Гадаад өр (ОУВС-д төлөх өрийг оруулаад)	76.9	85.4	74.6	56.6	45.0	40.5	39.4
Дотоод өр	2.7	13.1	6.8	3.7	1.7	0.6	0.6
Засгийн газрын хадгаламж	4.5	6.9	4.5	5.3	14.5	10.0	15.0
Улсын цэвэр өр	75.0	91.6	76.9	55.1	32.2	31.0	25.0
Улсын нийт өрийн өнөөгийн цэвэр үнэ цэнэ	55.1	70.5	57.9	44.5	29.8	25.7	21.6
ДНБ оны үнээр (тэрбум төгрөг)	1,413	1,660	2,152	2,780	3,715	4,558	4,558
Нэг тонн зэсийн үнэ (ам.доллар)	1,560	1,779	2,863	3,676	6,731	7,132	7,132

Эх сурвалж: Сангийн яам, ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоо, төсөөлөл.

Хүснэгт 19. Монгол улс: Улсын нэгдсэн төсвийн орлого, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
	(тэрбум төгрөгөөр)					
Нийт орлого ба тусламж	477.0	553.9	713.1	837.9	1,360.4	1,851.2
Урсгал орлого	469.7	545.2	706.3	832.6	1,354.1	1,843.7
Татварын орлого ба нийгмийн даатгалын шимтгэл	359.2	421.0	583.1	692.2	1,128.1	1,500.7
Орлогын албан татвар	72.4	97.6	144.1	178.5	476.8	647.8
Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	46.3	68.8	98.6	120.6	222.3	219.1
үүнээс: Эрдэнэт	9.5	29.8	52.9	61.3	130.4	73.9
Гэнэтийн ашгийн татвар						353.7
Хувь хүний орлогын албан татвар	26.2	28.8	45.5	58.0	77.0	75.0
Нийгмийн даатгалын шимтгэл	54.4	65.2	82.1	95.6	111.9	158.4
НӨАТ	118.7	121.9	163.1	181.0	241.3	263.2
Дотоодын барааны НӨАТ (1998 он хүртэл худг)	40.7	47.9	57.4	70.6	87.9	108.2
Импортын барааны НӨАТ (1998 хүртэл худгалг)	78.0	94.3	136.9	157.5	199.5	196.8
НӨАТ-ын буцаан олголт						-41.8
Онцгой албан татвар	51.3	58.6	70.3	79.0	100.1	133.8
Дотоодын архины	20.6	19.8	23.3	26.1	26.2	37.2
Импортын архи, тамхины	3.5	3.7	4.2	6.3	8.0	11.0
Импортын пивоны	2.9	3.3	3.3	2.0	2.6	3.2
Суудлын автомашины	6.0	10.5	14.7	16.7	26.1	38.9
Автобензин, дизель түлшний	18.3	21.3	24.8	25.2	26.2	29.3
Гаалийн болон экспортын албан татвар	24.6	32.6	44.7	57.0	72.1	102.5
Импортын гаалийн албан татвар	23.8	31.1	40.8	53.2	65.2	96.3
Экспортын албан татвар	0.8	1.6	3.9	3.8	6.8	6.2
Бусад татвар	37.7	45.1	78.8	101.1	125.9	195.0
Автобензин, дизелийн түлшний албан татвар	4.9	5.7	6.1	5.9	6.0	6.7
Автотээврийн хэрэгслийн албан татвар	3.7	4.0	4.8	5.1	5.3	6.3
Өмчийн татвар	3.4	4.6	5.7	6.3	6.9	8.1
Бусад	25.8	30.8	62.1	83.8	107.7	173.9
Татварын бус орлого	110.6	124.3	123.2	140.4	226.0	342.9
Хүү, торгууль	9.1	17.6	20.5	14.5	19.2	27.7
Төсөвт байгууллагын өөрийн орлого	48.0	65.0	65.2	68.8	116.9	130.1
Хувьцааны ноогдол ашиг	6.4	1.3	4.1	22.8	48.4	141.9
үүнээс: Эрдэнэт	2.5	0.1	1.9	18.1		
Татварын бус бусад орлого	47.2	40.4	33.4	34.3	41.4	43.2
Хөрөнгийн орлого ба тусламж	7.3	8.7	6.8	5.3	6.3	2.5
Хөрөнгийн орлого	0.5	0.0	0.8	1.0	1.6	2.5
Тусламж 1/	6.8	8.7	6.1	4.3	4.7	5.0
	(нийт орлогод эзлэх хувиар)					
Урсгал орлого	98.5	98.4	99.0	99.4	99.5	99.6
Татварын орлого ба нийгмийн даатгалын шимтгэл	75.3	76.0	81.8	82.6	82.9	81.1
Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	9.7	12.4	13.8	14.4	16.3	11.8
Хувь хүний орлогын албан татвар	5.5	5.2	6.4	6.9	5.7	4.1
Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн орлого	11.4	11.8	11.5	11.4	8.2	8.6
НӨАТ	35.6	32.6	32.7	31.0	25.1	21.4
Гаалийн албан татвар	5.2	5.9	6.3	6.8	5.3	5.5
Бусад татвар	7.9	8.1	11.1	12.1	9.3	10.5
Татварын бус орлого	23.2	22.4	17.3	16.8	16.6	18.5
Хөрөнгийн орлого	0.1	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1
Тусламж	1.4	1.6	0.8	0.5	0.3	0.3
	(ДНБ-д эзлэх хувиар)					
Нийт орлого	33.8	33.4	33.1	30.1	36.6	40.6
Урсгал орлого	33.2	32.8	32.8	30.0	36.4	40.5
Татварын орлого ба нийгмийн даатгалын шимтгэл	25.4	25.4	27.1	24.9	30.4	32.9
Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татвар	3.3	4.1	4.6	4.3	6.0	4.8
Хувь хүний орлогын албан татвар	1.9	1.7	2.1	2.1	2.1	1.6
Гэнэтийн ашгийн татвар						
Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн орлого	3.8	3.9	3.8	3.4	3.0	3.5
НӨАТ	12.0	10.9	10.8	9.4	9.2	8.7
Гаалийн албан татвар	1.7	2.0	2.1	2.0	1.9	2.2
Бусад татвар	2.7	2.7	3.7	3.6	3.4	4.3
Татварын бус орлого	7.8	7.5	5.7	5.1	6.1	7.5
Хөрөнгийн орлого	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1
Тусламж	0.5	0.5	0.3	0.2	0.1	0.1

Эх сурвалж: Сангийн яам ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

1/ Тусламж олгогчоос төсөвт олгосон тусламжийг хэлэх ба төлбөрийн тэнцэлд тусгасан гадаад тусламжаас ялгаатай.

Хүснэгт 20. Монгол улс: Улсын нэгдсэн төсвийн зарлага, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
(тэрбум төгрөгөөр)						
Нийт зарлага ба цэвэр зээл	550.5	615.8	752.5	764.6	1059.5	1751.6
Урсгал зарлага	415.3	434.8	538.7	600.3	804.8	1202.1
Цалин хөлс	105.0	116.9	137.5	155.4	196.6	292.5
Бараа, үйлчилгээний зардал	180.8	174.9	217.5	231.3	318.4	383.5
Татаас ба урсгал шилжүүлэг	109.9	125.4	160.5	192.9	271.8	507.9
Татаас 1/	8.8	9.4	11.4	8.1	12.3	15.5
Шилжүүлэг	101.1	116.0	149.1	184.8	259.5	492.4
Нийгмийн даатгалын сан	73.3	87.5	116.2	132.0	173.0	253.1
Нийгмийн халамжийн сан	17.4	19.8	23.0	41.7	74.8	120.9
Бусад шилжүүлэг	10.5	8.7	9.8	11.0	11.7	118.4
Хүүгийн зардал	19.6	17.6	23.2	20.7	18.1	18.3
Хөрөнгийн зардал ба цэвэр зээл	135.2	180.9	213.8	164.3	254.7	549.5
Дотоодын хөрөнгө оруулалт	52.3	67.2	82.7	79.4	167.0	432.2
Дотоодын цэвэр зээл	0.7	6.1	2.8	-14.2	-10.0	37.4
Гадаадын цэвэр зээл	82.2	107.6	128.3	99.1	97.6	79.9
(Нийт зарлагад эзлэх хувиар)						
Урсгал зарлага	75.4	70.6	71.6	78.5	76.0	68.6
Цалин хөлс	19.1	19.0	18.3	20.3	18.6	16.7
Бараа, үйлчилгээний зардал	32.8	28.4	28.9	30.2	30.0	21.9
Татаас ба урсгал шилжүүлэг	20.0	20.4	21.3	25.2	25.7	29.0
Татаас	1.6	1.5	1.5	1.1	1.2	0.9
Шилжүүлэг	18.4	18.8	19.8	24.2	24.5	28.1
Нийгмийн даатгалын сан	13.3	14.2	15.4	17.3	16.3	14.4
Бусад	5.1	4.6	3.1	6.9	8.2	13.7
Хүүгийн зардал	3.6	2.9	3.1	2.7	1.7	1.0
Хөрөнгийн зардал ба цэвэр зээл	24.6	29.4	28.4	21.5	24.0	31.4
Дотоодын хөрөнгө оруулалт	9.5	10.9	11.0	10.4	15.8	24.7
Дотоодын цэвэр зээл	0.1	1.0	0.4	-1.9	-0.9	2.1
Гадаадын цэвэр зээл	14.9	17.5	17.0	13.0	9.2	4.6
(ДНБ-д эзлэх хувиар)						
Total expenditure and net lending	39.0	37.1	35.0	27.5	28.5	38.4
Урсгал зарлага	29.4	26.2	25.0	21.6	21.7	26.4
Цалин хөлс	7.4	7.0	6.4	5.6	5.3	6.4
Бараа, үйлчилгээний зардал	12.8	10.5	10.1	8.3	8.6	8.4
Татаас ба урсгал шилжүүлэг	7.8	7.6	7.5	6.9	7.3	11.1
Татаас	0.6	0.6	0.5	0.3	0.3	0.3
Шилжүүлэг	7.2	7.0	6.9	6.6	7.0	10.8
Нийгмийн даатгалын сан	5.2	5.3	5.4	4.8	4.7	5.6
Нийгмийн халамжийн сан	1.2	1.2	1.1	1.5	2.0	2.7
Бусад шилжүүлэг	0.7	0.5	0.0	0.4	0.3	2.6
Хүүгийн зардал	1.4	1.1	1.1	0.7	0.5	0.4
Хөрөнгийн зардал ба цэвэр зээл	9.6	10.9	9.9	5.9	6.9	12.1
Дотоодын хөрөнгө оруулалт	3.7	4.0	3.8	2.9	4.5	9.5
Дотоодын цэвэр зээл	0.0	0.4	0.1	-0.5	-0.3	0.8
Гадаадын цэвэр зээл	5.8	6.5	6.0	3.6	2.6	1.8

Эх сурвалж: Сангийн яам ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

1/ Бараа, үйлчилгээний зардалд тусгаж байсан төсвийн гадуурх үйлчилгээ буюу төрийн өмчийн байгууллагуудад олгох татаасыг 2001 оноос хойш энэ ангилалд хамааруулж ирсэн.

Хүснэгт 21. Монгол улс: Улсын нэгдсэн төсвийн зарлага, салбараар, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
	(тэрбум төгрөгөөр)					
Нийт зарлага	550.5	615.8	752.5	764.6	1,059.5	1,751.6
Нийтийн ерөнхий үйлчилгээ	54.0	53.7	63.7	69.2	82.9	176.1
Батлан хамгаалах	28.1	27.9	32.9	35.9	45.7	66.2
Нийтийн хэв журам, аюулгүй байдал	30.5	33.4	44.2	49.8	63.3	87.6
Боловсрол	103.7	115.4	141.0	147.8	195.1	251.6
Эрүүл мэнд	58.0	58.1	73.2	80.2	195.4	140.2
Нийгмийн даатгал, халамж	96.9	117.6	150.6	185.7	258.1	487.6
Орон сууц, нийтийн ахуйн үйлчилгээ	7.6	6.3	9.6	8.0	1.0	6.0
Амралт, соёл	17.5	18.2	21.5	20.8	26.5	37.9
Эдийн засгийн үйл ажиллагаа	58.9	73.5	84.9	85.1	156.7	418.3
Бусад 1/	95.3	111.7	130.9	82.2	34.9	80.2
	(нийт зарлагад эзлэх хувиар)					
Нийтийн ерөнхий үйлчилгээ	9.8	8.7	8.5	9.0	7.8	10.1
Батлан хамгаалах	5.1	4.5	4.4	4.7	4.3	3.8
Нийтийн хэв журам, аюулгүй байдал	5.5	5.4	5.9	6.5	6.0	5.0
Боловсрол	18.8	18.7	18.7	19.3	18.4	14.4
Эрүүл мэнд	10.5	9.4	9.7	10.5	18.4	8.0
Нийгмийн даатгал, халамж	17.6	19.1	20.0	24.3	24.4	27.8
Орон сууц, нийтийн ахуйн үйлчилгээ	1.4	1.0	1.3	1.0	0.1	0.3
Амралт, соёл	3.2	3.0	2.9	2.7	2.5	2.2
Эдийн засгийн үйл ажиллагаа	10.7	11.9	11.3	11.1	14.8	23.9
Бусад 1/	17.3	18.1	17.4	10.7	3.3	4.6
	(ДНБ-д эзлэх хувиар)					
Нийт зарлага	39.0	37.1	35.0	27.5	28.5	38.4
Нийтийн ерөнхий үйлчилгээ	3.8	3.2	3.0	2.5	2.2	3.9
Батлан хамгаалах	2.0	1.7	1.5	1.3	1.2	1.5
Нийтийн хэв журам, аюулгүй байдал	2.2	2.0	2.1	1.8	1.7	1.9
Боловсрол	7.3	7.0	6.6	5.3	5.3	5.5
Эрүүл мэнд	4.1	3.5	3.4	2.9	5.3	3.1
Нийгмийн даатгал, халамж	6.9	7.1	7.0	6.7	6.9	10.7
Орон сууц, нийтийн ахуйн үйлчилгээ	0.5	0.4	0.4	0.3	0.0	0.1
Амралт, соёл	1.2	1.1	1.0	0.7	0.7	0.8
Эдийн засгийн үйл ажиллагаа	4.2	4.4	3.9	3.1	4.2	9.2
Бусад 1/	6.7	6.7	6.1	3.0	0.9	1.8

Эх сурвалж: Сангийн яам ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

1/ Хөрөнгийн зардал ба цэвэр зээлийн дүн орсон (гадаадын санхүүжилт бүхий төслүүд).

Хүснэгт 22. Монгол улс: Нэгдсэн төсвийн нийгмийн зарлага, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
	(тэрбум төгрөгөөр)					
Нийт зарлага	550.5	615.8	752.5	764.6	1,059.5	1,751.6
Нийгмийн шинж чанартай зарлага	283.7	315.6	395.9	442.1	676.1	923.2
Нийгмийн даатгал ба нийгмийн халамж	96.9	117.6	150.6	185.5	258.1	487.6
Боловсрол	103.7	115.4	141.0	147.6	195.1	251.6
Эрүүл мэнд	58.0	58.1	73.2	80.2	195.4	140.2
Орон сууц, нийтийн ахуйн үйлчилгээ	7.6	6.3	9.6	8.0	1.0	6.0
Амралт, соёлын үйлчилгээ	17.5	18.2	21.5	20.8	26.5	37.9
	(нийт зарлагад эзлэх хувиар)					
Нийгмийн шинж чанартай зарлага	51.5	51.3	52.6	57.8	63.8	52.7
Нийгмийн даатгал ба нийгмийн халамж	17.6	19.1	20.0	24.3	24.4	27.8
Боловсрол	18.8	18.7	18.7	19.3	18.4	14.4
Эрүүл мэнд	10.5	9.4	9.7	10.5	18.4	8.0
Орон сууц, нийтийн ахуйн үйлчилгээ	1.4	1.0	1.3	1.0	0.1	0.3
Амралт, соёлын үйлчилгээ	3.2	3.0	2.9	2.7	2.5	2.2

Эх сурвалж: Сангийн яам ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

Хүснэгт 23. Монгол улс: Татаас ба шилжүүлэг, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
	(тэрбум төгрөгөөр)					
Нийт татаас ба шилжүүлэг	109.9	125.4	160.5	192.9	271.8	507.9
Нийт татаас	8.8	9.4	11.4	8.1	12.3	15.5
Эрчим хүч	8.6	7.9	8.1	4.4	7.4	8.7
Хотын тээвэр	0.0	1.5	3.2	0.8	4.9	6.8
Бусад	0.1	0.0	0.0	2.9	0.0	0.0
Нийт шилжүүлэг	101.1	116.0	149.1	184.8	259.5	492.4
Нийгмийн даатгалын сан	73.3	87.5	116.2	132.0	173.0	253.1
Нийгмийн халамжийн сан	17.4	19.8	23.0	41.7	74.8	120.9
Бусад	10.5	8.7	9.8	11.1	11.7	118.4
	(ДНБ-д эзлэх хувиар)					
Нийт татаас ба шилжүүлэг	7.8	7.6	7.5	6.9	7.3	11.1
Нийт татаас	0.6	0.6	0.5	0.3	0.3	0.3
Нийт шилжүүлэг	7.2	7.0	6.9	6.6	7.0	10.8

Эх сурвалж: Сангийн яам ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

Хүснэгт 24. Монгол улс: Нийгмийн даатгалын болон Нийгмийн халамжийн сангууд, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
	(тэрбум төгрөгөөр)					
Нийгмийн даатгалын сан						
Нийт орлого	83.6	94.6	115.3	132.1	159.0	212.3
Төсвийн шилжүүлэг	24.4	24.4	42.0	44.2	58.9	101.6
Нийгмийн даатгалын шимтгэл 1/	76.5	84.9	107.2	123.7	147.5	199.3
Төсөвт байгууллагаас төлөх	23.4	25.5	28.2	31.5	49.7	71.7
Аж олгогч аж ахуйн нэгжээс төлөх	27.8	36.0	43.5	51.7	61.5	79.7
Ажиллагсадаас төлөх	25.4	24.4	35.5	40.5	36.4	47.9
Бусад	2.2	4.8	3.1	3.4	6.7	8.2
Нийт зарлага	73.3	87.5	116.2	132.0	173.0	253.1
Өндөр настны тэтгэвэр	47.0	55.3	73.6	83.5	111.6	165.0
Тахир дутуу иргэдийн тэтгэвэр	7.5	9.5	14.3	16.6	21.5	31.0
Тэжээгчээ алдсаны тэтгэвэр	7.8	9.0	12.1	12.9	16.3	23.8
Хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны тэтгэмж	1.1	1.3	1.5	1.6	1.8	1.9
Оршуулгын тэтгэмж	1.6	1.8	1.9	1.9	1.9	1.9
ҮОМШӨ-ний тэтгэвэр, тэтгэмж	2.4	3.0	4.0	4.6	6.6	9.8
Цэргийн тэтгэвэр	4.2	5.3	6.6	7.8	9.5	14.3
Ажилгүйдлийн тэтгэмж	0.6	1.1	1.0	1.1	1.5	1.8
Бусад	1.0	1.2	1.3	2.0	2.3	3.6
Нийт тэнцэл	9.2	8.8	12.0	13.0	14.7	27.2
Нийгмийн халамжийн сан						
Нийт зарлага	17.3	19.8	23.2	41.7	74.8	120.9
Жирэмсний тэтгэмж	4.3	4.2	4.3	4.1	3.9	16.9
Алдарт эхийн одонтой эхчүүдийн тэтгэмж	0.7	0.8	0.8	0.0	26.2	37.9
Хүүхэд асарсны	0.1	0.1	0.2	0.1	0.1	0.0
Ихэр хүүхдийн	0.0	0.0	0.0	0.1	0.1	0.0
Нярай хүүхэдтэй эхийн тэтгэмж	4.3	4.8	5.7	5.7	5.6	0.5
Нийгмийн халамжийн тэтгэвэр	4.4	5.7	7.1	7.6	12.0	15.5
Ахмад дайчдад олгох тэтгэмж	2.2	2.4	3.0	3.5	2.7	1.9
Бусад	1.4	1.7	2.1	20.6	24.3	48.2
	(төсвийн нийт зарлагад эзлэх хувь)					
Суурь үзүүлэлтүүд:						
Нийгмийн даатгалын сангийн зарлага	13.3	14.2	15.4	17.3	16.3	14.4
НДС-д олгох төсвийн татаас	4.4	4.0	5.6	5.8	5.6	5.8
Нийгмийн халамжийн сангийн зарлага	3.2	3.2	3.1	5.5	7.1	6.9
	(ДНБ-д эзлэх хувь)					
Нийгмийн даатгалын сангийн зарлага	5.2	5.3	5.4	4.7	4.7	5.6
НДС-д олгох төсвийн татаас	1.7	1.5	2.0	1.6	1.6	2.2
Нийгмийн халамжийн сангийн зарлага	1.2	1.2	1.1	1.5	2.0	2.7

Эх сурвалж: Сангийн яам ба ОУВС-гийн мэргэжилтнүүдийн тооцоолол.

1/ Нийгмийн даатгалын шимтгэлийн зарим хэсгийг төсөв хоорондын шилжүүлэгт тооцож байна.

Хүснэгт 25. Монгол улс: Нийгмийн даатгалын сангаас тэтгэвэр, тэтгэмж хүртэгчдийн тоо, 2002–2007
(мянган хүн)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
Нийгмийн даатгал	344.1	364.0	365.5	379.7	391.5	400.9
Өндөр настны тэтгэвэр	173.0	175.9	176.3	190.9	193.8	185.9
Хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн тэтгэвэр	42.7	41.6	52.7	49.8	53.2	52.8
Тэжээгчээ алдсаны тэтгэвэр	36.7	37.7	37.8	36.0	36.3	34.6
Хөдөлмөрийн чадвар түр алдсаны тэтгэмж	54.8	64.3	58.1	61.3	60.0	68.0
Бусад тэтгэвэр	37.0	44.6	40.5	41.7	48.2	59.7
Нийгмийн халамж	285.1	354.1	378.7	341.6	237.7	1,492.4
Жирэмсний тэтгэмж	49.3	51.5	54.5	45.5	43.8	77.5
Алдарт эхийн одонтой эхчүүдийн тэтгэмж	17.5	35.7	33.5	56.7	33.7	948.7
Хүүхэд асарсны	4.6	5.9	7.5	6.7	5.8	22.3
Ихэр хүүхдийн	0.3	0.3	0.3	0.3	0.3	0.0
Нярай хүүхэдтэй эхийн тэтгэмж	57.1	58.4	59.1	56.7	50.0	0.0
Нийгмийн халамжийн тэтгэвэр	86.5	107.1	125.2	111.5	51.4	6.5
Ахмад дайчдад олгох тэтгэмж	37.3	39.7	43.6	41.8	43.8	44.2
Тахир дутуу өндөр настанд олгох тэтгэмж	15.5	19.3	27.9	22.4	8.9	0.0
Бусад	16.8	36.2	27.1	0.0	0.0	393.2

Эх сурвалж: Сангийн яам.

Хүснэгт 26. Монгол улс: Төрийн албан хаагчдын тоо болон цалингийн сан, 2002–07

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
	ХБГ.					
	(Албан тушаалын тоо)					
Төрийн албан хаагчид						
Нийтийн ерөнхий үйлчилгээ	16,114	14,744	13,807	14,443	14,188	15,845
Нийтийн хэв журам, аюулгүй байдал	12,186	14,506	9,569	15,055	15,095	16,353
Боловсрол	50,928	47,927	48,444	46,113	46,076	47,019
Эрүүл мэнд	25,770	24,643	23,023	22,332	22,953	23,998
Нийгмийн даатгал, халамж	686	643	608	788	821	2,297
Амралт, соёл	5,923	5,721	5,174	5,457	5,311	6,635
Хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй	1,404	1,207	1,037	1,417	1,283	1,343
Бусад үйлчилгээ	22,582	22,774	18,833	19,652	19,238	21,712
Нийт	135,591	132,164	120,493	125,255	124,964	135,202
	(тэрбум төгрөгөөр)					
Цалин хөлс						
Нийтийн ерөнхий үйлчилгээ	14.9	16.2	18.5	20.3	27.8	39.6
Нийтийн хэв журам, аюулгүй байдал	13.5	14.9	17.9	20.1	28.3	46.0
Боловсрол	41.4	46.4	45.4	50.2	67.6	106.3
Эрүүл мэнд	16.2	17.8	22.9	24.8	35.1	51.4
Нийгмийн даатгал, халамж	0.4	0.4	0.5	0.8	1.0	4.6
Амралт, соёл	4.1	4.3	4.5	5.3	7.0	10.7
Хөдөө аж ахуй, ойн аж ахуй	0.9	0.8	0.8	1.2	1.7	2.5
Бусад үйлчилгээ	13.6	16.1	18.0	20.0	29.0	46.1
Нийт	105.0	116.9	128.5	142.8	197.6	307.3

Эх сурвалж: Сангийн яам

Хүснэгт 27. Монгол улс: Эрүүл мэндийн салбарын зарлага, 2002–07

(тэрбум төгрөгөөр)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
Нийт зарлага	58.0	58.1	73.2	79.9	99.7	150.6
Цалин хөлс	16.2	17.8	22.9	24.8	34.3	51.4
Нийгмийн даатгал	4.4	4.8	6.0	6.7	8.9	13.5
Нийгмийн даатгалын төлбөрүүд	3.6	4.0	5.0	5.5	7.4	11.0
Эрүүл мэндийн даатгал	0.8	0.8	1.0	1.2	1.4	2.5
Бусад бараа, үйлчилгээний зардал	34.5	32.2	40.8	44.6	50.7	65.0
Цахилгаан	1.6	1.7	1.8	2.0	2.0	2.4
Түлш, халаалт	5.3	5.3	5.8	6.6	7.4	8.5
Шатахууны зардал	2.0	2.0	2.6	3.4	3.8	4.8
Хоол	2.7	2.9	3.4	3.5	3.8	4.4
Эм	9.1	10.0	12.0	12.5	14.0	16.2
Бусад	13.8	10.3	15.2	16.6	19.6	28.6
Хөрөнгө оруулалт	2.0	2.3	2.4	2.3	5.0	17.2
Их засвар	0.9	1.1	1.1	1.0	0.9	3.6

Эх сурвалж: Сангийн яам

Хүснэгт 28. Монгол улс: Боловсролын салбарын зарлага, 2002–2007

(тэрбум төгрөгөөр)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ.
Нийт зарлага	103.7	115.4	141.0	145.0	195.1	257.9
Цалин хөлс	41.4	46.4	45.4	50.1	68.4	106.3
Нийгмийн даатгал	10.5	11.8	11.8	13.0	17.8	27.9
Нийгмийн даатгалын төлбөрүүд	8.7	9.7	9.8	10.8	15.2	22.8
Эрүүл мэндийн даатгал	1.8	2.1	2.1	2.2	2.6	5.1
Бусад бараа, үйлчилгээний зардал	43.9	47.8	72.0	71.7	93.0	90.8
Цахилгаан	2.6	2.9	3.0	3.1	3.5	3.5
Түлш, халаалт	14.2	15.5	17.1	19.9	22.1	25.5
Шатахууны зардал	0.7	0.7	0.9	0.9	1.3	1.0
Хоол	5.9	7.7	9.5	10.6	14.6	15.5
Эм	0.0	0.0	0.0	7.2	0.0	0.0
Бусад	20.4	21.0	41.4	30	51.4	45.3
Хөрөнгө оруулалт	3.1	4.9	4.5	6.8	9.0	2.1
Их засвар	1.8	1.2	1.6	1.2	0.9	5.3
Цэвэр зээл	3.1	3.2	5.7	2.2	6.1	6.3

Эх сурвалж: Сангийн яам

Хүснэгт 29. Монгол улс: Мөнгөний тойм, 2002–2007

	2002	2003	2004	2005	2006				2007			
	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	3-р сар	6-сар	9-сар	12-р сар	3-р сар	6-сар	9-сар	12-р сар
(тэрбум төгрөг)												
Нийт мөнгө	470	704	846	1,162	1,205	1,463	1,528	1,520	1,725	1,998	2,175	2,391
Бэлэн мөнгө	121	131	144	152	145	198	189	185	216	262	267	283
Хадгаламж	349	572	703	1,009	1,061	1,265	1,339	1,335	1,509	1,736	1,908	2,108
Хугацаагүй хадгаламж	67	81	78	117	130	130	142	147	185	240	248	307
Төгрөгийн хадгаламж	147	240	301	448	492	543	576	677	815	927	1,015	1,104
Гадаад ваютын хадгаламж	135	250	324	445	439	592	621	511	509	569	645	697
Гадаад цэвэр актив	308	232	283	544	555	791	945	1,106	1,237	1,369	1,465	1,401
Гадаад цэвэр нөөц	322	278	294	551	564	782	942	1,118	1,249	1,387	1,479	1,414
Монголбанк	254	151	198	364	411	449	595	801	994	1,136	1,241	1,141
Арилжааны банк	68	128	96	187	153	333	347	317	256	250	238	273
Бусад гадаад цэвэр актив	-13	-47	-11	-7	-9	10	3	-12	-12	-17	-14	-13
Монголбанк	0	0	1	8	4	20	14	0	0	0	0	0
Арилжааны банк	-13	-47	-13	-15	-13	-10	-11	-12	-12	-17	-14	-13
Дотоод цэвэр актив	162	472	564	618	650	672	583	414	489	629	710	991
Дотоод зээл	243	601	740	904	946	983	910	837	953	1,080	1,204	1,444
Засгийн газрын цэвэр зээл	7	152	94	-1	-50	-121	-267	-440	-510	-587	-732	-691
Зээл	71	266	190	146	135	134	114	77	73	92	100	60
Хасах нь: Хадгаламж	63	114	96	146	185	255	381	517	583	680	832	751
Банк бусаас авах авлага	236	449	646	905	996	1,103	1,177	1,277	1,463	1,667	1,935	2,135
Төрийн өмчит ААН-ээс авах авлага	12	16	13	34	29	30	33	36	36	23	22	26
Хувийн сектороос авах авлага	204	390	552	776	858	966	1,011	1,122	1,298	1,511	1,743	1,957
Чанаргүй зээл	17	37	71	79	90	89	110	95	99	107	135	115
Зээлийн хүүгийн хуримтлагдсан авлага	4	7	11	16	19	19	23	24	30	27	36	36
Бусад зүйлс, цэвэр	-82	-129	-176	-286	-296	-311	-326	-423	-464	-451	-494	-453
Суурь үзүүлэлтүүд:												
(12 сарын өөрчлөлт, хувь)												
Нийт мөнгө 1/	41.9	49.7	20.3	37.3	35.1	45.0	37.4	30.8	43.1	31.5	42.4	57.3
Гадаад цэвэр актив	40.1	-24.9	22.0	92.4	68.1	110.4	96.8	103.3	122.7	23.8	55.0	26.7
Дотоод зээл	43.2	147.0	23.0	22.3	26.6	22.1	9.8	-7.5	0.7	29.0	32.4	72.5
Төрийн өмчит ААН-ээс авах авлага	17.1	32.8	-22.5	171.6	114.8	33.6	54.1	6.3	25.6	-37.1	-33.5	-28.5
Хувийн сектороос авах авлага	77.4	91.3	41.6	40.6	47.6	49.6	44.1	44.5	51.2	34.7	72.4	74.5
(Гол харьцаанууд)												
Бэлэн мөнгө/Нийт хадгаламж	34.6	23.0	20.4	15.1	13.7	15.7	14.1	13.9	14.3	15.1	14.0	13.4
Хугацаагүй хадгаламж/Нийт хадгаламж	19.2	14.2	11.1	11.6	12.2	10.3	10.6	11.0	12.3	13.8	13.0	14.6
Төгрөгийн хугацаатай хадгаламж/Нийт хадгаламж	42.1	42.0	42.8	44.4	46.4	42.9	43.0	50.7	54.0	53.4	53.2	52.4
Гадаад валютын хугацаатай хадгаламж/Нийт хадгаламж	38.7	43.7	46.1	44.0	41.4	46.8	46.4	38.3	33.7	32.8	33.8	33.0
Бэлэн мөнгө/Нийт мөнгө	25.7	18.7	17.0	13.1	12.0	13.5	12.4	12.2	12.5	13.1	12.3	11.8
Хугацаагүй хадгаламж/Нийт мөнгө	14.2	11.6	9.2	10.0	10.7	8.9	9.3	9.7	10.7	12.0	11.4	12.8
Хугацаатай хадгаламж/Нийт мөнгө	60.1	69.7	73.9	76.8	77.2	77.5	78.3	78.2	76.7	74.9	76.3	75.3
Гадаад валютын хадгаламж/Нийт мөнгө	28.8	35.6	38.3	38.3	36.4	40.4	40.7	33.6	29.5	28.5	29.6	29.1

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 30. Монгол улс: Монголбанкны тайлан тэнцэл, 2002–2007

	2002	2003	2004	2005	2006				2007			
	12-сар	12-сар	12-сар	12-сар	3-р сар	6-р сар	9-сар	12-сар	3-р сар	6-р сар	9-сар	12-сар
	(тэрбум төгрөг)											
Нөөц мөнгө	175	201	235	281	308	376	377	387	436	520	460	540
Банкнаас гадуурхи мөнгө	121	131	144	152	145	198	189	185	216	262	267	283
Арилжааны банкны нөөц	55	69	91	129	163	178	187	202	220	258	192	257
Кассан дахь бэлэн мөнгө	14	21	25	39	42	43	50	60	49	57	66	81
Арилжааны банкны хугацаагүй хадгаламж	41	48	66	90	121	135	137	142	172	200	126	176
Бизнесийн нэгжээс байршуулсан хөрөнгө	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Гадаад цэвэр актив	254	151	199	372	415	469	609	801	994	1,136	1,241	1,141
Гадаад цэвэр нөөц	254	151	198	364	411	449	595	801	994	1,136	1,241	1,141
Актив	302	238	251	407	449	489	633	837	1,027	1,168	1,273	1,171
Хасах нь: Өр төлбөр	48	87	54	43	39	39	38	36	34	32	31	30
Бусад актив, цэвэр	0	0	1	8	4	20	14	0	0	0	0	0
Актив	0	0	1	8	4	20	14	0	0	0	0	0
Хасах нь: Өр төлбөр	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Дотоод актив	-79	50	36	-91	-107	-93	-233	-414	-557	-616	-782	-600
Засгийн газрын цэвэр зээл	6	128	106	52	-2	-72	-190	-333	-431	-510	-637	-571
Зээл	40	219	159	143	130	129	107	73	69	69	61	36
Засгийн газрын бонд	40	59	53	43	39	39	82	73	69	69	61	36
Төрийн сангийн ОУВС-гийн данс	40	55	53	43	38	38	36	36	34	33	34	33
Сэргээн босголтын банк	0	4	0	0	1	0	0	2	2	2	3	2
Засгийн газрын үнэт цаас	0	0	0	0	0	0	45	34	34	34	24	0
Бусад	0	160	105	99	91	91	26	0	0	0	0	0
Хасах нь: Хадгаламж	34	92	53	90	132	201	297	405	501	579	698	607
Дотоод валют	30	73	43	48	88	97	112	246	204	382	453	553
Гадаад валют	4	19	10	42	45	104	185	159	297	197	246	54
Арилжааны банкнаас авах авлага	8	13	22	18	18	18	18	18	22	20	22	19
Банк бусаас авах авлага	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Хасах нь: Төв банкны үнэт цаас (цэвэр)	61	76	69	126	110	69	84	71	129	120	128	103
Бусад зүйлс, цэвэр	-33	-15	-23	-35	-13	30	23	-28	-19	-6	-38	55
Үүнээс: үнэт метал	7	8	6	10	11	51	43	11	26	26	45	133
Суурь үзүүлэлтүүд:												
Нөөц мөнгөний өсөлт (12 сарын өөрчлөлт хувиар)	21.7	14.7	16.8	19.7	21.7	27.2	26.8	37.7	41.7	38.4	22.1	39.6
Нийт мөнгө/Нөөц мөнгө (харьцаа)	2.7	3.5	3.6	4.1	3.9	3.9	4.1	3.9	4.0	3.8	4.7	4.4

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 31. Монгол улс: Арилжааны банкны нэгдсэн тайлан тэнцэл, 2002–2007

	2002	2003	2004	2005	2006				2007			
	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар
(тэрбум төгрөг)												
Актив	354	585	727	1,028	1,079	1,284	1,357	1,354	1,533	1,757	1,930	2,127
Гадаад цэвэр актив	54	81	84	172	140	322	336	305	243	233	224	260
Гадаад цэвэр нөөц	68	128	96	187	153	333	347	317	256	250	238	273
Актив	71	132	138	227	194	379	402	381	325	343	342	381
Хасах нь: Өр төлбөр	3	5	41	40	41	47	54	64	70	93	105	109
Бусад гадаад актив, цэвэр	-13	-47	-13	-15	-13	-10	-11	-12	-12	-17	-14	-13
Актив	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Хасах нь: Өр төлбөр	13	47	13	15	13	10	11	12	12	17	14	13
Дотоод цэвэр актив	299	504	643	855	939	962	1,022	1,049	1,290	1,524	1,707	1,867
Нөөцүүд	55	69	88	126	155	159	169	190	203	230	177	252
Бэлэн мөнгө	14	21	25	39	42	43	50	60	49	57	66	81
Монголбанкинд байршуулсан хөј	41	48	64	87	114	116	119	130	155	172	111	171
Төв банкны үнэт цаас	61	76	69	126	109	69	84	71	129	119	127	103
Дотоодын зээл	236	473	634	852	949	1,054	1,099	1,169	1,384	1,590	1,841	2,015
Засгийн газрын цэвэр зээл	1	24	-12	-53	-47	-49	-77	-107	-79	-77	-94	-120
Засгийн газраас авах авлага	31	47	31	3	5	5	7	5	3	24	39	24
Хасах нь: Засгийн газрын хадга	30	23	43	56	52	54	84	112	82	101	133	144
Банк бусад олсон зээл	235	449	646	905	996	1,103	1,177	1,277	1,463	1,667	1,935	2,135
Төрийн өмчит ААН	11	16	13	34	29	30	33	36	36	23	22	26
Хувийн сектор	204	390	552	776	858	966	1,011	1,122	1,298	1,511	1,743	1,957
Чанаргүй зээл	12	21	39	50	54	60	68	60	61	62	69	68
Зээлийн хүүгийн хуримтлагдсан	4	7	11	16	19	19	23	24	30	27	36	36
Бусад актив, цэвэр	-52	-114	-149	-248	-275	-321	-331	-381	-427	-415	-439	-502
Өр төлбөр	354	585	727	1,028	1,079	1,284	1,357	1,354	1,533	1,757	1,930	2,127
Хадгаламж	349	572	703	1,009	1,061	1,265	1,339	1,335	1,509	1,736	1,908	2,108
Хугацаагүй хадгаламж	67	81	78	117	130	130	142	147	185	240	248	307
Хугацаатай хадгаламж	147	240	301	448	492	543	576	677	815	927	1,015	1,104
Гадаад валютын хадгаламж	135	250	324	445	439	592	621	511	509	569	645	697
ББСБ-ын хадгаламж	0	0	1	0	0	5	3	0	0	0	0	6
Монголбанкнаас авсан зээл	4	13	24	18	18	19	19	19	24	21	22	19
(сая ам. доллар)												
Суурь үзүүлэлтүүд:												
Гадаад цэвэр актив	48.2	69.2	69.4	141.0	119.4	274.9	287.6	261.7	208.7	200.3	189.1	222.0
Гадаад валютын хадгаламж	120.2	214.2	268.2	364.1	374.2	504.9	531.9	438.9	436.7	489.2	544.5	595.4

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 32. Монгол улс: Банкны зээлийн засгийн газрын бус салбар дахь хуваарилалт, 2002–2007

(Нийт зээлд эзлэх хувь; хугацааны эцэст)

	2002	2003	2004	2005	2006				2007			
	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар
Хугацаагаар 1/	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Богино хугацаат	91.0	76.2	78.5	73.0	72.1	63.8	59.0	53.5	48.5	45.1	50.8	47.6
Дунд хугацаат	5.8	20.9	16.8	22.9	23.4	31.7	36.7	41.6	46.6	48.7	43.7	44.4
Урт хугацаат	3.2	2.9	4.7	4.2	4.5	4.5	4.4	5.0	4.9	6.2	5.6	8.1
Эдийн засгийн салбараар	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Аж үйлдвэр	50.0	41.8	41.3	41.7	40.8	38.3	39.4	38.0	40.2	45.3	47.6	44.1
ХАА, ан агнуур, ойн аж ахуй	4.1	5.1	4.6	6.2	6.9	6.9	8.1	8.3	9.0	8.1	8.5	7.8
Уул уурхай, олборлох үйлдвэр	16.0	8.3	8.3	9.3	9.4	7.6	8.4	7.8	8.2	9.1	10.1	6.3
Боловсруулах үйлдвэр	22.1	18.5	17.6	14.9	14.3	13.8	12.8	11.9	11.8	12.5	12.1	12.2
Цахилгаан, дулаан, усан хангал	1.6	2.1	2.6	2.4	2.0	1.6	1.4	1.2	1.5	1.3	1.7	1.6
Барилга	6.3	7.8	8.2	9.0	8.2	8.4	8.7	8.7	9.7	14.2	15.3	16.1
Аж үйлдвэрийн бус	50.0	58.2	58.7	58.3	59.2	61.7	60.6	62.0	59.8	54.7	52.4	55.9
Үл хөдлөх хөрөнгө	1.1	2.3	2.8	2.6	2.8	2.5	2.9	2.5	2.0	1.7	2.1	2.0
Тээвэр холбоо	3.1	3.1	2.8	4.5	5.2	5.4	4.5	4.4	4.4	2.2	1.7	1.8
Эрүүл мэнд, боловсрол	0.6	0.5	1.1	0.8	0.9	1.0	1.0	0.9	0.9	0.7	0.7	0.6
Санхүүгийн зуучлал	0.5	1.1	0.9	1.1	0.9	1.1	0.8	1.2	0.6	1.6	1.3	0.7
Бөөний болон жижиглэн худалд	31.7	35.1	35.7	33.2	32.1	33.8	31.0	31.5	30.7	28.9	26.7	29.3
Бусад	13.0	16.3	15.5	16.1	17.3	18.0	20.3	21.5	21.2	19.6	19.9	21.6
Институцийн салбараар	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Төрийн өмчит аж ахуйн нэгж 2/	5.3	3.9	2.3	4.3	3.3	3.1	3.2	3.2	2.8	1.5	1.2	1.3
Хувийн сектор 2/	62.7	52.8	58.7	55.5	55.9	55.1	52.3	52.7	54.6	58.2	57.6	56.0
Хувь хүмүүс	27.9	30.1	35.9	38.6	39.6	40.5	43.0	42.8	41.4	39.2	40.3	41.7
Бусад	4.2	13.3	3.1	1.6	1.1	1.3	1.4	1.3	1.3	1.0	0.9	1.0
Валютын нэгжээр	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Төгрөгөөр	62.5	57.7	56.1	55.9	56.3	55.0	56.9	57.0	59.0	62.6	66.4	68.9
Гадаад валютаар	37.5	42.3	43.9	44.1	43.7	45.0	43.1	43.0	41.0	37.4	33.6	31.1
Суурь үзүүлэлтүүд:												
Нийт зээл (тэрбум төгрөг) 3/	214.9	409.9	547.7	789.2	872.0	966.2	1,012.0	1,129.4	1,304.7	1,496.6	1,742.2	1,944.9

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ.

1/ Богино хугацаа: 1 жил болон хүртэл; дунд хугацаа: 1 жилээс их 4 жил болон хүртэл; урт хугацаа: 4-өөс дээш жил.

2/ Хоршоог оруулаад.

3/ Гадаад валютаар олгосон зээлийг оруулаад.

Хүснэгт 33. Монгол улс: Засгийн газрын цэвэр зээл, 2002–2007

	2002	2003	2004	2005	2006				2007			
	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар
	(тэрбум төгрөг)											
Засгийн газраас авах цэвэр авлага	7.4	151.9	94.0	-0.6	-49.9	-120.9	-267.1	-439.8	-509.9	-587.3	-731.7	-690.8
Авлага	70.5	266.4	190.0	145.8	135.0	134.1	114.0	77.5	72.8	92.4	99.9	59.8
Хасах нь: Байршуулсан хөрөнгө	63.2	114.4	96.0	146.4	184.8	254.9	381.0	517.2	582.8	679.7	831.5	750.6
Монголбанк (цэвэр)	6.3	127.8	105.8	52.3	-2.5	-71.6	-189.9	-332.6	-431.4	-510.1	-637.4	-570.9
Засгийн газраас авах авлага	39.8	219.5	158.8	142.6	129.9	129.1	107.4	72.6	69.4	68.9	61.0	35.7
Сангийн яаманд олгосон зээл	0.0	0.0	0.0	94.4	90.7	90.6	22.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Төгрөгийн эх үүсвэргүй гадаад валют	0.0	160.2	105.3	5.0	0.0	0.0	3.2	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Засгийн газрын бонд	0.0	4.4	0.1	0.4	0.7	0.3	45.4	36.7	35.4	35.9	26.6	2.5
Сэргээн босголтын бонд	0.0	4.4	0.1	0.4	0.7	0.3	0.5	2.3	1.7	2.2	2.9	2.5
Төрийн сангийн ОУВС-гийн данс	39.8	54.8	53.4	42.9	38.5	38.2	36.4	35.8	34.0	32.9	34.4	33.2
Хасах нь: Байршуулсан хөрөнгө	33.5	91.7	53.0	90.3	132.4	200.7	297.3	405.1	500.8	579.0	698.4	606.6
Төсвийн хадгаламж	19.0	91.7	52.3	90.3	132.2	200.4	297.3	227.6	343.0	381.1	432.5	310.7
Төгрөгөөр	15.2	73.0	42.0	48.1	87.7	96.4	111.9	68.1	46.0	183.6	186.9	257.1
Гадаад валютаар	3.7	18.7	10.2	42.2	44.5	104.0	185.4	159.5	297.1	197.4	245.6	53.6
Төсвийн нөөц хөрөнгө	0.0	0.0	0.8	0.0	0.2	0.3	0.0	177.5	157.8	197.9	265.9	295.9
Арилжааны банк (цэвэр)	1.1	24.2	-11.8	-52.9	-47.4	-49.3	-77.1	-107	-79	-77	-94	-120
Засгийн газраас авах авлага	30.7	46.9	31.2	3.2	5.0	4.9	6.6	4.9	3.4	23.6	38.9	24.1
Сангийн яамны урьдчилсан санхүүжи	0.1	0.0	0.2	0.6	0.8	0.8	2.4	0.5	1.8	2.3	3.7	1.0
Засгийн газрын үнэт цаас	30.6	46.8	31.0	2.4	4.0	4.0	4.0	4.2	1.4	20.9	34.7	22.6
Шилжиж ирсэн, захиргааны зээл	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Зээлийн хүүгийн хуримтлагдсан авлаг	0.1	0.1	0.0	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.4	0.5	0.5
Хасах нь: Засгийн газрын хадгаламж	29.7	22.7	43.0	56.1	52.4	54.2	83.8	112.1	82.0	100.8	133.2	144.0

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 34. Монгол улс: Хүүгийн түвшин, 2002–2007

(жилийн хүү, хувь)

	2002	2003	2004	2005	2006				2007			
	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар
Хадгаламжийн хүү												
Харилцах данс												
Төгрөг	0.0-6.0	0.0-6.0	0.0-4.8	0.0-4.8	0.0-4.8	0.0-4.8	0.0-5.0	0.0-5.0	0.0-5.0	0.0-4.8	0.0-4.8	0.0-4.8
Гадаад валют	0.3-3.0	0.3-3.0	0.3-3.0	0.0-7.2	0.0-7.2	0.0-3.6	0.0-4.0	0.0-4.0	0.0-4.0	0.03.6	0.0-3.6	0.0-3.7
Хугацаагүй хадгаламж												
	2.4-10.2	1.8-10.0	6.0-9.6	6.0-9.96	6.0-9.96	6.0-10.0	6.0-10.2	6.0-10.2	6.0-10.2	6.0-10.2	6.0-10.2	6.0-10.3
Хугацаатай хадгаламж												
Төгрөг /1	2.4-10.2	6.0-22.0	6.0-20.4	6.0-19.2	6.0-19.2	6.0-19.2	7.6-19.2	7.6-19.2	7.6-19.4	7.6-19.4	7.6-19.4	7.6-19.3
Гадаад валют /2	1.2-12.0	2.4-12.0	1.4-9.6	1.4-10.8	1.4-10.8	1.4-11.4	1.2-11.4	1.14-11.4	1.4-11.4	1.4-11.4	1.2-11.4	1.2-11.4
Зээлийн хүү												
Монголбанк /3	9.9	11.5	15.8	4.8	3.7	7.4	7.4	6.4	4.3	3.7	8.8	9.9
Арилжааны банк /4												
Төгрөг	33.4	31.5	30.0	28.3	28.3	24.2	26.1	24.5	22.5	21	19.7	20.3
Гадаад валют	19.8	19.6	17.9	14.8	15.8	15.9	15.3	15.5	13.2	15.5	12.9	12.9

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ.

1/ 1 жил хүртэл хугацаатай.

2/ 1-3 жилийн хугацаатай.

3/ Төв банкны 14 хоногийн хугацаатай үнэт цаасны хямдруулалтын хүү.

4/ 1 жил хүртэл хугацаатай богино хугацаат зээлийн хүү.

Хүснэгт 35. Монгол улс: Банкны салбарын санхүүгийн эрүүл байдлын үзүүлэлтүүд, 2002–2007

(Өөрөөр заагаагүй бол хувь)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Өөрийн хөрөнгийн хүрэлцээ						
I зэрэглэлийн өөрийн хөрөнгийн харьцаа	17.7	18.5	17.4	15.8	15.6	11.8
Зохицуулалтанд байдаг нийт өөрийн хөрөнгө/Эрсдэлээр жигнэгдс:	20.0	20.4	20.0	18.2	18.1	14.2
Зохицуулалтанд байдаг нийт өөрийн хөрөнгө/Нийт хөрөнгө	12.4	13.4	15.6	13.6	13.6	11.2
Активын чанар						
Эрсдэлийн жингийн ангилал (тэрбум төгрөг)						
0 хувь	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
20 хувь	13.5	26.8	31.1	52.0	87.2	97.1
50 хувь	2.1	2.6	13.0	22.2	43.9	33.9
100 хувь	283.5	499.2	739.8	994.7	1,392.4	2,321.3
Том хөрөнгө байршуулалт/Нийт хөрөнгө	19.2	22.4	23.3	22.5	18.1	21.1
Том хөрөнгө байршуулалт/Нийт өөрийн хөрөнгө	154.6	167.7	149.8	165.8	133.1	185.9
Гадаад валютын зээл/Нийт зээл	32.5	42.8	45.6	47.0	46.7	33.2
Чанаргүй зээл/Нийт зээл (эсвэл хөрөнгө байршуулалт)	5.0	4.7	6.0	5.6	4.7	3.2
Эрсдэлийн санг хассан чанаргүй зээл/Нийт өөрийн хөрөнгө	-1.0	0.0	0.7	0.2	2.5	2.4
Чанаргүй зээлийн эрсдэлийн сан	105.2	99.9	97.2	99.2	87.8	87.1
Активын салбарын төвлөрөл						
ХАА, ан агнуур, ой, загасны аж ахуй	4.1	5.7	4.7	6.7	8.2	7.6
Цахилгаан, дулаан, усан хангамж	1.5	1.9	2.5	2.2	1.1	1.5
Барилга	6.2	7.5	8.6	8.9	9.1	15.6
Уул уурхай, олборлох үйлдвэр	15.4	8.4	8.6	9.0	7.8	6.3
Боловсруулах үйлдвэр	24.2	20.1	18.7	16.2	12.9	13.0
Бөөний болон жижиглэн худалдаа, бараа засварлах үйлчилгээ	30.8	34.0	34.6	33.2	31.0	29.2
Аялал жуулчлал, зочид буудал, зоогийн газар	1.7	1.8	2.0	2.1	1.6	1.3
Тээвэр, агуулахын аж ахуй, холбоо	2.9	3.0	2.8	4.3	4.2	1.7
Үл хөдлөх хөрөнгийн түрээс	1.1	2.2	2.6	2.4	2.5	2.5
Эрүүл мэнд, боловсрол	0.6	0.5	1.0	0.7	0.9	0.7
Санхүүгийн зуучлал	0.5	1.0	0.9	1.0	1.2	0.7
Бусад	11.0	13.8	13.1	13.2	19.2	19.8
Ашигт ажиллагаа						
(Дундаж) хөрөнгийн өгөөж	4.3	3.1	2.5	2.2	2.7	2.5
(Дундаж) өөрийн хөрөнгийн өгөөж	20.8	14.7	12.3	12.1	14.3	20.8
Хүүгийн маржин/Нийт орлого	39.8	35.9	31.5	30.9	27.8	28.3
Зардал/Орлого	78.9	84.7	85.5	86.0	83.5	83.5
Хүүгийн бус зардал/Нийт орлого	50.3	49.1	58.8	54.3	55.4	46.5
Боловсон хүчний зардал/Хүүгийн бус зардал	22.4	22.3	26.7	28.5	15.5	20.4
Арилжаа, шимтгэлийн орлого/Нийт орлого	23.1	10.8	13.7	16.2	17.3	13.6
Хөрвөх чадвар						
Зээл/Хадгаламж	67.3	78.5	91.9	89.7	95.6	101.3
Хөрвөх чадвартай хөрөнгө/Нийт хөрөнгө	39.9	35.3	31.6	36.0	37.9	28.1
Хөрвөх чадвартай хөрөнгө/Богино хугацаат өр төлбөр	90.9	83.5	28.8	37.7	38.2	37.0
Хугацааны хадгаламж/Нийт өр төлбөр	12.0	10.9	11.9	14.0	14.3	16.4
Хадгаламж/Нийт банк хоорондын бус зээл	83.8	85.4	82.5	72.6	70.6	62.4
Суурь үзүүлэлтүүд:						
Гадаад валютын нээлттэй цэвэр позици/Нийт өөрийн хөрөнгө	8.9	36.5	33.6	27.4	30.8	30.1

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ.

Хүснэгт 36. Монгол улс: Төлбөрийн тэнцэл, 2002–2007

(Өөрөөр заагаагүй бол сая ам. доллар)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
Урсгал дансны тэнцэл (албан ёсны тусламжийг оруулаад)	-110	-102	27	29	222	101
Гадаад худалдааны тэнцэл	-229	-199	-149	-155	30	-218
Экспорт, f.o.b.	524	627	872	1,069	1,545	1,952
Үүнээс: Зэс	140	162	284	326	635	812
Алт	118	157	240	331	270	235
Импорт, с.i.f.	-753	-827	-1,021	-1,224	-1,516	-2,170
Үйлчилгээ, цэвэр	-12	-49	-46	65	122	161
Орлого	185	208	338	414	486	574
Төлбөр	-196	-257	-383	-350	-364	-413
Орлого, цэвэр	-7	-15	-48	-106	-144	-79
Хувийн шилжүүлэг (цэвэр)	64	74	146	134	77	84
Албан ёсны шилжүүлэг	53	49	87	88	112	133
Бусад шилжүүлэг	20	38	36	3	26	20
Санхүүгийн болон хөрөнгийн данс	125	-30	10	88	110	182
Шууд хөрөнгө оруулалт	78	132	129	258	290	328
Санхүүгийн хөрөнгө оруулалт	0	50	-53	0	0	6
Дунд болон урт хугацаат (цэвэр)	99	-170	75	61	39	150
Ашиглалт	182	176	157	91	88	237
Үндсэн өрийн эргэн төлөлт	-83	-346	-82	-31	-49	-86
Бэлэн мөнгө ба харилцах хадгаламж, цэвэр	-9	-21	-120	-162	-244	-249
Бусад (богино хугацаат хөрөнгийн урсгалтыг оруулаад)	-43	-20	-22	-68	26	-52
Залруулга	51	34	-5	8	57	6
Нийт тэнцэл	66	-98	32	125	389	289
Санхүүжилт	-66	98	-32	-125	-389	-289
Гадаад цэвэр нөөцийн өсөлт (-)	-66	97	-37	-131	-389	-289
ОУВС-гийн зээлийн ашиглалт (+)	-4	3	-7	-6	-4	-6
Нийт гадаад нөөцийн өсөлт (-)	-61	94	-30	-125	-385	-283
Хугацаа хэтэрсэн өрийн хуримтлал (+) / төлбөр (-) (цэвэр) /1	-1	1	5	6	0	0
Онцгой санхүүжилт / хугацаа сунгалт	0	0	0	0	0	0
Суурь үзүүлэлтүүд:						
Урсгал дансны тэнцэл (албан ёсны шилжүүлгийг оруулаад; ДНБ-д эз)	-8.7	-7.1	1.5	1.3	7.0	2.6
Нийт гадаад албан нөөц (хугацааны эцэст)	268	204	208	333	718	1,001
(бараа үйлчилгээний дараа жилийн импортын сараар)	3.0	1.7	1.6	2.1	3.3	3.6

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

1/ Оросын 1991 оноос хойшхи хугацаа хэтэрсэн өр. Финляндын маргаантай байгаа өрийг оруулаагүй.

Хүснэгт 37. Монгол улс: Экспортын бараа түүхий эдийн бүтэц, 2002–2007

(Өөрөөр заагаагүй бол сая ам. доллар; нэгжийн үнийг ам. доллараар илэрхийлсэн)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
Зэсийн баяжмал (дүн)	140.2	161.7	284.3	326.2	635.4	811.5
Тоо хэмжээ (баяжмал мян. тонноор)	548.6	563.2	562.6	587.1	599.5	607.8
Цэвэршүүлсэн зэстэй дүйцэх хэмжээ	153.6	157.7	157.5	164.4	167.9	170.2
Нэгжийн үнэ–цэвэршүүлсэн (нэг тонн)	912.9	1,025.6	1,804.8	1,984.5	3785.2	4,768.6
Молибденийн баяжмал	10.1	15.0	20.0	46.7	47.8	75.4
Тоо хэмжээ (тонн)	3,469.0	3,967.3	2,250.2	2,395.1	3335.8	3,155.3
Нэгжийн үнэ (нэг тонн)	2,916.5	3,790.7	8,888.1	19,488.5	14327.2	23,891.0
Цайрын хүдэр, баяжмал	91.1	173.2
Тоо хэмжээ (тонн)	105.8	130.8
Нэгжийн үнэ (нэг тонн)	0.9	1,324.8
Хоншны хүдэр	18.4
Тоо хэмжээ (мян. тонн)	228.9
Нэгжийн үнэ (нэг тонн)	80.4
Хайлуур хоншны баяжмал	17.0	15.0	11.4	24.7	35.0	26.5
Тоо хэмжээ (мян. тонн)	192.5	187.5	140.5	311.4	355.0	131.1
Нэгжийн үнэ (нэг тонн)	88.1	80.0	81.1	79.3	98.7	202.5
Нүүрс	26.6	45.5	115.7
Тоо хэмжээ (баяжмал мян. тонн)	2,217.6	2373.8	3,227.0
Нэгжийн үнэ (нэг тонн)	12.0	19.2	35.9
Алт	117.6	157.3	239.9	331.4	270.1	234.9
Тоо хэмжээ (кг)	12,388.3	14,220.6	19,043.6	23,811.9	15,378.8	11,575.9
Нэгжийн үнэ (нэг кг)	9,496.5	11,061.1	12,597.4	13,918.1	17,563.5	20,289.9
Боловсруулаагүй газрын тос	53.4
Тоо хэмжээ	0.7
Нэгжийн үнэ	71.1
Зүсмэл мод	0.0	0.0	0.0	0.1	0.2	0.1
Тоо хэмжээ (мян. куб метр)	0.0	0.0	0.2	0.5	1.1	0.3
Нэгжийн үнэ (нэг куб метр)	0.0	0.0	134.0	137.0	198.4	173.7
Ноолууран топс	0.9	1.8	1.1	1.1	1.0	1.0
Тоо хэмжээ (тонн)	15.4	28.1	12.7	13.9	13.0	15.5
Нэгжийн үнэ (нэг кг)	59.1	63.1	82.7	81.7	78.5	64.8
Ноолуур, самнасан	30.5	25.7	44.1	52.8	81.7	114.3
Тоо хэмжээ (тонн)	632.3	563.1	831.7	919.2	1427.5	1,784.5
Нэгжийн үнэ (нэг кг)	48.3	45.6	53.0	57.4	57.3	64.0
Ноолуурын эдлэл	12.8	15.6	33.1	17.5	15.7	13.4
Тоо хэмжээ (мян. ширхэг)	483.6	645.5	1,500.1	476.5	467.7	1809.7
Нэгжийн үнэ (нэг ширхэг)	26.4	24.1	22.1	36.8	33.5	7.4
Ноолуур, угаагаагүй/боловсруулаагүй	0.9	1.1	0.6	0.3	0.0	0.0
Тоо хэмжээ (тонн)	53.7	67.1	43.4	11.3	0.0	0.0
Нэгжийн үнэ (нэг кг)	16.8	17.0	13.8	26.8	0.0	0.0
Ноолуур, угаасан	114.3
Тоо хэмжээ (тонн)	1,784.5
Нэгжийн үнэ (нэг кг)	64.0
Оёмол сүлжмэл эдлэл	34.6	74.8	96.5	42.3	41.3	29.4
Тоо хэмжээ (мян. ширхэг)	11,310.8	21,648.0	26,900.6	13,234.3	14,164.9	9,054.6
Нэгжийн үнэ	3.1	3.5	3.6	3.2	2.9	3.2
Тэмээний ноос, боловсруулаагүй	0.7	0.7	0.7	1.9	0.9	1.0
Тоо хэмжээ (тонн)	345.0	354.8	281.8	609.2	523.4	416.5
Нэгжийн үнэ (нэг кг)	2.1	1.9	2.4	3.1	1.8	2.5
Арьс шир	11.3	6.1	5.9	3.0	7.4	7.6
Тоо хэмжээ (мян. ширхэг)	1,332.2	409.5	406.4	437.8	463.3	471.2
Нэгжийн үнэ	8.5	14.8	14.4	6.8	16.0	16.1
Савхин эдлэл	0.1	0.2	0.2	0.5	0.0	0.1
Тоо хэмжээ (мян. ширхэг)	1.2	1.0	0.8	5.2	0.0	0.5
Нэгжийн үнэ (нэг ширхэг)	111.6	233.1	205.1	104.5	0.0	179.6
Хивс	0.9	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Тоо хэмжээ (мян. метр квадрат)	101.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Нэгжийн үнэ (нэг метр квадрат)	9.4	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Мах	20.5	15.7	13.2	10.1	10.1	11.4
Тоо хэмжээ (мян. тонн)	17.2	11.0	52.2	34.9	39.8	52.5
Нэгжийн үнэ (нэг тонн)	1,187.5	1,434.2	252.2	289.8	254.8	216.6
Төмрийн хаягдал	3.5	3.7	8.7	8.3	16.6	22.3
Тоо хэмжээ (мян. тонн)	8.6	8.0	8.7	3.8	3.0	3.5
Нэгжийн үнэ (нэг тонн)	411.7	467.6	1,002.2	2,178.7	5473.6	6444.2
Бусад	122.0	132.8	112.6	175.0	245.2	128.6
Нийт экспорт	523.9	627.3	872.1	1,068.6	1545.2	1,952.4
Ашигт малтмалын экспорт	285.0	349.1	555.6	755.6	1125.0	1,536.2
Ашигт малтмалын бус экспорт	238.9	278.2	316.5	313.0	420.2	416.2
Суурь үзүүлэлтүүд						
			(Нийт экспортод эзлэх хувь)			
Ашигт малтмалын экспорт	54.4	55.6	63.7	70.7	72.8	78.7
Ашигт малтмалын бус экспорт	45.6	44.4	36.3	29.3	27.2	21.3
			(ДНБ-д эзлэх хувь)			
Нийт экспорт	41.2	43.3	48.1	46.3	49.1	50.1
Ашигт малтмалын экспорт	22.4	24.1	30.6	32.8	35.7	39.5
Ашигт малтмалын бус экспорт	18.8	19.2	17.5	13.6	13.3	10.7

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 38. Монгол улс: Импортын барааны бүтэц, 2002–2007

(Өөрөөр заагаагүй бол сая ам. доллар)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	ХБГ
Хүнсний бараа	130	112	157	153	180	266	
Амьд мал, амьтад, тэдгээрээс гаралтай бүтээгдэхүү	5	6	6	6	9	10	
Ургамлын гаралтай бүтээгдэхүүн	58	36	69	56	63	79	
Мал, амьтан, ургамлын гаралтай өөх тос	9	10	10	13	12	18	
Хүнсний бэлэн бүтээгдэхүүн	57	60	73	78	96	159	
Эрчим хүч	133	161	231	327	450	603	
Үүнээс: Газрын тосны бүтээгдэхүүн	110	143	210	302	423	560	
Төхөөрөмжийн бараа	210	250	305	372	420	647	
Машин техник, тоног төхөөрөмж	134	165	202	256	271	424	
Автомашин, тээврийн тоног төхөөрөмж	76	85	104	116	150	223	
Түүхий эд, сэлбэг хэрэгсэл	77	107	135	159	194	320	
Химийн материал	35	42	47	55	72	108	
Боловсруулаагүй арьс шир	1	0	1	1	1	1	
Барилгын материал	11	21	17	19	24	47	
Метал	31	43	71	86	98	164	
Хэрэглээний бараа	141	157	182	172	234	332	
Резинэн бараа	19	22	26	30	39	67	
Мод, модон бараа	3	4	4	5	7	12	
Целлюлёзон бараа	15	25	19	30	77	144	
Оёмол нэхмэл эдлэл	84	82	101	76	64	49	
Гутал, хувцас	2	2	2	1	2	3	
Хэмжилтийн багаж хэрэгсэл	9	10	17	15	20	30	
Боловсруулсан зүйлс	9	12	14	14	25	26	
Бусад импорт	62	39	10	41	37	1	
Нийт (с.и.ф)	753	827	1,021	1,224	1,516	2,170	
Суурь үзүүлэлтүүд:							
Хүнсний бус импорт	623	714	864	1,070	1,336	1,904	
Эрчим хүчний бус импорт	620	665	790	897	1,065	1,567	
			(ДНБ-д эзлэх хувиар)				
Нийт импорт	59.2	57.1	56.3	53.0	48.0	55.7	
Хүнсний импорт	10.2	7.8	8.7	6.6	5.7	6.8	
Газрын тосны бүтээгдэхүүний импорт	8.6	9.8	11.6	13.1	13.4	14.4	
Хүнсний бус импорт (эрчим хүчийг оруулаагүй)	38.5	38.2	34.9	32.2	28.1	33.4	

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 39. Монгол улс: Гадаад худалдаа улсаар, 2002–2007

(нийт экспорт эсвэл импортод эзлэх хувь)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007 ХБГ
Экспорт 1/	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Хуучин ЭЗХТН-ийн улсууд	9.2	7.2	3.2	4.7	2.9	3.1
Хуучин ЗХУ	9.1	7.2	3.2	4.7	2.9	3.1
Орос	8.6	6.3	2.4	2.6	2.9	3.0
Казахстан	0.1	0.5	0.0	0.1	0.0	0.0
Бусад	0.4	0.5	0.8	2.1	0.0	0.0
БНАСУ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
ЕХ-ны улсууд	6.5	7.4	21.4	12.3	10.7	6.1
Бельги	0.0	0.1	0.1	0.1	0.1	0.0
Франци	0.0	0.3	1.8	0.1	0.1	0.3
Герман	0.5	0.8	1.3	1.2	0.0	0.0
Итали	1.7	1.5	2.0	2.3	2.6	3.0
Голланд	0.5	0.4	0.4	0.4	0.2	0.4
Нэгдсэн вант улс	3.5	4.4	15.8	8.2	2.5	0.9
Бусад	0.2	0.0	0.0	0.1	5.2	1.4
Бусад	84.4	85.3	75.3	82.9	89.3	90.9
Хятад	41.7	46.1	46.8	48.1	67.8	74.1
Гонг Конг, Хятад	0.6	0.5	0.8	0.2	0.2	0.3
Япон	1.3	1.4	3.8	0.5	0.5	0.8
Солонгос	4.4	1.2	1.1	6.1	1.4	2.2
Сингапур	0.0	5.8	2.3	0.1	0.2	0.0
Швейцари	0.1	0.1	0.2	0.4	0.4	0.1
АНУ	31.6	23.3	18.0	14.3	7.7	3.4
Бусад	4.5	6.9	2.3	13.2	11.1	10.0
Импорт	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Хуучин ЭЗХТН-ийн улсууд	38.5	37.6	41.0	43.0	38.0	35.8
Хуучин ЗХУ	36.7	35.2	38.8	41.2	36.9	34.6
Орос	34.1	32.6	33.5	35.3	36.9	34.6
Казахстан	1.1	0.6	2.6	3.4	0.0	0.0
Бусад	1.6	1.9	2.7	2.5	0.0	0.0
Болгар	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	0.1
Чех ба Словак	0.5	0.7	0.5	0.4	0.0	0.0
Унгар	0.2	0.5	0.7	0.3	0.3	0.2
Польш	0.8	1.0	0.9	0.8	0.9	1.1
ЕХ-ны улсууд	8.3	11.0	8.3	8.3	9.8	10.5
Дани	0.4	0.5	0.5	0.3	0.1	0.1
Франци	0.7	1.4	1.5	2.5	1.1	1.1
Герман	4.5	4.8	3.3	3.2	0.0	0.0
Нэгдсэн вант улс	0.4	0.5	0.4	0.7	0.6	0.6
Австри	0.1	0.7	0.5	0.1	0.1	0.3
Финлянд	0.5	0.3	0.2	0.2	0.2	0.4
Бусад	1.6	2.8	1.9	1.3	7.7	8.1
Бусад	53.2	51.4	50.7	48.8	52.1	53.6
Хятад	20.2	21.8	22.0	24.9	27.2	31.3
Гонг Конг, Хятад	4.3	3.0	3.2	1.0	0.8	0.4
Энэтхэг	0.2	0.1	0.1	0.1	0.0	0.0
Япон	6.2	8.0	7.3	6.4	6.6	6.0
Солонгос	12.2	8.5	6.0	5.4	5.6	5.5
Сингапур	1.7	1.3	1.5	1.4	1.4	1.3
Швейцари	0.5	0.6	0.4	0.1	0.1	0.0
АНУ	3.5	2.9	4.6	3.4	3.0	2.7
Бусад	4.7	5.3	5.7	6.1	7.6	6.3

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

1/ Зэсийн экспортын хувьд эцсийн бүтээгдэхүүний очиж байгаа улсын оронд анхны худалдан авагч улсыг хамруулсан.

Хүснэгт 40. Монгол улс: Үйлчилгээ, орлогын данс, 2002–2007

(сая ам. доллар)

	2002		2003		2004		2005		2006		2007 (ХБГ)	
	Орлого	Төлбөр	Орлого	Төлбөр	Орлого	Төлбөр	Орлого	Төлбөр	Орлого	Төлбөр	Орлого	Төлбөр
Үйлчилгээ	184.6	196.4	207.9	257.2	338.2	503.5	414.4	475.9	485.8	523.3	573.9	613.6
Тээвэр	38.8	26.9	40.5	44.2	107.6	199.4	199.2	216.2	214.4	254.6	218.3	287.2
Хүн тээвэр	13.0	6.0	11.0	5.9	19.6	13.6	26.4	16.3	36.2	24.2	42.5	21.9
Ачаа тээвэр	1.9	18.2	5.4	35.3	37.0	107.2	77.9	129.3	97.6	151.5	86.0	236.8
Бусад	23.9	2.7	24.1	3.0	51.0	78.6	94.9	70.6	80.6	78.9	89.8	28.5
Аялал	130.1	119.2	143.0	107.5	185.1	147.8	176.8	125.7	225.1	171.9	306.5	195.8
Албаны шугамаар	0.0	0.0	0.0	0.0	0.4	7.6	0.7	4.7	0.9	5.6	0.2	4.5
Хувийн	130.1	119.2	143.0	107.5	184.7	140.2	152.2	121.0	206.4	166.4	287.0	191.3
Бусад	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	23.9	0.0	17.8	0.0	19.3	0.0
Харилцаа холбооны үйлчилгээ	6.0	8.6	4.8	7.4	4.8	9.1	14.4	23.4	17.9	9.8	19.4	15.4
Барилгын үйлчилгээ	0.3	0.1	0.0	0.0	0.0	0.6	0.8	3.5	0.4	1.5	2.7	22.6
Даатгалын үйлчилгээ	0.5	2.1	0.0	0.0	2.0	32.9	2.3	15.2	0.7	16.4	0.2	24.0
Санхүүгийн үйлчилгээ	0.9	0.7	0.0	0.0	2.0	7.9	5.0	7.9	9.0	2.9	2.8	2.7
Компьютер, мэдээллийн үйлчи	0.4	5.5	0.0	0.0	1.2	1.3	0.8	2.3	0.2	0.5	1.2	1.5
Нөөц ашигласны төлбөр, лице	1.0	0.5	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Бизнесийн бусад үйлчилгээ	1.4	24.8	14.4	89.5	25.4	52.6	9.7	43.3	15.2	42.4	19.4	47.2
Хувь хүн, соёл амралтын үйлчи	0.0	0.0	0.0	0.0	0.9	44.9	0.1	30.6	0.0	14.2	0.0	9.0
Эрүүл мэндийн үйлчилгээ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	39.0	0.0	20.8	0.0	8.3	0.0	8.4
Боловсролын үйлчилгээ	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	5.9	0.0	9.6	0.0	3.7	0.0	0.5
Бусад	0.0	0.0	0.0	0.0	0.9	0.0	0.1	0.2	0.0	2.2	0.8	0.2
Засгийн газрын үйлчилгээ	5.2	8.0	5.2	8.6	9.2	7.2	5.3	8.0	2.9	9.0	3.3	8.3
Орлого	14.1	21.1	13.9	29.2	16.5	64.0	10.7	116.7	17.4	161.9	53.5	132.6
Шууд хөрөнгө оруулалтын орлс	0.0	5.2	0.0	6.8	0.0	45.5	0.0	96.4	0.0	145.4	0.0	107.7
Банкны хадгаламжийн хүү	5.7	0.8	5.1	1.9	8.5	0.0	5.7	0.0	14.6	1.3	40.7	0.9
Өрийн хүү	0.0	10.8	0.0	11.9	0.0	14.6	0.0	15.3	0.0	14.6	0.0	14.6
Албан ёсны дунд болон урт х	0.0	10.8	0.0	11.9	0.0	14.6	0.0	15.3	0.0	14.6	0.0	14.6
Богино хугацаат	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Хувийн сектор	0.0	2.5	0.0	3.8	0.0	1.3	0.0	3.5	0.8	0.1	0.9	4.4
Худалдааны зээлийн хүү	0.0	0.5	0.0	0.9	0.0	2.6	0.0	1.5	0.8	0.1	0.9	0.1
Бусад хүү	8.4	1.3	8.8	3.9	8.0	0.0	5.0	0.0	1.2	0.4	11.0	4.9

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 41. Монгол улс: Дунд болон урт хугацаат зээлийн ашиглалт, 2002–2007 он

(сая ам. доллар)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Улсын зээл	83.8	101.2	128.7	90.4	88.2	81.9
Япон	14.0	17.7	25.1	20.9	5.3	10.2
ХБНГУ	8.1	6.9	5.8	4.7	4.5	3.1
БНСУ	16.2	4.6	0.0	0.0	0.0	3.7
Норвеги	0.0	0.0	3.6	1.8	4.9	5.1
Абу Даби сан	0.0	0.0	0.0	6.9	4.8	1.3
Испани	0.0	0.0	2.8	0.0	0.0	4.2
Кувейт	3.9	3.2	1.8	9.8	6.8	9.1
БНХАУ	0.0	0.0	0.0	0.0	18.1	3.5
Дэлхийн банк	14.4	27.7	48.9	13.6	12.7	19.5
Хөтөлбөр	0.0	5.8	5.8	0.0	0.0	0.0
Төсөл	14.2	21.4	39.2	13.6	12.7	19.5
Техник туслалцаа	0.2	0.5	3.9	0.0	0.0	0.0
Азийн хөгжлийн банк	26.5	39.5	39.4	30.0	28.2	19.6
Төлбөрийн тэнцлийн дэмжлэг	0.0	20.1	5.0	8.8	5.2	0.0
Төсөл	26.5	19.4	34.4	21.2	23.1	19.6
Техник туслалцаа	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Олон улсын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллага	0.7	1.6	1.1	2.8	0.0	2.7
Хувийн зээл	98.2	74.4	28.5	1.0	0.0	154.8
Дүн	182.0	175.6	157.2	91.4	88.2	236.7

Эх сурвалж: Сангийн яамнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 42. Монгол улс: Богино хугацаат хөрөнгийн урсгал, 2002–2007

(сая ам. доллар)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Импортын зээл	-8.5	-20.3	4.8	-4.5	15	2.3
Орох урсгал	1.8	2.7	4.8	11.4	17.8	17
Эрдэнэт	1.5	1.8	4.0	10.2	12.7	15.7
Бусад	0.3	0.9	0.8	1.2	5.1	1.3
Гарах урсгал	10.3	23.0	...	15.9	2.8	14.7
Эрдэнэт	10.3	23.0	...	15.9	2.8	13.3
Экспортод олгосон худалдааны зээл	6.6	-8.7	-0.6	-1.5	10.6	-15.5
Орох урсгал	7.7	0.0	0.0	0.0	31.6	55.5
Эрдэнэт	7.7	52.7
Гарах урсгал	1.1	8.7	0.6	1.5	21	71
Бусад	1.1	8.7	0.6	1.5	21	71
Дүн	-1.9	-29.0	4.2	-6.0	25.6	-13.2

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 43. Монгол улс: Гадаад өр ба өрийн үйлчилгээ, 2002–2007 1/

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
(сая ам. доллар)						
Гадаад өр	978.1	1,237.0	1,352.4	1,305.6	1,420.3	1,535.4
Дунд болон урт хугацаат	936.1	1,138.1	1,308.5	1,270.5	1,389.5	1,509.9
ОУВС	42.0	48.9	43.9	35.1	30.8	25.4
Богино хугацааны 2/	0.0	50.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Өрийн үйлчилгээ	32.0	284.0	91.4	42.8	57.0	51.6
Үндсэн өрийн эргэн төлөлт	20.9	272.3	75.2	27.5	42.4	35.6
Зээлийн хүү	11.1	11.6	16.2	15.3	14.6	16.0
Дунд болон урт хугацаат	24.2	275.2	32.5	36.7	52.6	45.3
Үндсэн өрийн эргэн төлөлт	13.2	263.8	17.9	21.6	38.2	29.5
Зээлийн хүү	11.0	11.4	14.6	15.1	14.4	15.8
ОУВС	7.8	8.7	7.5	6.1	4.4	6.3
Эргэн худалдан авалт/Эргэн төлөлт	7.7	8.5	7.3	5.9	4.2	6.1
Шимтгэл	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.1
Богино хугацааны 2/	0.0	0.0	51.3	0.0	0.0	0.0
(хувь)						
Гадаад өр/ДНБ	76.9	85.4	74.6	56.6	45.0	39.4
Дунд болон урт хугацаат	73.6	78.6	72.2	55.1	44.0	38.8
ОУВС	3.3	3.4	2.4	1.5	1.0	0.7
Богино хугацааны 2/	0.0	3.5	0.0	0.0	0.0	0.0
Гадаад өр/Бараа үйлчилгээний экспорт	138.0	148.0	111.7	88.0	69.9	60.8
Дунд болон урт хугацааны	132.1	136.3	108.1	85.7	68.4	59.8
ОУВС	5.9	5.8	3.6	2.4	1.5	1.0
Богино хугацааны 2/	0.0	6.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Өр-үйлчилгээний харьцаа 3/	4.5	34.0	7.5	2.9	2.8	2.0
Үндсэн өрийн эргэн төлөлт	2.9	32.6	6.2	1.9	2.1	1.4
Зээлийн хүү	1.6	1.4	1.3	1.0	0.7	0.6
Дунд болон урт хугацаат	3.4	33.0	2.7	2.5	2.6	1.8
Үндсэн өрийн эргэн төлөлт	1.9	31.6	1.5	1.5	1.9	1.2
Зээлийн хүү	1.6	1.4	1.2	1.0	0.7	0.6
ОУВС	1.1	1.0	0.6	0.4	0.2	0.2
Эргэн худалдан авалт/Эргэн төлөлт	1.1	1.0	0.6	0.4	0.2	0.2
Шимтгэл	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0
Богино хугацааны 2/	0.0	0.0	4.2	0.0	0.0	0.0

Эх сурвалж: Сангийн яамнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

1/ Улсын эсвэл улсын баталгаатай өр.

2/ Оросын их өрийг төлөхтэй холбоотойгоор ам. доллараар гаргаж оршин суугч бус этгэдээд зарсан Засгийн газрын үнэт цаасыг оруулаад.

3/ Бараа үйлчилгээний экспортод эзлэх хувь.

Хүснэгт 44. Монгол улс: Гадаад өрийн үлдэгдэл зээлдүүлэгчээр, 2002–2007

(сая ам. доллар, хугацааны эцэст)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Гадаад өр	978.1	1,237.0	1,352.4	1,305.6	1,420.3	1,535.4
Дунд болон урт хугацаат албан ёсны (ОУВС-г оруу.	936.1	1,138.1	1,308.5	1,270.5	1,389.5	1,509.9
Олон талт (ОУВС-г оруулаагүй)	548.0	668.8	790.6	770.9	852.9	922.6
Азийн хөгжлийн банк	366.1	439.1	498.6	485.9	539.3	575.3
Дэлхийн банк	179.0	225.0	285.9	276.6	302.1	332.6
Олон улсын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгуулла	2.9	4.7	6.2	8.4	11.5	14.7
Хоёр талт албан ёсны	375.1	456.3	504.9	486.6	536.5	587.3
Парисын клуб	322.2	395.7	442.3	407.8	429.7	462.6
Япон	219.3	261.8	293.4	269.0	269.5	280.4
ОХУ	24.5	22.1	16.7	16.7	16.7	16.7
ХБНГУ	59.9	77.9	88.9	81.8	95.1	104.2
Финланд	5.9	7.9	8.8	7.6	8.2	8.8
Норвеги	12.5	17.1	21.9	21.5	27.8	34.9
Испани	0.0	8.8	12.9	11.2	12.5	17.6
Парисын клубын гишүүн бус	52.9	60.6	62.6	78.8	106.8	124.7
БНХАУ	15.0	15.0	15.0	15.4	28.7	30.9
БНСУ	24.5	30.2	31.7	31.9	33.5	37.0
Абу Даби	0.0	0.0	0.0	6.9	11.4	15.3
БНЭУ	0.7	0.6	0.4	0.3	0.2	0.0
Кувейт	12.7	14.8	15.6	24.4	30.2	38.8
Польш	0.0	0.0	0.0	0.0	2.9	2.7
Оршин суугч бус этгээдэд зарсан ам. долларааг	0.0	50.0	0.0	0.0	0.0	0.0
ОУВС	42.0	48.9	43.9	35.1	30.8	25.4
Арилжааны	13.0	13.0	13.0	13.0	0.0	0.0

Эх сурвалж: Сангийн яамнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ; ба ОУВС-гийн ажилтнуудын тооцоо.

Хүснэгт 45. Монгол улс: Монголбанкны гадаад албан нөөц, 2002–2007

(сая ам. доллар)

	2002		2003		2004		2005		2006		2007			
	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар	3-р сар	6-р сар	9-р сар	12-р сар
Гадаад цэвэр нөөц	225.7	129.0	163.5	298.1	350.0	383.2	509.5	687.3	852.8	976.3	1,048.3	975.1		
Актив														
Гадаад валют	268.3	203.5	207.8	333.1	382.9	416.9	541.6	718.0	882.0	1,004.1	1,074.5	1,000.6		
Бэлэн мөнгө	218.5	196.9	193.7	333.1	346.1	231.3	404.6	583.4	796.2	902.6	939.2	801.7		
Зээлжих тусгай эрх	12.2	11.3	10.1	9.9	11.2	11.7	16.0	17.8	10.9	6.7	19.8	19.8		
Хугацаагүй хадгаламж	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.1	0.0	0.0	0.1	0.1	0.0		
Гадаадын засгийн газрын үнэт цаас	1.7	6.3	1.7	2.8	41.7	39.5	116.2	17.2	245.6	308.5	99.1	35.2		
Хугацаат хадгаламж	45.4	66.1	50.7	72.3	0.0	0.0	0.0	118.8	19.9	60.4	171.1	151.7		
ОУВС дахь нөөц	159.0	113.0	131.1	248.0	293.0	179.9	272.1	429.4	519.6	526.6	648.9	594.7		
Мөнгөсөн алт	0.1	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2		
	49.8	6.7	14.1	0.0	36.8	185.6	137.0	134.6	85.8	101.5	135.4	198.9		
Өр төлбөр (албан богино хугацаат)	42.6	74.6	44.3	35.0	32.8	33.7	32.1	30.7	29.1	27.7	26.3	25.5		
ОУВС-гийн зээлийн ашиглалт	42.6	49.6	44.3	35.0	32.8	33.7	32.1	30.7	29.1	27.7	26.3	25.5		
Гадаадын банкнаас авсан зээллэг	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0		
Оршин суугч бус этгээдийн харилцах хадгаламж	0.0	25.0	0.0	2.6	2.7	2.8	2.8	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0		
Бусад	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0		

Эх сурвалж: Монголбанкнаас болон ОУВС-нийн Санхүүгийн Газраас гаргаж өгсөн тоо мэдээ.

Хүснэгт 46. Монгол улс: Арилжааны банкны гадаад валютын үйл ажиллагааны зарим үзүүлэлтүүд, 2002–2007

	<u>2002</u>	<u>2003</u>	<u>2004</u>	<u>2005</u>	<u>2006</u>	<u>2007</u>
	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар	12-р сар
Гадаад актив (сая ам. доллар)	62.9	113.3	113.8	185.9	352.1	362.0
Бэлэн мөнгө	11.2	15.2	23.2	24.5	51.5	42.8
Хугацаагүй хадгаламж	17.3	33.0	27.2	49.4	97.6	194.9
Хугацаат хадгаламж	34.4	65.0	57.0	94.0	148.1	84.0
Бусад актив	0.0	0.1	6.3	18.0	54.9	40.3
Гадаад ер төлбөр (сая ам. доллар)	14.6	44.0	44.4	44.9	43.2	103.9
Гадаадын банк, оршин суугч бус этгээдийн харилцах хадгаламж	2.7	3.9	34.0	32.9	7.6	24.6
Гадаадын банкнаас авсан зээл	1.5	2.4	3.0	3.0	29.2	74.1
Бусад гадаад ер төлбөр	10.4	37.8	7.3	9.1	6.4	5.2
Гадаад валютаар олгосон зээл (сая ам. доллар)	77.4	163.0	239.2	334.9	450.9	544.6
Нэгдсэн үзүүлэлтүүд (хувь)						
Гадаад валютын зээл/Нийт зээл	37.0	42.4	44.8	45.2	42.1	30.5
Чанаргүй зээл/Нийт зээл (гадаадын валютын)	7.5	9.9	10.9	9.8	1.8	1.4
Чанаргүй зээл/Нийт зээл (төгрөгийн)	6.9	7.1	11.3	8.1	4.7	3.2
Гадаад валютын хадгаламж (сая ам. доллар)	120.2	214.2	268.2	364.1	436.5	592.7
Нэгдсэн үзүүлэлтүүд (хувь)						
Гадаад валютын хадгаламж/Нийт хадгаламж	38.7	43.8	46.1	44.0	38.5	33.3
Гадаад валютын харилцах данс/Нийт харилцах данс	48.9	61.0	58.2	63.1	59.0	51.5
Гадаад валютын хугацаагүй хадгаламж/Нийт хугацаагүй хадгаламж	48.6	49.3	56.9	48.9	44.9	37.6
Гадаад валютын хугацаат хадгаламж/Нийт хугацаат хадгаламж	27.6	29.7	37.8	30.5	26.7	20.1

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн тоо мэдээ.

Хүснэгт 47. Монгол улс: Нэрлэсэн ханш, 2002–2007

(ам. доллартай харьцах төгрөг, хугацааны дундаж)

	Албан ханш 1/	Банк хоорондын ханш 2/	Гудамжны ханш
2002	1,110.3	1,110.7	1,111.0
2003	1,146.5	1,147.3	1,147.7
2004	1,185.2	1,186.7	1,187.4
2005	1,205.3	1,207.0	1,205.4
2006	1,179.7	1,179.5	1,180.5
2007	1,170.4	1,170.6	1,172.0
2005 1 улирал	1,207.4	1,208.8	1,209.9
2 улирал	1,188.5	1,189.3	1,190.6
3 улирал	1,202.0	1,204.5	1,206.8
4 улирал	1,223.3	1,225.5	1,214.1
2006 1 улирал	1,204.7	1,203.6	1,204.8
2 улирал	1,180.1	1,180.9	1,181.5
3 улирал	1,168.8	1,168.4	1,169.8
4 улирал	1165.2	1165.1	1166.0
2007 1 улирал	1164.9	1164.6	1165.3
2 улирал	1164.7	1164.3	1164.9
3 улирал	1177.4	1178.7	1180.8
4 улирал	1174.7	1174.7	1176.9
2005			
1-р сар	1,210.9	1,213.2	1,215.4
2-р сар	1,208.5	1,210.9	1,212.7
3-р сар	1,202.7	1,202.2	1,201.7
4-р сар	1,186.9	1,187.4	1,189.1
5-р сар	1,188.0	1,188.6	1,189.6
6-р сар	1,190.5	1,191.8	1,193.1
7-р сар	1,193.5	1,194.3	1,196.0
8-р сар	1,200.2	1,202.8	1,204.8
9-р сар	1,212.4	1,216.5	1,219.6
10-р сар	1,218.8	1,221.3	1,224.2
11-р сар	1,224.4	1,227.5	1,188.3
12-р сар	1,226.6	1,227.7	1,229.8
2006			
1-р сар	1,220.5	1,221.6	1,224.3
2-р сар	1,210.2	1,209.6	1,210.0
3-р сар	1,183.2	1,179.6	1,180.2
4-р сар	1,186.3	1,188.9	1,189.7
5-р сар	1,182.5	1,182.9	1,182.9
6-р сар	1,171.5	1,171.0	1,171.9
7-р сар	1,170.3	1,169.4	1,171.2
8-р сар	1168.4	1168.3	1169.9
9-р сар	1167.7	1167.5	1168.5
10-р сар	1166.6	1166.2	1167.3
11-р сар	1164.1	1164.1	1165.2
12-р сар	1164.8	1165.0	1165.6
2007			
1-р сар	1165.5	1165.5	1166.6
2-р сар	1164.6	1164.0	1164.5
3-р сар	1164.5	1164.4	1164.8
4-р сар	1165.0	1164.7	1164.9
5-р сар	1165.0	1164.4	1164.9
6-р сар	1164.1	1163.6	1164.8
7-р сар	1164.1	1164.3	1165.2
8-р сар	1180.4	1183.5	1186.2
9-р сар	1187.6	1188.2	1190.9
10-р сар	1179.8	1180.0	1182.4
11-р сар	1173.9	1173.7	1175.9
12-р сар	1170.2	1170.3	1172.4

Эх сурвалж: Монголбанкнаас гаргаж өгсөн мэдээ мэдээлэл.

1/ Монголбанк тэнцвэрийн ханшийг зарладаг.

2/ Банк хоорондын валютын зах дээр тэнцвэрийн ханш тогтдог.

